

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Rigorózní práce

Petr Volf

Freiburský osobnostní dotazník v kontextu penitenciární péče

The Freiburg Personality Inventory in the Context of the

Penitentiary Care

Praha 2017

Velmi bych chtěl poděkovat všem kolegům za podněty, cenné rady a bystré oči, bez kterých by práce nebyla příliš čitelná. Dále bych chtěl poděkovat Mgr. Kateřině Kejřové za zprostředkování dat k empirické části a Mgr. Kamile Volfové za pomoc při korektuře.

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Mělníku dne 2.1.2017

.....

Abstrakt:

Rigorózní práce si klade za cíl rozšířit možnosti diagnostiky osob ve výkonu trestu o Freiburský osobnostní dotazník, který se jeví z hlediska penitenciární péče jako užitečný nástroj. Existuje jediný slovenský překlad této metody z roku 1984 včetně norem na populaci již neexistujícího státu. Jeho použití je tedy posledních 23 let problematické a nerozšířené. Naproti tomu, poptávka po aktualizovaných diagnostických nástrojích, které nejsou příliš náročné na čas a administraci, a které by zároveň prošly normováním na specifický populační vzorek, vytváří prostor pro efektivní využití FPI v penitenciární praxi.

Teoretická část rigorózní práce obsahuje seznámení s metodou, teoretické zázemí a východiska FPI, jeho srovnání s dalšími používanými nástroji poznávání osobnosti, možnosti a limity jeho užití. Současně se zaměřuje na specifika vězeňské populace, popis osobnosti z hlediska její struktury a dynamiky, a možnosti jejího poznávání včetně aktuálně používaných diagnostických nástrojů. Součástí je i přehled intervenčních programů realizovaných v nápravných zařízeních ČR.

Hlavním výstupem empirické části práce jsou normy FPI – K pro vězeňskou populaci a zkrácená, 47 položková varianta FPI – V při zachování psychometrických charakteristik komplexní varianty. Z dílčích závěrů lze konstatovat, že srovnání výsledků výběrového souboru s populačními normami vedlo k signifikantním rozdílům v klíčových dimenzích FPI – K, které jsou relevantní pro vězeňskou populaci. Konkrétně v dimenzích identifikující tendence k agresivitě a formu emoční lability. Porovnání skupin v rámci výběrového souboru vedlo k výstupu, že věk, typ trestného činu ani počet výkonů trestu odnětí svobody nehraje významnou roli v dosažených skóre FPI – K u vězeňské populace. Jediným prediktorem, který byl signifikantně identifikován pro výkon trestu odnětí svobody z hlediska FPI – K, byla doplňková škála extraverte (FPI E).

Klíčová slova:

Freiburský osobnostní dotazník, penitenciární diagnostika, kriminální predikce, normy, penitenciární psychologie

Abstract:

The thesis aims to expand the possibilities for diagnosing sentenced persons by the Freiburg Personality Inventory, which appears to be, in terms of penal custody as a useful tool. There is only one Slovak translation of this method from 1984 including standards for a population already existent state. Its use is problematic past 23 years and unextended. In contrast, demand for updated diagnostic tools that are not too time-consuming and difficult to administrate, and which would also underwent scaling to a specific population sample, creates space for effective use of the FPI in penitentiary practice.

The theoretical part contains introduction to the method, theoretical background and the basis of the FPI and its comparison with other instruments used for personality diagnostics, possibilities and limits of its use. At the same time it focuses on the specifics of the prison population, the description of the personality in terms of its structure and dynamics, and the possibility of diagnostics including the currently used diagnostic tools. It also includes a summary of intervention programs implemented in prisons of the Czech Republic.

The main outputs of the empirical part are standards of FPI – K for prison population and a shortened, 47 item variant of FPI – V, while maintaining psychometric characteristics of complex variant. From the partial conclusions can be stated, that the comparison of the results of the sample to population norms led to significant differences in key dimensions of FPI – K regarding aggression, which are relevant for the prison population. Specifically, the dimensions that identify tendencies toward aggression and emotional lability form. Comparing groups within the sample led to the output, that nor age, type of crime nor number of imprisonment do not play a significant role in the FPI – K scores achieved by the prison population. The only predictor, which was significantly identified for imprisonment in terms of FPI, was complementary range of extraversion (FPI E).

Keywords:

Freiburg Personality Inventory, penitentiary diagnostics, criminal prediction, standards, penitentiary psychology

Obsah

Seznam použitých zkratek	8
Seznam tabulek	9
Úvod.....	11
1. FPI – Freiburský osobnostní dotazník	13
1.1 Teoretický rámec a východiska FPI.....	15
1.1.1 Popis škál FPI	17
1.2 Psychometrické charakteristiky testu.....	27
1.2.1 Validita:	27
1.2.2 Reliabilita.....	32
1.2.3 Objektivita	33
1.3 Použití zkrácené verze FPI a zkušenosti v českém prostředí.....	34
1.4 Shrnutí.....	37
2. Vybrané aspekty výkonu trestu odnětí svobody z psychologického hlediska.....	39
2.1 Psychologické aspekty výkonu trestu odnětí svobody	39
2.2 Osobnostní charakteristiky jedinců ve výkonu trestu	43
2.2.1 Fenomén desistance	51
2.3 Penitenciární diagnostika a zacházení s odsouzenými.....	63
2.3.1 Diagnostické nástroje aktuálně užívané ve věznicích ČR	65
2.3.2 Diferenciace vězňů	69
2.3.3 Intervenční programy.....	71
2.3.4 Postpenitenciární péče a kriminální predikce	75
2.4 Shrnutí.....	78
3. Empirická část.....	79
3.1 Teoretická východiska a záměr	79
3.2 Cíle empirické části.....	80
3.3 Normování FPI zkrácené verze K pro vězeňskou populaci a vyhodnocení dotazníku.....	81
3.3.1 Základní údaje k výběrovému souboru.....	82
3.3.2 Položková analýza	83

3.3.3	Reliabilita.....	87
3.3.4	Vztahy mezi škálami FPI a faktorová analýza.....	90
3.4	Využití výsledků pro zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody	105
3.5	Diskuse.....	106
	Závěr.....	111
	Seznam použité literatury.....	114
	Přílohy.....	125
	PŘÍLOHA A.....	125
	PŘÍLOHA B.....	127
	PŘÍLOHA C.....	129
	PŘÍLOHA D.....	130

Seznam použitých zkratek

16PF – The 16 Personality Factors

CAE – Chromatický asociační experiment

DSM – Diagnostický a statistický manuál

EOD – Eysenckův osobnostní dotazník

FFI – Five Factor Inventory

FPI – Freiburger Persönlichkeits Inventory (Freiburský osobnostní dotazník)

HCR – Historical Clinical Risk Management

HPC – Hare psychopathy checklist

ICL – Interpersonal Check List (Dotazník interpersonální diagnózy)

MKN – Mezinárodní klasifikace nemocí

MMPI – Minnesota Multiphasic Personality Inventory

PCL – Psychopathy Check List

PFT – Picture Frustration Test

PICTS – Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles

PPI – Psychopathic Personality Inventory

PSSI – Persönlichkeits- Stil- und Störungs-Inventar (Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti)

ROR – Rorschachův test

RNR – Risk – Need – Responsivity model

SARPO – Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených

TCI – Temperament and Character Inventory

VSČR – vězeňská služba České republiky

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

Seznam tabulek

Tabulka 1 Přehled jednotlivých škál FPI.....	18
Tabulka 2 Přehled operacionálních definicí konceptu desistance	54
Tabulka 3 Četnosti věkového zastoupení výběrového souboru.....	82
Tabulka 4 Obtížnost položek ve škálách agresivity FPI.....	83
Tabulka 5 Obtížnost položek škály FPI 1	84
Tabulka 6 Obtížnost položek škály FPI 2	84
Tabulka 7 Obtížnost položek škály FPI 3	84
Tabulka 8 Obtížnost položek škály FPI 4	84
Tabulka 9 Obtížnost položek škály FPI 5	84
Tabulka 10 Obtížnost položek škály FPI 6	84
Tabulka 11 Obtížnost položek škály FPI 7	84
Tabulka 12 Obtížnost položek škály FPI 8	84
Tabulka 13 Obtížnost položek škály FPI 9	84
Tabulka 14 Obtížnost individuálních položek škály FPI E	84
Tabulka 15 Obtížnost individuálních položek škály FPI N.....	85
Tabulka 16 Obtížnost individuálních položek škály FPI M	85
Tabulka 17 Obtížnost položek obsahových škál vlastní, zkrácené verze FPI – V	85
Tabulka 18 Obtížnost položek doplňkových škál vlastní, zkrácené verze FPI – V.....	86
Tabulka 19 Diskriminační síla položek vlastní, zkrácené verze FPI – V	87
Tabulka 20 Šikmost a ostrost distribuce škál FPI – K.....	87
Tabulka 21 Rozpětí korelačních koeficientů a alfa koeficientů FPI – K.....	88
Tabulka 22 Rozpětí korelačních koeficientů a alfa koeficientů vlastní, zkrácené verze FPI – V.....	88
Tabulka 23 Split half reliabilita včetně Cronbachova alfa testu FPI – K	89
Tabulka 24 Split half reliabilita včetně Cronbachova alfa vlastní, zkrácené verze FPI – V	89
Tabulka 25 Vzájemné korelace škál FPI – K	91
Tabulka 26 Koeficienty determinace signifikantních korelací jednotlivých škál FPI – K	91
Tabulka 27 Faktorová analýza základních škál FPI – K (dvou a pěti faktorové řešení)	92
Tabulka 28 Korelace škál FPI – K s věkem odsouzených.....	95
Tabulka 29 Test homogenity variancí	95

Tabulka 30 Test rovnosti průměrů.....	96
Tabulka 31 Analýza variance věkových skupin pro jednotlivé škály FPI – K.....	97
Tabulka 32 Předpoklad shodnosti kovariačních matic pro použití MANOVA.....	97
Tabulka 33 Vícerozměrná anlyza rozptylu pro věkové skupiny	97
Tabulka 34 Kategorie trestné činnosti - počty jedinců ve VTOS.....	98
Tabulka 35 Významné rozdíly ve škálách FPI – K ve srovnání s ostatními respondenty u pachatelů násilné a majetkové trestné činnosti (HS), včetně intervalu spolehlivosti .	99
Tabulka 36 Multivariační analýza variance pro typy trestné činnosti	99
Tabulka 37 Míra asociace škál FPI – K s kategoriemi trestné činnosti.....	100
Tabulka 38 Četnost VTOS.....	101
Tabulka 39 Významné rozdíly ve škálách FPI – K ve srovnání s ostatními respondenty u pachatelů násilné a majetkové trestné činnosti (HS), včetně intervalu spolehlivosti	101
Tabulka 40 Četnosti VTOS pro typy trestných činů.....	102
Tabulka 41 Korelace dimenzí FPI – K s počtem VTOS.....	102
Tabulka 42 Multivariační analýza variance pro četnost VTOS.....	102
Tabulka 43 T-test průměrů stanine skóre škál FPI – K vězeňské a normální populace	104
Tabulka 44 Logistická regresní analýza prediktorů množství VTOS.....	104

Úvod

Psychodiagnostika v penitenciární praxi je jedním z klíčových nástrojů pro kriminální predikci a intervenční programy v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Rigorózní práce, která rozšiřuje původní téma zpracované v diplomové práci, se zaměřuje na jeden z diagnostických nástrojů na posouzení osobnosti, u kterého se prokázala užitečnost pro využití v testové baterii penitenciární psychodiagnostiky, konkrétně Freiburský osobnostní dotazník. Díky své nenáročnosti na administraci a vyhodnocení se tato metoda v českých a slovenských podmínkách používá takřka beze změny od roku 1984, kdy vznikl překlad a normy pro celou populaci. Ve vězeňském prostředí se tento nástroj aplikuje víceméně pro screeningové účely. V důsledku chybějících intraskupinových norem jeho plný potenciál zůstává spíše nevyužit.

Rigorózní práce klade akcent na charakteristiky testu, které mohou být užitečné právě pro uplatnění v penitenciární praxi. Tím jsou zmiňované normy vězeňské populace, srovnání získaných dat s populačními normami, identifikace potenciálních prediktorů pro recidivu a vytvoření aktualizované screeningové verze dotazníku. Současně se zaměřuje na profily osobnosti typické pro jedince ve výkonu trestu odnětí svobody, způsoby kriminální predikce, a formy intervenčních programů, které se aktuálně v nápravných zařízeních aplikují, a které se mohou opřít o výstupy z Freiburského osobnostního dotazníku.

Rigorózní práce je členěna do tří základních částí, z nichž dvě jsou teoretické a poskytují předpoklady či východiska pro třetí, empirickou část.

Úvodní kapitola obsahuje především teoretické zarámování a podstatu metody FPI, její začlenění do systému psychodiagnostických nástrojů, popis jednotlivých škál dotazníku a psychometrické charakteristiky s akcentem na validitu a reliabilitu. Současně předkládá srovnání s dalšími postupy poznávání osobnosti, přičemž klade důraz na specifické prostředí a témata zkoumání kriminologické psychologie. Dále prezentuje zkrácenou variantu dotazníku a její dosavadní využití v českém prostředí.

Prostřední část rigorózní práce popisuje cílovou skupinu a její charakteristiky především z pozice nároků, které bývají kladeny na psychologa. Věnuje se osobnostním a sociálním dispozicím pro kriminální chování a psychologickým aspektům výkonu trestu odnětí svobody. Popisuje faktory, které mohou zvyšovat (případně snižovat) pravděpodobnost recidivy, a diagnostické postupy, které vedou k identifikaci takových

faktorů. Součástí kapitoly je také přehled intervenčních programů s exkurzem do postpenitenciární péče a kriminální predikce.

Třetí kapitola, která tvoří nejdůležitější, empirickou součást rigorózní práce, se věnuje analýze získaných dat z nápravného zařízení v Horním Slavkově za účelem vytvoření norem pro vězeňskou populaci a intraskupinová srovnání. Obsahuje položkovou analýzu dotazníku, výpočty reliability a posouzení vztahů mezi jednotlivými škálami FPI, včetně návrhu vlastní, dále zkrácené verze dotazníku. Nad rámec základních cílů práce jsou rozpracovány další analýzy: faktorová analýza, porovnání skupin v rámci výběrového souboru z hlediska věku, typu trestné činnosti a počtu výkonů trestu odnětí svobody, a dále zjišťování prediktorů pro výkon trestu odnětí svobody z pozice FPI. Podstatnou podkapitolu tvoří popis využití výsledků pro zacházení s osobami ve výkonu trestu (odnětí svobody). Empirickou část uzavírá diskuse se zřetelem na nedostatky realizované standardizace. Využití FPI v penitenciární praxi je také diskutováno. Součástí je i příspěvek rozporující dispoziční přístup, který je hlavním předpokladem pro aplikaci FPI.

Zdroje uváděné v práci jsou citovány podle normy APA, veškeré překlady cizojazyčných zdrojů jsou autorské. Pro statistickou analýzu dat bylo využito programů Excel® 2010, SPSS® 19 a MINITAB®16.

1. FPI – Freiburský osobnostní dotazník

V této kapitole se věnuji Freiburskému osobnostnímu dotazníku, coby možnému a užitečnému diagnostickému prostředku. Budou zde popsána jeho teoretická východiska a základní psychometrické vlastnosti tak, aby mohl splňovat nároky „objektivní“ metody. Součástí předloženého textu je i srovnání s dalšími testovými metodami pro deskripci osobnosti, především jde o Eysenckův osobnostní inventář, Cattelův 16 PF a klinický MMPI. Toto srovnání má za cíl uvést specifika nástroje, který může být, a mimo jiné bývá, využíván také ve vězeňské praxi. Na závěr kapitoly bude detailněji definována zkrácená verze FPI a její možnosti (a limity) pro diagnostické využití v penitenciární péči včetně příkladů jeho dosavadního užití v českém prostředí.

Freiburský osobnostní dotazník¹ (Freiburger Persönlichkeits Inventar - FPI) autorů Fahrenberga, Selga a Hampela (1984) je mnohorozměrný test umožňující diagnostiku 12 dimenzí osobnosti, jak u klinické, tak u neklinické populace. Test má formu inventáře obsahujícího různé výroky, na které respondenti odpovídají vyznačením souhlasu nebo nesouhlasu. Samotné výroky se vztahují k pocitům, postojům, zvykům a chování probanda. Výstupem vyšetření je testový profil na 12 škálách za pomoci standardizovaného percentilu a stanine.

Před podrobnějším vhladem do metody považuji za důležité alespoň krátce reflektovat vícerozměrné dotazníkové metody v diagnostice osobnosti. Svoboda et al. (2013) je ve svém kompendiu metod psychodiagnostiky dospělých definují jako psychodiagnostické metody založené na subjektivních výpovědích vyšetřovaných osob o jejich vlastnostech, citech, postojích, názorech, zájmech, způsobu reagování v nejrůznějších situacích, apod. Základním funkčním principem dotazníků je tedy introspekce a míra této schopnosti u probandů. Z formálního hlediska se rozlišují dotazníky a inventáře, kdy rozdíl spočívá ve variantě odpovědí. Ano, ne či nevím v případě dotazníků a souhlas nebo nesouhlas v případě tvrzení (výpovědí) obsažené v inventářích. Dotazníky se, coby nejpoužívanější psychodiagnostický nástroj, klasifikují podle zaměření na jeden či více rysů osobnosti, které má ten který dotazník postihovat. Protože je tato práce zaměřena na jednu z vícerozměrných diagnostických metod, považuji za podstatné popsat vybrané charakteristiky těchto nástrojů.

¹ K terminologii dotazníku či inventáře viz dále v textu. Ačkoliv jsou metody inventáře a dotazníku formálně odlišné, v českém překladu se pro FPI používá pojem *dotazník*.

Vícerozměrné dotazníky měří dva či více rysů osobnosti, případně se snaží o postihnutí osobnosti v co nejširším kontextu a v maximální možné míře (Svoboda et al., 2013).

Výhody těchto metod jsou všeobecně známé – rychlá administrace i způsob hodnocení, velký počet údajů od mnoha osob získaných v krátkém čase, kvantifikace výsledků, apod.

Na druhou stranu ale mají dotazníkové nástroje řadu nevýhod. Velmi výraznou je např. různá úroveň schopnosti introspekce respondentů, schopnost pochopit význam položky, resp. schopnost autora dotazníku vytvořit položku významově jasnou a zřetelnou tak, aby se pochopení významu položky u probandů příliš nelišilo². S tím souvisí i formulace položek. U nás tradiční obtíž tvoří dvojité záporny typu „*Nesnáším, když mě druzí nechápou*“ obsažené např. v osobnostním inventáři PSSI (Kuhl & Kazén, 2002).

Jinou takovou obtíží je negativně formulované tvrzení, u kterého vytváří pseudologická, intuitivní odpověď zmatek. Pro příklad lze uvést položku „*Nemám sebevražedné myšlenky*“ v klinickém MMPI-2 (Hathaway & McKinley, 2002). Nasnadě může být, v případě pravdivosti tohoto tvrzení, odpověď „ne“ – nemám, ale formálně logicky by měla být zaškrtnuta odpověď „ano“ – nemám. Odpověď tedy může tvořit dvojitý zápor a následný zmatek se značným vlivem na interpretaci výsledků. Proto je vhodné provádět po vyhodnocení dotazníků/inventářů tzv. *inquiry* neboli hlubší prozkoumávání odpovědí v rozhovoru s testovaným jedincem.

Nejpodstatnější nevýhodou dotazníků je však záměr probanda zkreslit poskytovanou informaci o sobě. Slovo záměr je důležité, neboť se předpokládá, že nezáměrné zkreslení je často způsobeno nízkou schopností introspekce, sníženou rozumovou schopností nebo nevhodnou formulací položky. Záměr respondenta se nejčastěji projevuje trojím způsobem:

- simulací (snahou předvést či napodobit nějaké projevy chování nebo prožívání oproti skutečnosti),
- agravací (přeháněním nebo zveličováním obsahů v nabízených tvrzeních),
- disimulací (popíráním nebo zatajováním skutečnosti) formou odlišných odpovědí.

² Z pozice postmoderních konstruktivistických přístupů takového stavu ani dosáhnout nelze, vzhledem k přísně subjektivní konstrukci významů vnímaných informací (Glaserfeld, 2007). Leč tyto úvahy nejsou podstatou předkládané práce.

Společným jmenovatelem těchto snah je potřeba jevit se v odlišném světle, které je pro respondenta z jeho pohledu žádoucí (iniciátorem takového úsilí může být sociální desirabilita, ale také třeba forma obranného mechanismu). Taková zkreslení značně ovlivňují validitu použitého diagnostického nástroje (Kastner, Sellbom & Lilienfeld, 2012; Svoboda et al., 2013). Validitu nicméně problematizují také výše popsané obtíže dotazníkových metod (konstrukce dotazníku, schopnost introspekce a významová variabilita položek, volby odpovědí, apod.).

Nutno také zopakovat, že introspektivní nástroje neposkytují informaci o tom, jaký respondent je, jak se chová nebo prožívá, ale to, jak se v rámci daných situací vidí. Nebo ještě problematičtěji, jak by se chtěl vidět.

Pro ošetření takových rizik se autoři většinou snaží zkonstruovat tzv. validizační nebo verifikační škály (Svoboda et al., 2013). Často jsou tvořeny položkami, na které lze např. jen málokdy odpovědět pozitivně, případně jsou některé položky napříč dotazníkem zdvojeny, nebo je obsah položek umně maskován tak, že se na problém ptá oklikou.

V praxi (a penitenciární obzvláště) je validita dotazníkových metod zcela zásadním tématem. Její ošetření je nutné pro správné rozhodnutí vyplývající z osobnostní diagnostiky. Ne vždy se ovšem daří validizačním škálám dokonale zabránit záměrnému zkreslení poskytovaných informací, jak dokládá Medina, Cebolla, Baños & Botella (2012). Freiburský osobnostní dotazník nepracuje přímo s validizačními škálami, ale je konstruován tak, aby jedna ze standardních škál odpovídala tendencím zkreslovat poskytované údaje, především v kombinaci se skóre dalších specifických škál (viz níže).

1.1 Teoretický rámec a východiska FPI

Autoři dotazníku při jeho konstrukci vycházeli především z potřeby širokého záběru. Od klinické praxe přes poradenství, výběr uchazečů v personální praxi, výzkum, až po terapii nebo sport (Fahrenberg, Selg, & Hampel, 1984). Tato potřeba také obsahovala požadavek na rychlé a kvalitní získání kvantifikované informace o významných dimenzích osobnosti, které autoři definovali na základě přejatých vzorů. Tyto dimenze měly být podstatné pro aktuální výzkum a praxi tak, aby umožňovaly užitečně a kvalitně porovnat popis jedinců a skupin v oblasti zdravé normy i klinické populace (zahrnující např. pacienty s psychosomatickými obtížemi).

Není bez zajímavosti, že základním východiskem pro konstrukci Freiburského osobnostního dotazníku bylo (v mezinárodní odborné literatuře věnované osobnosti, tehdy akcentované a uznávané) Eysenckovo dvoudimenzionální pojetí emoční lability/stability a extraverte/introverte (Rohrmann & Spinath, 2011). Soubor původních položek tak bezpochyby obsahoval některé E a N položky (míra extraverte/introverte a neuroticismu), které mohly být vhodné pro sestavení těchto základních stupnic.

Zvláštní pozornost autoři věnovali nejen tematickým oblastem psycho – vegetativní (emocionální) lability a extraverti, nýbrž také agresivitě. Právě proto může být FPI využíván v kriminologické praxi. Pro širší použití testu se ale autoři vyhnuli zevrubnější úvaze o operacionalizaci vysoce patologických rysů osobnosti a příslušným speciálním fenoménům typu obsese (poruchy myšlení), halucinace (poruchy vnímání), příp. vysoce individuálním způsobům reagování (poruchy osobnosti).

Pragmatickým cílem zkrátka bylo vyvinout vhodný popisný nástroj, který bude možno použít v různých situacích vyžadujících psychologické posouzení s přihlédnutím jak k normalitě, tak k patologickým ukazatelům (především agrese). Vybrané konstrukty FPI (tedy konkrétní škály) mají své teoretické základy ve společném konceptu osobnosti, avšak minimální počet dimenzí má společný základ. Lze je, podle Fahrenberga et al. (1984), považovat za nezávislé.

Vývoj testu započal v roce 1963 na půdě psychologického ústavu univerzity ve Freiburgu. Jak bylo zmíněno, vycházel teoreticky z Eysenckova dimenzionálního konceptu osobnosti (Eysenck, 1960, 1969). To s sebou přinášelo značné obtíže, především v riziku negativních vzájemných korelací u škál extraverte a neuroticismu, jak bylo empiricky pozorováno (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984). Důkladná položková analýza, výběr širokého počtu položek a úvahy o systému odpovědí, vedly k prvnímu výstupu, jímž byl 274 položkový dotazník. Následné analýzy vedly k jejich redukci a vytvoření největší výhody FPI – čtyř variant testu, které se od sebe liší počtem položek při zachování psychometrických kvalit. Každá z těchto forem může nalézt své uplatnění.

Nejdlejší forma „C“ obsahuje 212 položek plus 2 (úvodní a kontrolní) položky. Tato komplexní varianta je vhodná pro podrobnou diagnostiku. Autoři tuto původní formu rozdělili na dvě paralelní, 114 položkové varianty – „A“ a „B“. Ty jsou vhodné pro retestování, protože splňují následující předpoklady: *rovnoměrné rozdělení* položek

vzhledem k četnosti výskytu ve výběrovém souboru, *obsahovou paralelu položek*, a *stejnou střední hodnotu a rozptyl* v obou variantách.

Nejkratší forma „K“ sestává ze 74 položek, a její oblast využití se týkala především hromadného výzkumu nebo screeningu. S touto variantou také počítám v dalším zpracování rigorózní práce.

Původní dotazník umožňuje sledovat dvanáct nezávislých dimenzí³ osobnosti včetně dvou škál (podstatných pro tuto práci) posuzujících agresivní chování. Položky byly na základě faktorové analýzy rozděleny do devíti škál, které byly dodatečně rozšířeny o tři škály vycházející z Eysenckovy dimenzionální teorie – škála Extraverze – Introverze, škála Emocionální stability – lability a autorská škála Maskulinity – Feminity. Postup jejich konstrukce spočíval ve vytipování několika desítek potenciálních položek spadajících do stupnice E a N (v Eysenckově terminologii) a jejich vzájemné korelování. Pro obě škály nakonec zůstalo 24 položek, které ve třech souborech vykazaly nesignifikantní vztah, a je tedy možné považovat je za nezávislé (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984). Téměř nulovou signifikanci prokázaly i další výzkumy (Angleiter, 1976; Bauman & Dittrich, 1976), které zjišťovaly statistické charakteristiky testu, včetně faktorové analýzy.

Škála M (maskulinita – feminita) vznikla analogicky k testům rozlišujícím specifika mužského a ženského projevu chování či prožívání.

Je zapotřebí zmínit, že doplňkové škály jsou tvořeny převážně stávajícími položkami z různých standardních škál FPI.

Test je možné použít pro široké spektrum populace. Jedinou výjimkou, resp. omezením, jsou zřetelně snížené rozumové schopnosti respondentů (spodní kvartil populačního rozdělení IQ), což ale platí pro všechny introspektivní metody, případně nástroje vyžadující specifické dovednosti (čtení, psaní, aj.).

1.1.1 Popis škál FPI

Autoři popisují škály na základě obsahu jednotlivých položek, kterým přisuzují psychologické označení a význam. Všechny škály a jejich označení jsou operacionalizovány dvojicí heslovitých pojmů, které se snaží významově obsáhnout společné prvky u jednotlivých položek v rámci každé škály. Například škála nervozity je tak popisována bipolárním označením: *psychosomaticky narušený – nenarušený*. Tato

³ Ani jedna položka podle autorů není v základních škálách vyhodnocena podvojně. Obsahově jsou nicméně škály závislé, neboť mnoho položek vykazovalo častější výskyt ve vícero faktorech. Ve všech škálách však lze nalézt „faktorově čisté“ (jedinečné, unikátní) položky.

pojmenování je však třeba chápat jako vodítka, jejichž diagnostickou platnost lze získat až prostřednictvím empirického potvrzení.

Následující popis je převzat z manuálu, který pro československou standardizaci připravili Kollárik, Poliaková a Ritomský (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984 (1992)). Počet položek u jednotlivých škál vychází pro účely této práce ze zkrácené formy „K“. Popis u skórových hodnot vychází z komplexní formy „C“. Hodnotám zkrácené formy je věnována zvláštní kapitola dále v textu.

Škály		Póly	
FPI 1	Nervozita	Psychosomaticky narušený	Psychosomaticky nenarušený
FPI 2	Spontánní agresivita	Spontánně agresivní, emocionálně nezralý	Neagresivní, ovládající se
FPI 3	Depresivita	Rozladěný, (sebe)nejistý	Spokojený, sebejistý
FPI 4	Vzrušivost	Vzrušivý, lehce frustrovaný	Pokojný, klidný
FPI 5	Družnost	Družný, živý	Zdrženlivý, vyhýbající se
FPI 6	Mírnost	Sebedůvěra, dobrá nálada	Váhavost, dráždivost
FPI 7	Reaktivní agresivita	Reaktivní, agresivní, prosazující se	Umírněný, poddajný
FPI 8	Zdrženlivost	Nesmělý, zdrženlivý	Nenucený, lehce navazující kontakty, spontánní
FPI 9	Otevřenost	Otevřený, sebekritický	Uzavřený, nekritický
FPI E	Extraverze/Introverze	Extravertovaný	Introvertovaný
FPI N	Emocionální stabilita/labilita	Emocionálně stabilní	Emocionálně labilní
FPI M	Maskulinita/Feminita	Typicky mužský sebepopis	Typicky ženský sebepopis

Tabulka 1 Přehled jednotlivých škál FPI

FPI 1:

Nervozita: psychosomaticky narušený – psychosomaticky nenarušený. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: respondent uvádí tělesné obtíže z různých funkčních oblastí, vegetativní těžkosti (špatné dýchání, trávení), bolesti, poruchy spánku, napětí, přecitlivělost, neklid.

Nízké skóre: respondent uvádí méně tělesných obtíží.

Skóre FPI 1 je dle autorů nezávislé na věku, vzdělání a sociokulturním zázemí, nikoliv však na **pohlaví**. Ženy mají zřetelně vyšší očekávané hodnoty (průměrný skór). Ty souvisí s vysokým skórem u škál FPI 3 – depresivita, FPI 8 – frustrace a FPI 4 – dráždivost (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984). Interpretace této dimenze může být znakem osobnosti, může ale také být důsledkem fyzického onemocnění.

FPI 2:

Spontánní agresivita: spontánně agresivní, emocionálně nezralý – neagresivní, ovládající se.

Tato škála je jednou z klíčových pro tuto práci, vzhledem k očekávaným hodnotám u vězeňské populace. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: respondent přiznává spontánní tělesné, verbální a myšlenkové akty agrese, odreagovává afekty podle okolností na předmětech a zvířatech, obrací se také přímo proti lidem, útočí, podle okolností i s potěšením, typická je impulzivita a neovladatelnost, neklid, potřeba změny, hlad po zážitcích, škodolibost a potěšení z dětinských činů, součástí je obraz emocionální nezralosti.

Nízké skóre: respondent popisuje nízké sklony ke spontánní agresi, má schopnost sebeovládání, vyrovnané jednání, které v extrému vykazuje pasivně klidné rysy.

Testové skóre FPI 2 je nezávislé na vzdělání a sociokulturním zázemí, stejně jako na pohlaví, nikoliv však na **věku**. Mladí respondenti mají nejvyšší očekávané hodnoty, starší respondenti (především starší ženy) nejnižší. Vysoké skóre FPI 2 souvisí s vysokým skóre FPI 9 (otevřenost), FPI 3 (depresivita) a FPI 4 (dráždivost). Pojmenování této škály „agresivita“ ještě neznamená, že vysoké skóre značí manifestovanou agresi. Pro relativně vysokou souvislost se škálou FPI 9 (otevřenost) by mohlo vysoké skóre vyjadřovat pohotovost připustit osobní slabosti, afekty a speciálně též tendence k agresi (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984). Škála nediferencuje agresi patologickou (záměrnou) a impulsivní, ani nenavazuje na rozšířené teorie agrese (např. dispoziční teorii dle Lorenze (2003) či frustrační dle Dollarda (1939)).

FPI 3:

Depresivita: rozladěný, (sebe)nejistý – spokojený, sebejistý. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: respondent popisuje rozladěnost, nestálou náladu, převážně ale depresivní, smutnou, sklíčenou, pesimistickou, zčásti též podrážděnou, nespokojenou,

strach, pocit neurčitěho ohrožení, nebezpečí, osamělost, pocit nezúčastněnosti a vnitřní prázdnoty; respondent je raději sám, přitom se však cítí osamělý a všemi nepochopený; popisuje nedostatek koncentrace (nesoustředěnost), ztrátu myšlenek, neúčinnost (marnost), zasněnost, hluboké pocity méněcennosti; je lehko podrážditelný, vztahovačný, projevuje starosti, objevuje se agrese zaměřená vůči sobě samému, sebevýchitky a pocity viny. Lze vysledovat všeobecný pocit nespokojenosti.

Nízké skóre: respondent popisuje vyrovnanou náladu, spíše pozitivní a optimistickou, vykazuje málo starostí, dobrý emocionální vztah k ostatním, schopnost koncentrace, sebejistotu, podle okolností spokojenost se sebou samým, cítí se zralý pro život a je spokojený se svým osudem (životní cestou ve smyslu „life course“).

Skóre FPI 3 není závislé na věku, vzdělání a sociokulturnímu zázemí, prakticky ani na pohlaví. Fahrenberg et al. (1984) dokládá, že vysoké hodnoty FPI 3 mají souvislost s vysokými hodnotami v testu FPI 1 (nervozita), FPI 2 (spontánní agresivita), FPI 4 (vzrušivost), FPI 8 (zdrženlivost) a FPI 9 (otevřenost).

FPI 4:

Vzrušivost: vzrušivý, lehce frustrovaný – pokojný, klidný. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: jedinec vykazuje dráždivost, napětí, citlivost a vzrušivost, nízkou frustrační toleranci už při běžných problémech, netrpělivost, nepokoj, lehce se dostane do vzrušení a zlosti, poté je také agresivní a nepromyšleně vyjadřuje hrozby; objevují se nepromyšlené výroky, afektivní jednání, výbušné afekty, v afektu se málo kontroluje, je zuřivý.

Nízké skóre: proband vykazuje nízkou impulsivitu a spontánnost, je klidný, případně otupělý a flegmatický nebo sám do sebe uzavřený; emocionálně se ovládá a je trpělivý, má vysokou frustrační toleranci.

Skóre FPI 4 je nezávislé na věku, pohlaví, vzdělání a sociokulturním zázemí. Vysoké skóre testu FPI 4 souvisí s vysokým skóre škál FPI 3 (depresivita), FPI 2 (agresivita), FPI 1 (nervozita), FPI 7 (reaktivní agresivita, snaha po dominanci) a FPI 9 (otevřenost).

FPI 5:

Družnost: družný, živý – zdrženlivý, vyhýbající se. Škála sestává ze sedmi položek, přičemž čtyři jsou negativně pólované.

Vysoké skóre: jedinec udává potřebu kontaktu a snahu kontaktovat, hledá kontakt, je družný, lehce uzavírá přátelství a má široký okruh známých; projevuje čilost, je podnikavý, aktivní, hovorný, sdílný a pohotový.

Nízké skóre: proband uvádí sníženou potřebu kontaktu, vystačí si sám se sebou, obvykle se vyhýbá kontaktům, je raději sám; má úzký okruh známých, nenachází cestu k druhým, hraje si na vlastním písečku, je stažený, někdy chladný; objevuje se zdrženlivost, má vztah spíše k věcem, je málo podnikavý, mlčenlivý, málo sdílný.

Skóre FPI 5 není závislé na pohlaví, věku, vzdělání ani sociokulturním zázemí. Vysoké skóre FPI 5 má souvislost s nízkými hodnotami škály FPI 8 (zdrženlivost). Dimenzi FPI 5, kterou autoři interpretují jako „družnost“, nelze považovat jednoduše za protipól škály FPI 8 (zdrženlivost), protože hlavním tématem je tu potřeba kontaktu, družnost a podnikavost. U FPI 8 se jedná o schopnost kontakt navázat, schopnost jednání.

FPI 6:

Mírnost: sebedůvěra, dobrá nálada – dráždivost, váhavost. Škála FPI 6 sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: jedinec udává sebedůvěru, neomylnost, není snadné ho rozrušit; relativně dobře snáší zátěž, je vytrvalý a neúnavný; má dobrou náladu, je důvěřivý, optimistický; nemá sklon k agresivnímu jednání, je však agilní a rád rychle využije nabízejících se příležitostí.

Nízké skóre: proband udává dráždivost, lehce se zklame a urazí, je vztahovačný, ztrácí odvahu, bere věci zatěžko, lehce se cítí rozrušený a bolestně dotknutý; projevuje ustaranost, váhavost, vyčkávání; nemá sklon k rychlým rozhodnutím a impulsivním reakcím, někdy je pesimistický, sklíčený.

Skóre FPI 6 není závislé na věku ani vzdělání, ale je závislé na **pohlaví**. U mužů lze očekávat vyšší hodnoty, než u žen (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984). Vysoké hodnoty v testu FPI 6 souvisí s nízkými hodnotami ve škále FPI 8 (zdrženlivost).

Pojmenování této škály může být lehce zavádějící. Spíše by se hodil termín mající blíže k volným vlastnostem, např. *rozhodnost*.

FPI 7:

Reaktivní agresivita a snaha po dominanci: reaktivní, agresivní, prosazující se – poddajný, umírněný. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: jedinec udává reaktivní tělesné, verbální a fantazijní agresivní činy, prosazování vlastních zájmů, egocentrický obraz světa, podezíravost a nedůvěru k druhým; má sklon k autoritativně konformistickému myšlení, je agresivní ve společensky přijatelných formách; u jedince dominuje reaktivní agrese, téma viny a odplaty, projevuje konvenční, někdy přísně apodiktické (absolutní a nevyvratitelné) morální soudy.

Nízké skóre: respondent uvádí ohleduplnost a umírněnost, povolnost a opatrnost, mírnost, odmítá agresivně – silácký styl jednání, je tolerantní, má spíše důvěřivý postoj a diferencované morální soudy, je plný porozumění.

Skóre FPI 7 je závislé na **pohlaví** a **vzdělání**. Muži a respondenti se základním vzděláním mají vyšší očekávané hodnoty. Vysoké hodnoty testu souvisí s vysokými hodnotami ve škále FPI 4 (vzrušivost).

FPI 8:

Zdrženlivost: nesmělý, zdrženlivý – nenucený, lehce schopný navázat kontakt, spontánní. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: jedinec udává stydlivost, rozpaky, zdrženlivost při styku s jinými lidmi, zejména ve skupinových situacích, někdy má těžkosti s kontaktem a je neschopný navázat kontakt; objevuje se tréma a silné tělesné těžkosti při některých příležitostech nebo vzrušení (neklid, třes, slabost v kolenou, zblednutí, zčervenání, zakoktávání, nutkání na močení nebo na stolicí); vykazuje nízkou podnikavost, nejistotu v rozhodování; je málo průbojný, bojácný, lehce se vyleká; silně je excitovaný, když ho druzí pozorují.

Nízké skóre: respondent udává nenucenost, sebejistotu, sebevědomí, je nezávislý na jiných lidech, má jisté vystupování a jednání, je schopný kontaktu; popisuje slabé tělesné napětí při očekávání; je reflektována nízká účast tělesných funkcí na afektu, pohotovost k činům; respondent je připravený k nasazení, rád experimentuje, rád podniká.

Skóre FPI 8 není závislé na věku a vzdělání, ale je závislé na **pohlaví**. U žen lze očekávat vyšší hodnoty (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984). Vysoké hodnoty v testu FPI 8 souvisí s vysokými hodnotami ve škálách FPI 3 (depresivita) a FPI 1 (nervozita), a nízkými hodnotami ve škálách FPI 5 (družnost) a FPI 6 (mírnost).

FPI 9:

Otevřenost: otevřený, sebekritický – uzavřený, nekritický. Škála sestává ze sedmi položek.

Vysoké skóre: jedinec udává různé malé slabosti a chyby, kterými pravděpodobně trpí každý, je zdravě sebekritický, někdy má až bezstarostný postoj.

Nízké skóre: respondent má tendenci disimulovat menší slabosti a chyby, chtěl by udělat dobrý dojem; má nedostatek sebekritiky, někdy je samolibý nebo nesdílný, zamlklý.

Skóre FPI 9 není závislé na vzdělání, je však závislé na **pohlaví** a především na **věku**. Mladí respondenti, především mladí muži, mají nižší očekávané hodnoty. Vysoké hodnoty škály FPI 9 souvisí s vysokými hodnotami ve škálách FPI 2 (agresivita), FPI 3 (depresivita) a FPI 4 (vzrušivost).

Lze předpokládat, že extrémní (především nízké) hodnoty ve škále FPI 9 mohou vést ke zkreslení informací. Škála by se tak dala s rezervou považovat za formu validizační škály. Platilo by to však jen pro ty FPI škály, které signifikantně korelují s FPI 9, konkrétně FPI 2, FPI 3 a FPI 4. Pravděpodobně pokládají mnohé položky těchto škál, které se týkají agresivity, depresivity a vzrušivosti, mnohým probandům otázku sociální desirability (žádoucnosti) jejich odpovědí na položku. Na druhou stranu se nemusí jednat výlučně o úmyslnou uzavřenost, ale o skutečnou neschopnost kritického popisu těchto oblastí v sebe prezentaci. Za takových okolností je možné lehce považovat i tuto dimenzi za pravděpodobně „habituální rozměr osobnosti“ a nikoliv za ukazatel speciální, formální tendence k odpovědi (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984).

Popis doplňkových škál FPI

FPI E:

Extraverze: extravertovaný – introvertovaný. Škála E inspirovaná Eysenckovou dimenzí extraverze (Eysenck, 1960, 1969) sestává ze sedmi položek, ze kterých tři položky pochází ze standardní FPI škály FPI 5 (družnost) a čtyři speciálně formulované pro dimenzi extraverze⁴.

Vysoké skóre: jedinec udává družnost, má potřebu kontaktu, hledá kontakt a je schopný jej navazovat, je družný, lehce navazuje přátelství; je nenucený, impulsivní,

⁴ Týká se specificky K formy FPI. V komplexní variantě FPI – C se složení škály extraverze částečně z dílčích, standardních škál FPI liší (viz dále).

hovorný; má rád změnu a zábavu; charakteristická je pro něj aktivita a vzrušivost, je podnikavý, dominantní, excitovatelný; může dojít k situacím, kdy se přestane ovládat.

Nízké skóre: respondent udává nedružnost, je raději sám pro sebe, uzavírá jen málo přátelství, vystačí si sám, má malou potřebu kontaktu; charakteristický je klid a zdrženlivost, je málo podnikavý, stálý, rovnoměrný, ovládá se, někdy je pasivní, „suchý“, málo zábavný nebo sdílný; brání se pozornosti, chtěl by, aby mu dali všichni pokoj.

Skóre škály FPI E není závislé na pohlaví a vzdělání, závisí však na **věku**. Mladí probandi mají vyšší očekávané hodnoty, než starší respondenti. Hodnoty škály FPI E a FPI N jsou statisticky i empiricky navzájem nezávislé. Matematicky však ano vzhledem k tomu, že některé položky jsou hodnoceny podvojně kvůli zařazení ve dvou škálách současně (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984).

FPI N:

Emocionální labilita: emocionálně labilní – emocionálně stabilní. Škála FPI N sestává ze sedmi položek, ze kterých čtyři položky sdílí se standardní škálou FPI 3 (depresivita) a zbylé jsou opět pro K formu speciálně konstruovány.

Vysoké skóre: jedinec udává rozladěnost, je náladový, labilní, převážně depresivní, smutný, je mu „mizerně“, má špatnou náladu; typická je pro takového jedince vzrušivost, je lehce zranitelný, snadno se rozčílí; je citlivý, nevlídný, napjatý; častá je hloubavost, je zaujatý myšlenkami, lehko se dá dotyčnému odvést pozornost, může být považován za denního snílka; bývá starostlivý, může mít až pocity viny; typické jsou pro něj poruchy kontaktu, často se cítí nepochopený nebo může mít pocit, že je s ním nespravedlivě zacházeno, někdy bývá až nezúčastněný.

Nízké skóre: respondent uvádí vyrovnané, stabilní emoční rozpoložení, spíše pozitivní; je uvolněný, má dobrou náladu, bývá trpělivý, spokojený, klidný; charakteristická je sebejistota, málo starostí, resp. málo pocitů viny; vykazuje schopnost se soustředit, současně má nenarušený emocionální vztah k jiným.

Skóre FPI N je nezávislé na věku, vzdělání a prakticky i na pohlaví. Hodnoty FPI N a FPI M jsou matematicky a statisticky navzájem nezávislé, empiricky však vykazují zřetelnou souvislost: vysoké hodnoty škály FPI N (emocionální labilita) dávají pravděpodobnost nízkých hodnot ve škále maskulinity – FPI M (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984).

FPI M:

Maskulinita: typicky mužský sebedopis – typicky ženský sebedopis. Škála FPI M sestává ze sedmi položek, ze kterých je jedna společná se standardní škálou FPI 8 (zdrženlivost), dvě se škálou FPI 6 (mírnost) a jedna s FPI 1 (nervozita). Všechny položky vyjma jedné jsou negativně pólovány⁵.

Vysoké skóre: jedinec udává aktivní, někdy také tělesné prosazování se, je sebejistý, podnikavý, důvěřivý, pohotový; charakteristická je vyrovnaná nálada; vykazuje málo tělesných těžkostí, málo trémy a málo všeobecných psychosomatických poruch.

Nízké skóre: respondent uvádí zdrženlivost, je plachý, někdy zabržděný; reflektuje potlačenou náladu, lehce se zklame nebo se vzdá; popisuje málo důvěry a sebedůvěry, tělesné těžkosti a psychosomatické všeobecné stezky, přinejmenším nepravidelnost pulzu, pocity závratě, studené ruce a nohy, zácpu, citlivost na světlo a hluk, při vzrušení udává pocit slabosti v kolenou a tělesný neklid, trému; je často napjatý, unavený a vyčerpaný, uvádí citlivost na počasí.

Skóre FPI M je nezávislé na věku a vzdělání. Muži však mají vyšší očekávané hodnoty, než ženy. FPI M je matematicky závislá na škále FPI E a matematicky nezávislá na FPI N. Empiricky existuje souvislost mezi FPI M a FPI N (emocionální labilita): vysoké hodnoty ve škále FPI M nasvědčují nízkým hodnotám ve škále FPI N (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984).

Nutno dodat, že FPI M je genderově „nekorektní“, neboť předkládané popisy nemusejí odpovídat typicky mužské nebo typicky ženské charakteristice. Aktualizovaná verze FPI-R (2010) tuto škálu (možná i z těchto důvodů) vypouští.

Popisované škály jsou platné původní verzi FPI. V současné době je v německy mluvících zemích a v dalších částech Evropy používána revidovaná verze FPI – R z roku 1999, následně upravena a znormována v roce 2001 (Fahrenberg, Hampel & Selg, 2010). Ta se obsahově (a částečně i strukturou) odlišuje od původního diagnostického nástroje. Má pouze jednu formu čítající 138 položek, které jsou položkovou a faktorovou analýzou rozčleněny do 10 standardních a dvou doplňkových škál. Tím sice FPI – R částečně ztrácí svou atraktivitu více forem, ale z vyjádření autorů lze usuzovat, že takto upravené dimenze mohou lépe reflektovat aktuálnější

⁵ Zajímavostí je, že v komplexní formě „C“ je škála FPI M tvořena položkami ze sedmi standardních FPI škál, přičemž podstatné jsou především položky ze škál FPI 8 a 9, tedy zdrženlivost a otevřenost. V tuto chvíli nezbývá, než důvěřovat autorům, že výběr pro zkrácenou formu „K“ podrobili stejným psychometricky spolehlivým propočtům, jejichž výstup je stejně validní jako komplexní „C“ forma.

diagnostické trendy, včetně zlepšení validity testu (Fahrenberg, Hampel & Selg, 2010). Jak si ovšem dále v textu ukážeme, není to s avizovaným zlepšením validity tak optimistické, jak se autoři domnívají. Pro názornost uvádím revidované škály vzhledem k tomu, že většina zahraničních studií zkoumajících validitu (a jiné testové charakteristiky) pro osoby ve výkonu trestu používala FPI-R (např. Massoubre et al., 2005; Hosser et al., 2008; aj.).

- FPI 1 LEB – životní spokojenost
- FPI 2 SOZ – sociální orientace
- FPI 3 LEI – orientace na výkon
- FPI 4 GEH – zdrženlivost
- FPI 5 ERR – vzrušivost
- FPI 6 AGGR – agresivita
- FPI 7 BEAN – psychologická zátěž
- FPI 8 KORP – somatické stesky (stížnosti)
- FPI 9 GES – starost o zdraví (hypochondrie)
- FPI 10 OFF – otevřenost
- FPI E – extraverte
- FPI N – emocionální labilita

Tato struktura se může jevit jako vhodnější i pro psychologii aplikovanou ve vězeňství, leč, vyjma jedné studie, revidovaná verze FPI se v České republice zatím neobjevila. Vzhledem k tomu, že v současné penitenciární a forenzní praxi v ČR je stále používána původní verze FPI a zároveň s ohledem na sebraná data z věznic v ČR, která odpovídají formě FPI – K, bude podstatou této práce pro českou praxi využitelnější původní metoda. Přidáme-li k popisovaným okolnostem též fakt, že jedním ze záměrů této práce je i analyzovat zkrácenou verzi dotazníku (potažmo zjistit, zda je možné i tuto variantu dále zkrátit pro screeningové účely se zachováním všech psychometrických charakteristik). Revidovanou verzi FPI – R v ČR s vlastním překladem experimentálně použila pouze Papežová v rámci mezinárodního výzkumu poruch příjmu potravy na 1. LF UK (Massoubre, C. C., Jaeger, B. B., Milos, G. G., Schmidt, U. U., Soares, I. I., Papezova, H. H., & ... Lang, F. F., 2005).

1.2 Psychometrické charakteristiky testu

Aby testy mohly sloužit svému účelu, musí bezpodmínečně splňovat základní metodologické předpoklady a požadavky kvality. Ve vztahu k tématu této práce je vhodné uvést tři podstatné charakteristiky, kterými jsou:

- Validita
- Reliabilita
- Objektivita

Tyto požadavky uvádím jak pro původní verzi FPI, tak v souvislosti s revizí dotazníku (FPI – R) z důvodu specifičnosti jeho použití u osob ve výkonu trestu a zároveň z důvodu zkoumání reliability i validity u FPI – R v zahraničních studiích (viz Massoubre et al., 2005; Hosser et al., 2008; aj.).

1.2.1 Validita:

Použití (introspektivních) multidimenzionálních osobnostních dotazníků je ve forenzní praxi zcela běžná záležitost. Tyto dimenze nebo škály jsou často zaměřeny na detekci přítomnosti psychopatologie, především poruch osobnosti nebo konkrétněji přítomnost disociálních „psychopatických“ rysů, aby bylo možno predikovat recidivu nebo odhadnout rizika pro adaptaci odsouzených na život ve vězení⁶ (Listwan, Van Voorhis, & Ritchey, 2007). Výstupy z těchto osobnostních testů jsou pak užívány jako forenzní „důkaz“ v nápravném a soudním řízení tak, aby pomohly determinovat kriminální „odpovědnost“ anebo snížit úroveň rizika (Duellman & Bowers, 2004).

Ačkoliv se pro tyto účely samozřejmě využívá klinických metod, různých typů interview (strukturované, volné, aj.), dotazníky jsou považovány za nástroje poskytující objektivní informace, které jsou odolné vůči subjektivním přesvědčením, úsudkům, nebo zkušenostem diagnostika.

Osobnostní dotazníky jsou však (stejně jako všechny nástroje, které stojí na bázi introspekce) ve svých výstupech ovlivňovány či narušeny snahou respondentů prezentovat se v určitém světle. V některých případech probandi věří v pozitivní sebeobraz, a zkreslení informací je tak nevědomé. Jindy ale respondenti vědomě upravují poskytované informace, zejména ze společenských důvodů (již zmiňovaná sociální desirabilita – snaha působit v subjektivně lepším světle). Někdy mohou být

⁶ Diagnostika bývá v rámci obecné forenzní praxe samozřejmě realizována i pro účely znaleckého posuzování, jako podklad pro rozhodování soudu, nejen pro adaptaci ve vězení. Viz druhá kapitola této práce.

jedinci motivováni narušit některé osobnostní skóry nebo přehánět psychopatologické problémy, aby z takového zkreslení získali nějaké benefity. Z těchto důvodů se konstruktéři diagnostických nástrojů snaží o maximální objektivitu formou přísné kontroly těchto nežádoucích proměnných (Medina, Cebolla, Baños & Botella, 2012). Při vši snaze však nelze tyto a podobné efekty vyloučit.

Přes veškeré úsilí o vytvoření designu reliabilního a validního nástroje ke zjištění osobnostních rysů a dispozic, dotazníky stále zůstávají ovlivnitelné lží, fabulací, přetvářkou, předstíráním, falšováním nebo simulací (Sullivan & King, 2010).

Zickar & Robie (1999) rozdělili předstírání do dvou kvalitativních kategorií, které se ve výraznějších obrysech dají identifikovat právě u vězeňské populace:

1. *Předstírání dobra* – vědomé úsilí vytvořit manipulací výpovědí pozitivní dojem, což je zcela běžný a nejvíce probádaný fenomén (Zickar & Robie, 1999).
2. *Předstírání zla* – záměr vypadat hůře, než by respondent měl. Tento typ je téměř výlučně spojován s psychopatií (Sullivan & King, 2010).

Jak již Meehl a Hathaway (1946) dávno v souvislosti s MMPI poznamenali, jedno z nejdůležitějších selhání, téměř všech strukturovaných osobnostních testů, je jejich náchylnost k předstírání a lhaní v jednom nebo druhém způsobu. Přesto, přítomnost tohoto vlivu může variovat v důsledku různých kontextů (např. terapie vs. forenzně psychologické vyšetření) a různých populací (např. VŠ studenti psychologie vs. vězni z nápravného zařízení s ostrahou).

Ve forenzní praxi má však lhaní, mj. jako vnímaná součást „odhadované“ validity testu, zcela primární úlohu. Obzvláště tam, kde výstup z vyšetření má vliv na zacházení s vězni, kteří mohou zveličovat různé psychologické problémy za tím účelem, aby získaly zvláštní výhody či služby (např. přístup k psychofarmakům) nebo aby se vyhnuli přísnějšímu dohledu či požadavkům ve zkušební době po propuštění z výkonu trestu kvůli nadužívání drog a alkoholu (Morey & Quigley, 2002). Pokud takové pokusy o předstírání zůstanou nepovšimnuty, může být reliabilita a validita testů vážně ohrožena.

Pro kontrolu zkreslení způsobeného fabulací byly obvykle do vyšetřovacích metod začleněny již zmíněné validizační škály, které měly ověřit přesnost sebeposouzení respondentů (Mogge, Lepage, Bell & Ragatz, 2009). Aktuálně je k dispozici relativně velké množství zahraniční literatury zaměřené na vytváření robustních strategií pro

detekci a kontrolu lži skóru (Rogers, Sewell, Martin & Vitacco, 2003; Singh, Avasthi & Grover, 2007; Piedmont, McCrae, Riemann & Angleitner, 2000; aj.), nicméně sami výzkumníci uznávají, že je stále relativně jednoduché úmyslně zkreslit výpověď, aniž by se to projevilo ve validizačních škálách.

Jak již bylo výše poznamenáno, test FPI nemá samostatné validizační škály, ale pro tyto účely se často pracuje se škálou FPI 9 – otevřenost (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984; Blatníková, 2011). Autoři se spíše zaměřili na validizační studie, ze kterých jsem vybral skupiny dvě:

1. Validizační studie využívající srovnání s jinými osobnostními dotazníky
2. Validizační studie založené na porovnání definovaných skupin (kohort)

AD1) Vezmeme-li v úvahu pouze studie realizované při standardizaci pro Československé prostředí v roce 1984, dají se tato porovnání vztáhnout na osobnostní dotazníky, které byly v té době dostupné, resp. byly vydané národním podnikem Psychodiagnostika.

V první řadě jde o vzájemné vztahy mezi FPI a Eysenckovým osobnostním dotazníkem, FPI s 16ti faktorovým Cattellovým dotazníkem, a pak FPI s Learyho dotazníkem interpersonální diagnózy ICL. Z aktuálních nebo i starších zahraničních studií lze dále přispět srovnáním FPI s NEO-FFI (Deinzer et al., 1995), a také s MMPI (Hobi & Klar, 1973; Hobi, 1973), případně MMPI 2 (Harsa, Žukov & Csémy, 2008).

Sám jsem experimentálně prověřoval FPI s PSSI na cca 60ti respondentech, kdy triangulaci dotvářel Čápem aktuálně restandardizovaný (2014), leč stále nevydaný Rosenzweigův PFT (C-W). Tato triangulace se ale týkala pouze agresivních tendencí a neuroticismu, tedy škál FPI 2, FPI 7 a FPI N (spontánní a reaktivní agresivita, emoční labilita), v případě PSSI dimenze DS (sebejistý – disociální styl) a HI (příjemný – histriónský styl), v případě PFT (C-W) o obecné tendence reagovat na frustraci bez normovaného srovnávání. Velmi zjednodušeně lze konstatovat, že signifikantní korelace se projevila pouze u FPI 2 a DS dimenze PSSI. Dá se ovšem sledovat určitá tendence ve zvýšené četnosti vysokých skóre v popisovaných škálách, a zároveň extrapunitivní směřování agrese v PFT (C-W) u testovaných respondentů. Statistická významnost však potvrzena nebyla. V penitenciárních souvislostech mohou být předložené výsledky užitečné pro odhad validity FPI u škál agresivity a emoční labilita.

Kollárik, Poliaková a Ritomský ve slovenském překladu manuálu FPI (1984) předkládají korelační koeficienty mezi škálami FPI a Eysenckovým osobnostním

dotazníkem, ze kterých vyplývá několik zjištění. Ve stručnosti uvádím, že trend potvrzení některých škál FPI s EOD je výrazný i přesto, že Eysenckovy dotazníky zahrnují pouze 2, resp. 3 osobnostní vlastnosti, což ztěžuje adekvátnější sledování vztahů s vícedimenzionálními dotazníky, jakým FPI je. Zajímavým poznatkem, který svým způsobem může snižovat validitu pro použití ve věznicích, jsou překvapivě nízké korelace škál týkající se agresivity. Autoři československé verze to nicméně vysvětlují tak, že Eysenckovy dotazníky nemají schopnost dostatečně zachytávat tuto vlastnost, která je navíc do určité míry nezávislá na sledovaných osobnostních dimenzích EOD (resp. DOPEN)⁷.

Za daleko vhodnější pro validizační studii považují výše zmínění autoři šíře koncipovaný dotazník 16PF, který podrobili důkladným korelačním analýzám s následujícím zjištěním.

Získané hodnoty v mnoha případech podporují validitu škál FPI (statisticky významné korelace), které vycházely z předpokladu společného obsahového zaměření některých osobnostních dimenzí v jednotlivých testech. Zajímavostí opět může být zjištění, že škála FPI E (extraverze), oproti očekávání, nekorelovala tak silně s faktory 16PF, které mají vztah s extravertí.

Pro potvrzení validity byl také použit Learyho dotazník interpersonální diagnózy (ICL), především za účelem ověření některých škál FPI, vzhledem k typu osobnosti a z hlediska interpersonálního chování. Z výsledků korelačních analýz vyplynulo, že více, než 30% zkoumaných vztahů je statisticky signifikantních. V některých případech i s překvapivě vysokou hodnotou korelačního koeficientu. Výsledky dokladují, že škály FPI nejsou izolovaně vázané na některý typ osobnosti (což ani nelze z teoretické podstaty testu předpokládat), ale že se promítají ve více typech. Škály FPI tedy signifikantně korespondují s popisem jednotlivých osobnostních typů ICL (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984).

Hobi (1973a, b) uskutečnil na psychiatrické klinice v Basileji FPI srovnání s 16-PF a MMPI na malém vzorku respondentů. Zároveň také použité nástroje podrobil kombinované faktorové analýze na souboru psychiatrických pacientů s kriminální minulostí. Výsledky indikují vysoké korelace mezi MMPI a FPI především v oblastech „neurotických“ škál, které faktorovou analýzou vyústily v definování několika společně

⁷ Je ovšem otázkou, zda agresivitu chápat jako osobnostní vlastnost/rys, či je pouze výstupem kombinace osobnostních dispozic typu emocionální lability, extraverte a jiných rysů vedoucích k agresivnímu jednání.

sytících klinických faktorů. Hobi (1973b) dokonce kombinovanou faktorovou analýzou (s Varimax rotací) dosáhl vytvoření jednoho validního inventáře redukcí všech tří použitých nástrojů (FPI, MMPI, 16-PF). To může být sice statisticky zajímavé, leč pro praktické využití poměrně problematické.

Harsa, Žukov a Csémy (2008) ověřovali použitelnost FPI, MMPI 2 a PSSI při posuzování a měření agrese či projevů, které s ní mohou souviset. Z výsledků jejich výzkumu je patrné, že osobnostní dotazníky více měří osobnostní dispozice a pohotovost k agresi, než agresi samotnou, což je ale tvrzení, které obecně autoři testů většinou deklarují. Zde však zdůrazňovali, jak na základě klinických i teoretických poznatků bylo potvrzeno, že testové položky vykazovaly nízkou obtížnost. Jejich smysl a účel byl snadno interpretovatelný ze strany respondentů tak, že to vedlo k odpovědím v souladu s jejich sociální desirabilitou (vzorek byl složen z psychiatrických pacientů s disociální poruchou osobnosti, s depresivní poruchou a pacienty s poruchou psychotického spektra). I přesto výstupy některých škál signifikantně korelovaly.

Lze tedy konstatovat, že výsledky validizačních studií postavených na porovnání osobnostních testů potvrzují klinické a forenzní zkušenosti s měřením a posuzováním agrese. Testové metody spíše postihují obecné temperamentové dispozice, sklon k převládajícím emočním reakcím, k mštnání afektů, a k explozivním reakcím. (Harsa, Žukov & Csémy, 2008). Tyto poznatky mohou být přínosné pro podporu validity používaných nástrojů, včetně FPI.

AD 2) Validizační studie realizované na základě porovnání různých sociálních skupin lze pro účely této práce zúžit na soubor delinkventů a nedelinkventů. Autoři dotazníku Fahrenberg et al. (1984) využili porovnání 12 klinických skupin s kontrolními skupinami, mezi nimiž byl soubor 204 mladistvých vězňů⁸. U této skupiny byly hodnoty testu většinou zvýšené oproti kontrolní skupině bez kriminální historie. Především ve škále spontánní agresivity – FPI 2, ačkoliv se s přihlédnutím ke skutečné psychické situaci těchto lidí daly takové výsledky očekávat. Tento výstup byl tedy interpretován jako potvrzení validity škál agresivity.

⁸ Počet respondentů je v tomto případě důležitý, neboť na něm závisí vyjádření ohledně aktuální validity FPI. Vzorek probandů ve výkonu trestu odnětí svobody použitý pro tuto práci čítal cca 230 osob. Validizační studie v původní verzi testu tak vycházejí z nižšího počtu respondentů. Dnes ale není problém narazit na komerčně distribuované (a leckdy i kvalitní) diagnostické nástroje, které jsou však normovány na tristním počtu osob (např. česká lokalizace PSSI). Statistika nicméně takovou situaci umožňuje, a je spíše na zkušenostech diagnostika, jak s takovou informací naloží, především v souvislosti s interpretací výsledků.

Ohledně dalších škál jen pro názornost uvedu, že např. škála nervozity (FPI 1) byla významně zvýšena u psychosomatických a internistických pacientů – klientů. Škála FPI 4 (vzrušivost) byla zase signifikantně zvýšená u osob, které spáchaly trestný čin a u psychotherapeuticky indikovaných klientů.

1.2.2 Reliabilita

Reliabilita byla v původním vydání FPI zjišťována třemi formami:

- **Test – retest** (rozpětí korelačních koeficientů mezi 0,77 – u škály FPI 9, FPI M a 0,90 – škály FPI 3 a FPI 4)
- **Srovnání dvou forem „A“ a „B“** (dle mého soudu lze tuto variantu považovat za split-half odhad reliability – rozpětí korelačních koeficientů mezi 0,62 – FPI M a 0,82 – FPI 3)
- **Vnitřní konzistence** (Cronbachovo alfa, korelační koeficienty se pohybovaly mezi 0,74 – FPI 9 a 0,87 – FPI 1)

Výsledky získané v roce 1984 jsou uspokojivé a potvrzují reliabilitu jednotlivých škál (Fahrenberg, Selg & Hampel, 1984).

Autoři československé standardizace podrobili test ještě hlubším analýzám. Především je zajímavá základní otázka, do jaké míry se jednotlivé položky podílejí na výsledné hodnotě škály, resp. jak s touto hodnotou souvisí. Zjišťovali to klasickou položkovou analýzou (výpočtem korelačních koeficientů mezi jednotlivými položkami a celkovou hodnotou škály spolu s výpočtem Cronbachova alfa koeficientu s vyloučením dané položky).

V manuálu však jako jediní poskytli údaje o vnitřní konzistenci nejkratší formy „K“, což umožní jeho srovnání se získanými daty pro tuto práci (od osob ve výkonu trestu odnětí svobody). Cronbachovo alfa se pohybovalo od 0,53 u škály FPI 6 do 0,742 u škály FPI 4.

V případě revidované verze FPI – R se reliabilita vnitřní konzistence pohybuje mezi 0,73 (škála sociální orientace) a 0,83 (škála psychické zátěže).

Jak již bylo zmíněno, v práci Hosserové, Lauterbacha a Camehnové (2008), která je věnována prošetření reliability a validity FPI – R u vězeňské populace, se ukázaly signifikantně odlišné hodnoty, které mluví v neprospěch publikovaných manuálů. A to jak původní, tak revidované verze. Reliabilita byla v tomto případě výrazně nižší, což

značně ovlivňuje předpoklady pro výstup této práce. V případě upravených nebo nových škál aplikovaných u revidované verze FPI – R byly dokonce výsledky pro praktické použití neakceptovatelné. Konkrétně u škál životní spokojenosti FPI 1 LEB (Cronbachovo alfa 0,51) a orientace na výkon FPI 3 LEI (Cronbachovo alfa 0,59).

V další studii realizované koncem minulého století (Deinzer, Steyer, Eid, Notz, Schwenkmezger, Ostendorf & Neubauer, 1995) se prokázalo, že v rysovém přístupu k diagnostice osobnosti se v souvislosti s odhadem reliability velmi výrazně projevuje situační efekt. V podstatě se tato skutečnost projevila v odlišných výsledcích měření osobnostních rysů v průběhu času. Situace a kontext ovlivnily výsledky natolik, že autoři doporučují posuzovat retestové výsledky FPI spíše, než první měření. Ideálně v kombinaci, pokud je možné takové výstupy získat (což v penitenciární praxi nemusí být nepřekonatelný problém). Vliv situace a kontextu tak silně narušuje dispoziční předpoklad, ze kterého FPI a jiné osobnostní testy vycházejí.

Zjišťování reliability a validity (rysově orientovaných testů, kterým FPI bezesporu je) by tak mělo být založeno nejen na reprezentativním vzorku respondentů (pro který jsou dané předpoklady testovány), ale také na situačním kontextu, který má splňovat podmínky reprezentativnosti pro daný vzorek a danou situaci. Vzhledem k tomu, že FPI vychází částečně z rysových přístupů, je nutno všechny tyto závěry brát v potaz, pokud mají být výsledky FPI relevantní k dalším doporučením, intervenčním programům, posudkové činnosti a jiným formám penitenciární péče.

1.2.3 Objektivita

Při popisu objektivitě testu je vhodné držet se Standardů pedagogického a psychologického testování (2001), které poskytují srozumitelný návod, jak maximální objektivitě dosáhnout, aby byly splněny všechny předpoklady pro jeho široké použití.

Instrukce se mimo jiné týkají především:

- *Konstrukce, hodnocení a dokumentace testu* – sem patří definovaná validita, reliability (a případné chyby měření), jasně popsany vývoj (a revize) testu, normy a srovnatelnost skóre, způsob administrace, hodnocení a interpretace testu včetně testové dokumentace.
- *Spravedlivý přístup při testování* – ve své podstatě se jedná o použití testu za jasně definovaných podmínek.

Jako standardizovaný dotazník s jasnými pravidly pro hodnocení má FPI (a FPI-R), v souladu se Standardy pro pedagogické a psychologické testování (2001), vysokou objektivitu v použití a administraci. V našich podmínkách jde především o formu „tužka – papír“, ale v zahraničí jsou též k dispozici různé možnosti počítačového zpracování aktuální verze FPI – R se stejnou mírou objektivitu.

Manuál obsahuje detailní a přesné specifikace k provedení vyšetření, současně jsou předkládány precizní instrukce, jak zacházet s případnými chybějícími hodnotami a nesrovnalostmi.

Aby byla zajištěna objektivita interpretace výsledků, je doporučeno ke komentování výstupů z testu s nízkým skóre u škály FPI 9 (otevřenost) pečlivé zjištění motivace k vyšetření, nejlépe ihned po získání výsledků. To samé platí i pro případ, že je úvodní (první) položka obsahující proklamovaný souhlas respondenta k testování označena negativně. V obou situacích je potřeba velké obezřetnosti při interpretaci výsledků z důvodu možného zkreslení výpovědí.

Další metodické a interpretační pomůcky jsou v manuálu uvedeny především pro osoby s nadprůměrným (případně podprůměrným) skóre ve všech škálách. Stručný výklad či popis představ autorů o „průměrně“ skórujícím respondentovi by jistě nebyl na škodu, leč v manuálu chybí.

1.3 Použití zkrácené verze FPI – K a zkušenosti v českém prostředí

Obecně lze zkrácené verze (nejen) osobnostních dotazníků považovat spíše za nástroje určené ke screeningu. Důvody k tomuto předpokladu jsou nasnadě:

- nástroj poskytuje (někdy značně) zredukovaný počet informací,
- tím hrozí zvýšené riziko či náchylnost k fabulaci,
- mohou se objevit extrémní výsledky dané nízkým počtem položek (vysoká variabilita),
- na druhou stranu ale zkrácené verze kladou nízké nároky na čas a administraci (což se v určitých situacích a kontextech může hodit),
- vykazují přitom, v ideálním případě, relativně zachované psychometrické charakteristiky a předpoklady (validita, reliabilita)
- nabízí se možnost otestovat více lidí v kratším čase (což je v podstatě základním předpokladem screeningového vyšetření)

Z položkových analýz realizovaných autory československé verze vychází hodnoty dostatečné pro potvrzení reliability a validity varianty FPI K. Z výše zmíněných důvodů lze pochopit, proč není mnoho publikovaných studií, které by jako hlavní metodologický nástroj použily nejkratší verze diagnostických testů. Poptávka po značném množství informací často předčí rychlost sběru dat, což je pochopitelné a pro výzkumné účely žádoucí⁹.

Některé zahraniční studie se konkrétně věnovaly srovnání krátkých a dlouhých verzí psychodiagnostických dotazníků orientovaných na agresivitu nebo poruchy osobnosti. Např. Kastner, Sellbom a Lilienfeld (2012) podrobili analýze psychometrické charakteristiky PPI (Psychopathic Personality Inventory – Osobnostní inventář psychopatie¹⁰). Původní 187 položková verze vykazovala konstruktovou validitu jako nástroj měření projevu „psychopatie“ (Lilienfeld 1996, 2012). Srovnání krátké a dlouhé verze pak mělo za úkol zjistit konvergenční a diskriminační validitu. Celkově bylo možno z analýz vyvodit, že v několika případech získaná skóre na příslušných škálách vykazovala silnější korelace s dalšími kritérii (pro potvrzení disociální poruchy) u dlouhé verze testu, než poskytovala verze krátká. Tento rozdíl byl přítomen především u vzorku vězeňské populace. Dlouhá verze testu se tedy jeví jako spolehlivější, a proto je při použití krátké verze nutná značná opatrnost v interpretaci.

Zároveň nebyly zjištěny žádné zásadní rozdíly v diskriminační validitě. V podstatě, PPI – původní dlouhá verze, vykazovala více důkazů o konstrukční validitě, než krátký formulář. Důsledky tohoto psychometrického rozdílu by měly být brány v úvahu při posuzování klinické prospěšnosti každého opatření realizovaného na základě tohoto testu (Kastner, Sellbom & Lilienfeld, 2012). Lze očekávat, že k podobným závěrům by se došlo i v případě FPI. Bohužel, žádnou relevantní studii, která by porovnála krátké a dlouhé verze na vězeňské populaci, jsem nenašel.

⁹ Zde se ovšem může narazit na metodologicko – etický problém, kdy velké množství dat umožňuje tzv. *p – hacking*. Z důvodu potřeby publikovat za každou cenu a uměle tak zvyšovat citační index/publikační rejstřík nebo finanční příspěvky domovské univerzity, akademičtí pracovníci občas přistupují k nepřilíh etické praxi, dostat se k signifikantním výstupům i za cenu statistického „ohýbání“ dat právě díky velkému množství proměnných. Důsledky takto uměle vytvořené statistické významnosti lze nalézt např. u Wassersteina a Lazara (2016) nebo Bohannona (2015). V některých případech mohou takové výsledky vést ke skutečně neuvěřitelným, až absurdním závěrům (viz Bohannon, 2015). Díky tomu se také v současnosti hovoří o tzv. replikační krizi v psychologii (Stroebe, Postmes & Spears, 2012; aktuálně např. Maxwell, Lau, & Howard, 2015). Je ale potřeba dodat, že tato krize se netýká jenom sociálních věd, ale také etablovaných přírodovědných oborů včetně medicíny. U nás se tomuto tématu věnuje, v rámci mezinárodních replikačních studií a metaanalýz, experimentální laboratoř PLESS při katedře psychologie FF UK, jejíž činnost již přinesla mezinárodně uznávané výsledky (viz Cheung et al., 2002; Vranka & Bahník, 2016; aj.).

¹⁰ Osobnostní dotazník sledující rysy osobnosti asociované s disociální poruchou osobnosti u dospělých (v revidované verzi z roku 2005).

Přestože jsem nastínil validizační studii realizovanou původními autory dotazníku na delinkventní mládeži (Fahrenberg, Selg, & Hampel, 1984), je potřeba zmínit studie, které byly provedeny autory místní provenience.

Ačkoliv nejkratší forma Freiburského osobnostního dotazníku „K“ v původním vydání zatím nebyla oficiálně výzkumně využita, Krejčí (1997) aplikoval zkrácenou, 114 položkovou verzi pro sledování osobnosti 131 mladistvých pachatelů ve výkonu trestu odnětí svobody. Z výsledků vzešlo, že tito vězni dosahovali signifikantně vyššího skóre „na škálách nervozita, depresivita, vzrušivost, mírnost, zdrženlivost, otevřenost, emocionální labilita a maskulinita. V obou škálách agresivity významný rozdíl nebyl.....uvedené nálezy by mohly být částečně vysvětleny vlivem zvýšené snahy mladistvých vězňů jevit se za podmínek nedostatečné anonymity vyšetřování v lepším světle... ..osoby s vysokým skóre na škále mírnosti udávají sebedůvěru, neomylnost, nelze je lehce rozrušit. Někdy dobře snášejí zátěž, jsou vytrvalé a neúnavné... ..spíše klidné a chladnokrevné, než mírné....“ (Krejčí, 1997, s 98-99). I tato interpretace poukazuje na obtíže se sociální desirabilitou a její kontrolou v rámci testování.

Dalšími z autorů, kteří využili FPI k testování agresivních sklonů, byli Harsa, Žukov & Csémy (2008). Jejich předpoklady ohledně signifikantních rozdílů v agresivních projevech (především ve škálách FPI 2 a FPI 7) u skupin respondentů s poruchami osobnosti, afektivními poruchami (deprese), a poruchami schizofrenního spektra, se však nepotvrdily.

Statisticky významné rozdíly u skupin ale byly zaznamenány na škálách deprese, frustrační tolerance, neurotických rysů, nekritičnosti, dráždivosti, váhavosti/zdrženlivosti, emocionální lability, maskulinity či feminity.

„...Pokud vycházíme z těchto výsledků, můžeme usuzovat na určitý profil osobnostních rysů, které v intencích agresivních projevů sehrávají významnou roli. U poruch osobnosti to byla především emoční nestabilita, podrážděnost, neklid, snížená frustrační tolerance a maskulinní rysy. U depresivních pacientů dominovala depresivně – anxiózní symptomatika, emoční labilita, zdrženlivost, nespolečenská, feminita a sociální introverze. U psychotických pacientů byly nejčastěji zvýšeny průměrné hodnoty vztahující se k úzkostnému prožívání, distresu, vulnerabilitě a uzavřenosti. To u nich často bývá ovlivněno jejich odstupem od reálného světa, přecitlivělostí a nižší schopností odlišovat podstatné informace od méně důležitých...“. (Harsa, Žukov & Csémy, 2008, s 409)

V obdobně koncipovaném výzkumu na posouzení agresivity u sexuálních agresorů zařadil Morávek (2001) Freiburský osobnostní dotazník mezi testové nástroje. Oproti právě citovanému výzkumu vybral pět škál, o kterých se domníval, že spolehlivě měří agresi: FPI 2 (spontánní agresivita), FPI 4 (vzrušivost), FPI 7 (reaktivní agrese) FPI E (extraverze – introverze) a FPI N (emoční labilita-stabilita). Statisticky významné rozdíly identifikoval u škál reaktivní agrese, extraverze, vzrušivosti, a na škále emoční lability, zejména u pacientů s poruchami osobnosti. Na škále spontánní agresivity (FPI 2) nezjistil, stejně jako Harsa et al. (2008), signifikantní rozdíly. Morávek tuto nedostatečnou signifikanci v rozdílech vysvětluje tak, že tyto položky nemají adekvátní diskriminační sílu, nebo jsou obsahově příliš průhledné, a odpovědi tedy dobře manipulovatelné. Zde mohla sehrát svou roli snaha jevit se jinak, než ve skutečnosti, a tím dosáhnout mírnějšího trestu (Blatníková, 2011; Harsa, Žukov & Csémy, 2008).

1.4 Shrnutí

V této části rigorózní práce byl věnován prostor popisu metody FPI jako diagnostického nástroje užívaného v penitenciární praxi. Byly nastíněny základní dimenze a teoretické základy testu, který vychází z Eysenckovy třídimenzionální teorie. Ve zkratce jsem popsal srovnání testu s jinými osobnostními dotazníky, především EOD, 16PF, ICL a MMPI (2), ze kterého vyplynulo, že lze metodu považovat za relativně validní, ačkoliv pro využití ve vězeňské praxi má stále velké limity. Proto je nutno výstupy z testu brát spíše jako screening, resp. podklad pro hlubší analýzu formou klinických metod, především rozhovoru.

Ukázalo se, že u vězeňské populace hraje velkou roli fabulace a situační efekt, stejně jako nedostatky v diagnostice, která vychází z rysových přístupů k popisu osobnosti. Pro kvalitnější potvrzení validity revidované verze FPI (R) je doporučováno podrobit získaná data také konfirmatorní faktorové analýze, která v původním vydání chybí. Současně je v citované literatuře často namítáno, že validizační studie proběhly pouze na malém výzkumném vzorku, např. 130 respondentů u Hobiho a Klara (1973), a bylo by tedy vhodné konvergenční a konstruktovou validitu podrobit revizi na širším výzkumném souboru. Lze tak oprávněně namítat platnost norem (především pro vězeňskou a jinak statisticky „deviovanou“ populaci). Ostatní psychometrické charakteristiky jsou pro široké využití testu v dostatečné míře potvrzeny jak autory samotného testu, tak i dalšími studii zkoumající dílčí předpoklady (Hathaway &

McKinley, 2002; Deinzer, Steyer, Eid, Notz, Schwenkmezger, Ostendorf & Neubauer, 1995; Ireland & Ireland, 2011; aj.). Jedinou výjimku tvoří vězeňská populace, kdy reliabilita revidované verze FPI – R byla výrazně nižší oproti normám u dimenzí „Životní spokojenost“ a „Orientace na výkon“ (Hosser, Lauterbach & Camehn, 2008). Citovaná studie rovněž potvrdila, že testová skóre ve škálách „Agresivita“, „Zdrženlivost“ a „Sociální orientace“ byla, podle očekávání, u této populace výrazně odlišná od norem. Stejně, jako výzkum srovnávající krátké a dlouhé varianty osobnostního dotazníku PPI (Kastner, Sellbom & Lilienfeld, 2012), doporučuje značnou opatrnost při vyvozování závěrů z výstupů u krátkých verzí diagnostických testů.

2. Vybrané aspekty výkonu trestu odnětí svobody z psychologického hlediska

Vzhledem k faktu, že hlavním cílem této práce je analyzovat a připravit psychodiagnostický nástroj Freiburský osobnostní dotazník pro kvalitní (a validní) využití v penitenciární praxi, je potřeba vymezit cílovou skupinu a její specifika.

V této části rigorózní práce jsou předloženy vybrané charakteristiky vězeňské populace, jak ze strukturálního hlediska (psychologické profily jedinců ve výkonu trestu v České republice), tak i z procesuálního hlediska (odborné zacházení s odsouzenými v českém vězeňství). Dle Jiříčky (2012), tento relativně nepřehledný terén poskytuje značné množství interpretací, které často vedou ke skepsi ohledně efektivity takového zacházení (např. intervenčních programů) nejen z řad laické, ale i odborné veřejnosti. Intervenční programy, aktuální situace a příklady zjišťování jejich efektivity uzavírají tuto kapitolu spolu s analýzou kriminální predikce. Prognóza resocializace je jedním z ústředních témat této práce, neboť analýza získaných dat se pokusí z pozice FPI nalézt prediktory potenciální recidivy. Tedy odpověď na otázku, které osobnostní charakteristiky mohou zvyšovat pravděpodobnost rizika pro případ recidivy. V této souvislosti je také zmíněn fenomén desistance, který je aktuálně v centru výzkumných aktivit jako podstatný protektivní faktor umožňující efektivnější intervence v rámci penitenciární (a postpenitenciární) péče.

Není smyslem obsáhnout veškerou terminologii a přehled, ale dát do souvislosti potenciál diagnostických metod pro úspěšné působení/zacházení s odsouzenými.

V dalším textu pak bude brán zřetel především na možnosti diagnostických nástrojů, jejich začlenění do stávajících diagnostických postupů v českých věznicích, a zároveň predikční potenciál v případě odhadu další kriminální kariéry odsouzených.

2.1 Psychologické aspekty výkonu trestu odnětí svobody

Povaha každého vězeňského systému se odvíjí od kulturního kontextu a úzu zacházení s jedinci, kteří překračují dojednané zákonné normy. Podstatné není předložit zde filozofická východiska morálního jednání a způsob, jakým se řeší překračování jeho hranic. Stačí poznamenat, že důvod takového zacházení spočívá právě v představě, jak obecně přijímanou morálku u pachatele zpětně nastolit v případě, že byla porušena,

nebo spíše „ošetřit“ takového jedince za účelem ochrany společenských norem a hodnot.

Základním předpokladem udělení trestu odnětí svobody je, že má mít výchovný účel. Má odradit další potenciální pachatele od spáchání daného činu a zároveň přimět odsouzeného ke změně chování (případně náhledu v podobě korekce kognitivní distorze). Z hlediska *obecně psychologického* má trest blokovat nežádoucí chování (formou represe nebo prevence) a posilovat žádoucí (prevencí či výchovou), přičemž na výchovnou složku se klade důraz (Heretik, 2004).

Bohužel, Česká republika, i přes snižující se trend, patří mezi špičku zemí s nejvyšší mírou recidivy, především u násilných trestných činů (Jiříčka, 2012; Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky, 2015). Proto jsou velmi důležité kvalitně podložené prognózy resocializace, způsob trestání, i adekvátní nápravná opatření.

Téma vězeňství je multioborové. V obecné rovině leží na pomezí práva (resp. penologie), psychologie (forezní, resp. penitenciární psychologie), pedagogiky (speciální a sociální pedagogiky) i sociologie (resp. kriminologie).

Z psychologického hlediska je podstatou *kriminologické psychologie* formulace kriminálního chování, které odráží teorii lidského chování jako takového (Netík, Netíková & Hájek, 1997). Středem zájmu jsou osobnost pachatele, její vývoj a odlišnosti, popis osobnostních charakteristik, její struktura a dynamika. Na tomto základě pak penitenciární psychologie tvoří, aplikuje, a zkoumá teorie zabývající se efektem resocializačních opatření (Heretik, 2004).

Korektivní resocializace je ústředním tématem či záměrem. Změna chování je často až následkem opatření, jímž předchází psychodiagnostika¹¹ (poznání osobnosti pachatele/odsouzeného a její vývoj) a provedená opatření (intervenční programy, kriminální predikce, apod.) na základě dalších faktorů (sociální systém, fenomén desistance, apod.).

Cílem *resocializačních* opatření je opět navázat a spojit přerušené postupy socializačních procesů v místech, kde došlo k jejich oslabení nebo narušení, a pokusit se příznivě působit na budoucí život odsouzeného tak, aby jeho znovu začlenění do společnosti bylo reálné a bezporuchové (Výrost, Slaměník, 2008). Lze však očekávat, že účinnost tohoto záměru může s vysokou pravděpodobností věkem klesat.

¹¹ V širším pohledu *penitenciární diagnostika*.

Nepodmíněný trest odnětí svobody, jako základ nápravného systému, od kterého se odvozují všechny další alternativní tresty, má pevné zakotvení v právním a sociálně kulturním vědomí veřejnosti. Od toho se také odvíjí veškerá očekávání vůči systémové ochraně společnosti a resocializaci inkriminovaných jedinců. Přesto, nebo právě proto, bývá výkon trestu odnětí svobody podrobován kritice, především pro deklarovanou neefektivitu a nesplnění zmíněných očekávání či předpokladů. To se týká zejména nastavení délky nepodmíněného trestu, kdy tento nemusí poskytnout dostatek času k resocializaci, ale zároveň je dost dlouhý na to, aby na odsouzeného působily nežádoucí vlivy vězeňského prostředí. V takovém případě se hovoří o fenoménu prizonizace, který v důsledku přináší více škody, než užítku.

Aby byla ochrana společnosti, jako dílčí účel trestu, účinná a smysluplná, předpokládá institucionální zajištění, které obsahuje několik základních předpokladů, které mohou být odpovědí na zmíněné obavy:

- Sankce ve formě odnětí svobody musí být *individualizovány* – co je pro jednoho trestem, může být pro druhého někdy i odměnou (např. cílená izolace, změna sociálních vazeb, existenční zajištění, apod.). Netík (1997) staví tuto individualizaci na zkoumání motivace k trestnému činu a zjištění hierarchie hodnot odsouzeného. Tento proces je obzvláště důležitý u recidivistů (z důvodu výše popsaného – viz nepříznivé statistiky, ale také i pro určitou „imunitu“ pachatelů vůči represivním prostředkům, která je často vysvětlována osobnostní dispozicí nebo lépe řečeno indispozicí ve formě anetičnosti (Netík, 1997, 2008; Heretik, 2004; Blatníková, 2011; Biedermanová, Petras, 2011; Houdková, 2014; aj.)).
- Sankce, jako výchovný prostředek, by měla následovat *bezprostředně po provinění* (resp. prokázání viny a odsouzení). Protrahování soudních řízení a odkládání nástupu trestu značně narušují kontinuitu příčiny a následku (trestný čin – sankce), která je jednou z hlavních psychologických charakteristik podmiňování. Netík (1997) v této souvislosti upozorňuje, že v době mezi deliktem a potrestáním může dojít k řadě nežádoucích zpevnění, která mohou úspěšný proces resocializace až znemožnit.
- Sankce by měla vést k přijetí nových norem a hodnot, resp. nové by měly nahradit ty staré především prostřednictvím *odměňování* – v behaviorální terminologii postupným a nepravidelným „pozitivním zpevněním“.

Odměny, ať už ve formě pochval či jiných benefitů, by měly být součástí trestu odnětí svobody, stejně jako koncepčně odlišná práce s motivací (např. Pink, 2011), která je orientována na potřeby vyššího řádu (v Maslowově terminologii).

- Odsouzený pachatel by se měl úspěšně a kontrolovaně *adaptovat na život ve vězení*. Tomu by se měla přizpůsobovat i nápravná opatření včetně adekvátního umístění do cel ke vhodnému spoluvězni. Úspěšná adaptace je také podmíněna kvalitní diagnostikou.
- Všechny popisované aspekty by měly podléhat *průběžné zpětné vazbě* a případné korekci.

Vedle výše zmíněných faktorů, mají vliv na psychiku odsouzených, ale také vězeňského personálu, i další faktory. Obecně je lze rozdělit na **vnější** (vliv prostředí) a **vnitřní** (vliv osobnosti). Jako příklad vnějšího faktoru mohu uvést údaje Statistické ročenky vězeňské služby ČR (2015), která uvádí, že kapacity věznic a detenčních zařízení jsou trvale překračovány. Možná právě pro avizovanou míru recidivy (i přes amnestii realizovanou v roce 2012 jsou dnes stavy naplněnosti na stejných číslech jako před amnestií). [Informační servis vězeňské služby](#) aktuálně (18. 11. 2016) uvádí celkovou obsazenost všech věznic v ČR 112,76%, ale toto číslo zahrnuje jak překročené, tak i nenaplněné kapacity zařízení k výkonu trestu odnětí svobody, navíc před koncem roku¹².

Tento nepříznivý trend lze sledovat i v zahraničí, a zdá se, že může být příčinou odkladů nástupu k trestu, předčasných (podmíněných) propuštění, přerušování trestu, apod. Nemusí být hlavní příčinou, minimálně však takové situaci pomáhá. Leč, nemám k těmto úvahám relevantní výzkumná data, a zůstávají tak pouze v úrovni spekulací.

Přeplněnost věznic nicméně lze považovat za jeden ze závažných faktorů mající vliv na individualizaci trestu (včetně výkonu trestu odnětí svobody), adaptaci odsouzeného, celkovou atmosféru sociálního prostředí a potenciál ke korektivní resocializaci.

Dalším z vnějších faktorů, které výrazně ovlivňují psychiku odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, je fenomén *prizonizace* (Mezník, Kalvodová & Kuchta 1995; Matoušek & Kroftová, 1998). Tento proces přizpůsobování se způsobu života

¹² Jen pro srovnání, na konci roku 2014 byly věznice v Pardubicích, Příbrami nebo Olomouci naplněny v rozmezí 104 – 109% své kapacity. V polovině roku 2015 byla v patnácti z pětaticeti nápravných zařízení kapacita výrazně [překročena](#) (Koukal, 2015).

v ústavních institucích je charakteristický postupnou, intelektuální i hodnotovou změnou jedince v souladu s kulturou daného zařízení. Internalizují se „vnitřní“ normy a nepsaná, neformální pravidla. Jedinec často ztrácí vlastní iniciativu, stává se konformním ve snaze o co nejjednodušší adaptaci (na umělé prostředí), a v důsledku pak klesá schopnost adaptovat se zpět na život mimo vězení.

Existuje množství dalších, dílčích vlivů na psychiku jedince ve vězení: nedostatek činnosti, izolace, požadavky a nároky kladené denním režimem VTOS, rozpad sociálních vztahů mimo nápravné zařízení, neshody ve skupině, apod. Výkon trestu odnětí svobody je sám o sobě velmi výrazná zátěžová situace, která zahrnuje široké spektrum podmínek náročných na adaptaci a psychiku obecně.

Velmi závažným vnitřním faktorem, který bezpochyby může splňovat kauzální předpoklad úspěšného působení, je odchylka od normy, přítomná porucha nebo psychopatologie odsouzeného (Heretik, 2004; Netík, 1997). Těmto předpokladům je věnována následující podkapitola.

2.2 Osobnostní charakteristiky jedinců ve výkonu trestu

V podstatě existuje množství faktorů, které mohou vést ke kriminálnímu chování. Stejně jako s vlivy prostředí (např. socioekonomický status a příležitosti¹³), výzkumy spojovaly delinkventní jednání také s osobnostními charakteristikami (Rolinson et al., 2013). Jedinci, kteří spáchají trestný čin, jsou dle těchto studií často méně sociabilní (např. Krueger et al., 1994), méně otevření (van Dam, Janssens, & De Bruyn, 2005), a více agresivní (Blackburn & Fawcett, 1999). Dále jsou charakterizováni jako egocentričtí a demoralizovaní (až anetičtí), tedy bezohlední vůči druhým lidem a obecným normám, mají zvýšený zájem o sebe a své problémy, vykazují všeobecnou nespokojenost a negativní emoční ladění (Scheinost & Netík, 2010).

Jedním z výstupů této práce by měl být popis, charakteristika osobnosti pachatele trestného činu z hlediska Freiburského osobnostního dotazníku. Řada výzkumů české provenience (realizované nejčastěji v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci) např. Scheinostem a Netíkem (2010), Scheinostem (2010), Blatníkovou (2010), Marešovou (2011), Polišenskou (2009) a jinými, i ze zahraničí (např. Rolison, Hanoch & Gummerum, 2013) toto téma uchopilo pomocí různých diagnostických metod, které byly občas dány do souvislostí s jinými psychodiagnostickými nástroji (např. HEXACO

¹³ Aneb jak se říká: „příležitost dělá zloděje“.

s BIG5, MMPI – 2, Cloningerův TCI-R, aj.). Výstupem ovšem téměř vždy bývá popis struktury a dynamiky osobnosti pachatele z hlediska konkrétní metodiky s větší či menší formou generalizace uvedenou v závěru. To je samozřejmě zcela legitimní rigorózní přístup. Naštěstí všechny tyto způsoby jsou schopny nalézt několik společných jmenovatelů, které vzešly z diagnostiky, a poskytují prostředek pro popis chování (a prožívání) nejen negativně sociálně deviovaného jedince ve výkonu trestu odnětí svobody.

Pojem osobnosti ovšem bývá v souvislosti s pachatelem trestného činu chápán a popisován všelijak, především v laické veřejnosti, ale i odborné (např. s erudicí v oblasti práva).

Bez hlubšího uvedení do problematiky institutu odsouzeného (se svými právy a povinnostmi *de iure*) je záměrem této práce uchopit osobnost odsouzeného především z hlediska psychologického. V této části nejen z pozice čistě charakteristických psychických vlastností, nýbrž také ze situačních aspektů.

Obecně, kriminální chování je důsledkem interakce vnitřních činitelů (osobnost pachatele) a vnějších (situační kontext v širším slova smyslu). Již Lombroso (1890) se pokoušel sestavit profil osobnosti pachatele z vnějších (fyzických či biologických) charakteristik, které se postupem času staly ukázkou biologicky determinujícího a jednoznačně odmítnutého radikálního přístupu. Přes všechny opodstatněné výtky, pozitivistický přístup byl jedním z prvních, čistě rigorózních pokusů o diferenciaci osobností ve snaze ochránit společnost a preventivně působit formou predikce (byť na základě biologických předpokladů jedince). Nutno ovšem podotknout, že Lombroso považoval biologické předpoklady pouze za dílčí součást formování kriminální osobnosti (vedle situačních determinant – např. socioekonomický status).

Lombrosovi pokračovatelé (např. Goddard, 1920) vysvětlují kriminální chování částečnou poruchou mentálních vlastností člověka, především poruchou intelektu („morální idiocie“). Goddard sám zavedl, do právě se rozvíjejícího¹⁴ oboru kriminologie v USA, Stanford – Binnetovy testy. Bylo proto nasnadě akcentovat rozumové schopnosti jako jednu z hlavních příčin kriminálního chování.

Historicky lze sledovat, jak pojetí osobnosti ve forenzní psychologii kopírovalo (a kopíruje) různé psychologické teorie. Např. psychoanalýza vnesla do motivace

¹⁴ Binder (1988) uvádí jako přelomové období začlenění kriminologie do systému sociálních věd rok 1924.

kriminálního chování jako jeden z hlavních determinant nevědomý aspekt (Friedlander, 1947; Binder, 1988).

Psychodynamicky orientované směry navazovaly na psychoanalýzu v popisu intrapsychických konfliktů, ze kterých vznikají pocity viny a následně trestu, které dávají význam delinkventnímu jednání (Netík, 1997). S tím souvisí koncept vývoje osobnosti. Resp. vývojové fáze stížené nějakou formou vztahové deprivace (dle citovaných autorů nejčastěji z matčiny strany) a neadekvátní výchovou. Psychoanalýza a psychodynamické směry se, v kombinaci s rysovým přístupem, stále uplatňují především v pokusech o psychologické profilování neznámého pachatele, obzvláště v USA (Taylor et al., 2012; Schlesinger, 2009; Smith, 2008; Alison et al., 2002).

Zejména po II. světové válce a v polovině 60. let se rozvíjí oblast teorie vícedimenzionálních determinant kriminálního chování. Souvisí to především s rysovým přístupem k popisu osobnosti pachatele, a jeho propracovanou, metodologicky potvrzenou validitou. Pro tuto práci velmi významnou (současně stále vlivnou ve forenzní praxi) je Eysenckova dvoufaktorová (resp. třífaktorová) koncepce¹⁵ delinkventní osobnosti (Eysenck, 1960). Zjednodušeně řečeno, popisuje pachatele trestných činů jako extravertovaného neurotika, přičemž extraverze je vnímána jako hlavní příčina nedostatečné (žádoucí) socializace, především kvůli deficitům v sociálním učení (Netík, 1997).

Otázkou je, nakolik jsou dané charakteristiky podmíněny čistě dědičně nebo jsou facilitovány sociálním prostředím. Ireland et al. (2011) akcentují biologickou determinaci této koncepce v tom smyslu, že se jedná o dědičné predispozice k určitému způsobu chování či jednání. Tento genetický faktor posilují faktory prostředí, které společně mají zásadní vliv na kriminální chování. V rámci této teorie je, podle Calea (2006), úroveň „E“ (extraverze) považována za zvýšenou v důsledku vrozené afinity k nabuzení (arousal) vyžadující neustálou stimulaci, a úroveň „N“ (neuroticismu) je současně zvýšená kvůli zesílenému emocionálnímu „pohonu“ (drive). Obě tyto úrovně jsou založeny na teorii učení, která se opírá o slabé „podmínění“ centrálního nervového systému a naopak příliš „reaktivní“ autonomní nervový systém.

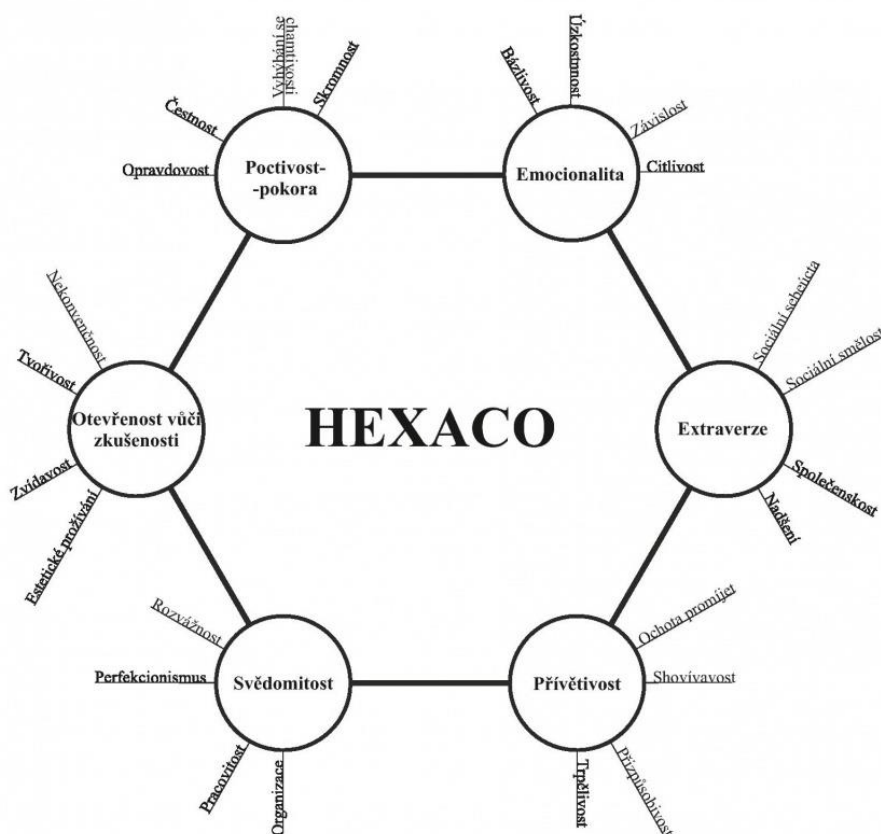
Přidání dimenze psychoticismu „P“, kde studie prokázaly vyšší úroveň tohoto rysu u delinkventů (Hicklin & Widiger, 2008), korigovalo interpretaci hereditárních předpokladů k agresivním, impulsivním reakcím.

¹⁵ Dimenze psychoticismu (P), extraverze (E) a neuroticismu (N).

Citované studie spojují kombinaci tří faktorů (resp. vysokých hodnot) s negativními osobnostními rysy typickými pro disociální osobnosti (tzv. psychopatické rysy). Přesto se nenašla obecná shoda na závěru, že E a N spolu souvisí s asociálním chováním (Cale, 2006). Spíše se poukázalo na fakt, že extraverte (E) je více úzce spjata s antisociálním chováním u mladších věkových skupin a neuroticismus (N) u starších věkových skupin. Podstatnou dimenzí shodnou pro všechny věkové skupiny delinkventů je však faktor psychotocismu – P (Ireland & Ireland, 2011).

V dalším období se strukturální modely osobnosti rozšiřovaly o další dimenze či faktory, které vedly k hlubšímu rozlišení kriminální a nekriminální populace. Nejrozšířenějšími představiteli těchto koncepcí jsou pětifaktorové modely a z nich vycházející diagnostické nástroje (BIG5 a FFM – five factor model). Ty nabízejí pět jasně odlišených dimenzí osobnosti (Costa & McCrae, 1992; Goldberg, 1990).

Lee & Ashton (2004) na tomto podkladě předložili víceméně podobný, leč rozšiřující model šesti osobnostních dimenzí HEXACO, který se v zahraničí ukázal jako velmi relevantní ke studiu kriminálního chování. Tři ze šesti dimenzí – extraverte, svědomitost a otevřenost – jsou ve své podstatě podobné dimenzím z pěti faktorových modelů osobnosti. Zbylé tři – přívětivost, poctivost (pokora) a emocionální dimenze – žádnou přímou souvislost s Big Five/FFM nemají.

Obrázek 1 Model HEXACO (převzato z <http://psych.upol.cz/wp-content/uploads/2014/10/HEXACO-model.jpg>)

Rolinson et al. (2013) v rámci modelu HEXACO¹⁶ vytvořili osobnostní test, který použili při výzkumu vězňů a zjistili, že pachatelé trestných činů vykazují tendence k neférovosti a chamtivosti v testové dimenzi *poctivost (pokora)*. Ačkoliv se nejedná o převratnou novinku v teoriích kriminálního jednání, použitý model vykázal konstruktovou validitu v případě testování osobnostních charakteristik pachatelů trestné činnosti. Tím se použitý nástroj může stát cennou součástí testů aplikovaných v penitenciární praxi¹⁷.

V expertízní činnosti se HEXACO uplatnil v případech, kdy bylo vyžadováno stanovisko např. k posouzení svěřením dítěte do péče, nebo při hodnocení způsobilosti pachatele k účasti na soudním přelíčení (Rolinson et al., 2013).

¹⁶ Resp. HEXACO – PI (Hexaco Personal Inventory).

¹⁷ Stejně ambice má i tato práce v souvislosti s FPI.

Model HEXACO klade větší důraz na sociální a emocionální aspekty osobnosti, které mohou být relevantní pro identifikaci potenciálních problémů v institucionálním zacházení s delinkventy a „compliance“ u nově uvězněných pachatelů.

Rozsáhlým výzkumem, s cílem psychologicky charakterizovat osobnost pachatele, se v našich podmínkách (resp. tehdejší Československu) zabývali Netík, Urbanová a Jefremovová (1986). Analýzou osobnosti, postavenou především na MMPI, zjistili relativně stále osobnostní struktury, které by neměly příliš podléhat situačním vlivům, a které charakterizují osobnost pachatele. Autoři faktorovou analýzou extrahovali množství faktorů, předpokladů kriminálního jednání, které rozdělili na typické pro prvotrestané a typické pro recidivující. Ve zkratce (bez rozlišení typologie faktorů, neboť se mnohdy překrývají) se jedná o tyto:

- **Emotivita podmiňující sociální adaptaci** (skládající se v rámci MMPI např. z proměnných zaměřených na emoční labilitu, pocity viny, obecnou frustraci typu existenciálního vakua)
- **Extraverze** (proměnné vycházející z Eysenckovy koncepce – společenskost, lehkomyšlnost, apod.)
- **Kognitivní poruchovost** (především proměnné zaměřené na organicitu)
- **Mentální a sociální patologie** (reprezentované proměnnými, které jsou zaměřené na paranoidní, schizoidní tendence, nastroženost, a jiné psychotické rysy)
- **Pohotovost k agresi** (iritabilita, kritičnost)
- **Kriminální inhibice** (charakterizováno svědomím, zásadovostí, sebeúctou, výčitkami svědomí)
- **Stabilita vzorců sociálního chování / pružná antisociální zaměřenost** (rigidita svědomí, potenciální uspokojení ze spáchání trestného činu, stereotypy)
- **Frustrační tolerance** (existenciální frustrace, absence smysluplnosti života, neschopnost zvládat obtíže, afinita k abúzu alkoholu nebo drog)
- **Regulace jednání** (typická podezíravost, výrazná dominance nebo naopak submisivita, afinita k alkoholu v záměru odbourání vnitřních zábran, alkohol zde bývá spouštěcím mechanismem)

- **Reaktivita ve skupině** (závislost, nekritičnost k hodnotám referenční skupiny, pohotovost k agresivní dekompenzaci – nedůvěřivost, přehnaná agresivní reakce v případě ohrožení, podezíravost a ukřivděnost)
- **Practicismus** (izolovanost, citový chlad, nedostatek empatie, egocentrismus, rafinovanost v jednání, vychytralost)
- **Egocentričnost** (pocit nadřazenosti, dominance, orientace na uspokojení především vlastních potřeb)
- **Regulace, kontrola afektivity** (emoční labilita, neustálá tenze, iritabilita)
- **Paranoidní agresivita** (chybné vnímání a interpretace chování druhých lidí spolu s agresivní reakcí)
- **Sociální autoregulace** (absence svědomí a sebekontroly, zvnitřnění sociálně patologických norem; instrumentální účelovost – kriminální jednání přináší nějaký benefit, jde o záměr; tendence k riziku – neschopnost předvídat důsledky vlastních činů, zbytečné riskování, impulsivita)
- **Soběstačnost** (nezávislost na skupině, samostatnost v rozhodování versus submisivita a spolupachatelství)
- **Kvalita a realizace potřeby** (neschopnost odložit uspokojení potřeb, impulsivní uspokojování)
- **Agresivita** (strategie, prostředek k emocionální stabilitě)

Dalším statistickým zpracováním bylo vytvořeno osm osobnostních typů odsouzených (Netík, 1997):

1. **„Socializovaný“ odsouzený** (trestná činnost je spíše epizodického charakteru, má relativně zvnitřněné regulativy chování; podstata bývá spíše situační)
2. **Agresivní psychopat** (agresivně se prosazující, hostilní jedinec; podstata bývá spíše osobnostní)
3. **Konformní moron** (submisivní jedinec s nízkým intelektem, často bývá zneužitelný dominantními pachateli)
4. **Nezdrženlivý, nezvladatelně puzený** (dynamický jedinec, impulsivní v uspokojování potřeb, charakteristická je touha po vzrušení)
5. **Neurotický** (projevuje se histrionskými rysy, objevuje se silná potřeba uznání, snaha si něco dokázat, překonat snížené sebehodnocení)

6. **Hostilní** (jedinec cítí zášť vůči společnosti, typická je pro něj násilná kriminalita, objevuje se snížená akceptace trestu v důsledku projekce – vina bývá přisuzována okolí)
7. **Podrobný** (charakteristická je vysoká konformita s referenční skupinou a jejími normami, jedinec je snadno manipulovatelný)
8. **Anxiozní manipulátor** (jedinec dovedně manipuluje okolím, především ve vlastní prospěch)

Vzhledem k rozsáhlosti kriminogenních faktorů, které citovaný výzkum studoval a popsal, odkazují v případě dalších charakteristik a prediktorů kriminálního jednání na přiloženou literaturu.

Rizikové faktory jsou vzájemně propojené, a je obtížné je strukturovat do nezávislých celků především proto, že působí v interakci s prostředím a jedincem. Jejich definování je bezpochyby užitečnou pomůckou pro odhad pravděpodobnosti problémového (až kriminálního) jednání.

Na druhou stranu však na jedince působí i **salutogenní** (nebo protektivní) faktory, které mohou naopak zvyšovat pravděpodobnost posunu k žádoucímu chování, případně zvyšovat pravděpodobnost, že ke kriminálnímu jednání nikdy nedojde. V tuto chvíli stojí za zmínku, že je lze, stejně jako rizikové faktory, taktéž obecně rozčlenit na individuální a sociální (resp. faktory prostředí). Blatníková a Netík (2008) pro představu uvádějí tyto:

- *Individuální faktory*
 - Intolerantní postoje k delinkvenci
 - Vyšší IQ (resp. úroveň kognitivních schopností)
 - Ženské pohlaví
 - Pozitivní (prosociální) sociální orientace
 - Uvědomění (vědomí) následků porušení zákona
- *Sociální faktory*
 - Vřelá rodina – pozitivní vztah s rodiči
 - Vhodná socializace (např. identifikace s prosociálními rodinnými hodnotami)
 - Úplné manželství
 - Život mimo velká města
- *Ekonomické faktory*

- Vyšší vzdělání
- Vyšší socioekonomický statut
- Trvalé zaměstnání
- Stálé bydlení

Popsaný výčet jistě není definitivní. Za sebe bych (pro vězeňský kontext), např. v individuálních faktorech, přidal **fenomén desistance**, v sociálních faktorech zase např. **vliv systému** (justiční, zdravotnický apod.).

Predispozice ke kriminálnímu jednání, kriminální sklony, jsou některými autory (např. Langshore, Turner & Stein, 1996) uváděny do souvislosti s *kognitivní predispozicí* (viz dále). Kriminální kognitivní styly se v jejich podání neomezuji pouze na oblast kognice, resp. kognitivních stylů typu reaktivity, impulzivity, a vyhledávání vzrušení, ale zahrnují i volní a hodnotové komponenty typu slabé sebekontroly, neschopnosti přerušit *funkční fixaci*¹⁸ nebo nahlédnout na věc z jiného úhlu pohledu, nepochopení dvojsmyslu a averze k němu, egocentrický hodnotový systém, apod. Takové pojetí se může zdát diskutabilní právě vzhledem k přesahu teorie mimo oblast kognice (do hodnotového systému, volních dispozic, apod.). Vliv intelektových schopností nebo obecně kognitivních schopností na trestnou činnost je jednou z dílčích komponent, na které je třeba brát zřetel při popisu charakteristik osobnosti pachatele. Ke kriminálním sklonům se vrátím ještě dále v textu věnovanému právě procesu desistance.

2.2.1 Fenomén desistance

Fenomén desistance, jako proces upouštění od trestné činnosti, si v kontextu osobnostních charakteristik jedinců ve výkonu trestu zaslouží hlubší pozornost. Vzhledem k faktu, že se v posledních desetiletích jedná o akcentovanou oblast výzkumu penitenciární péče, je potřeba zmínit několik předpokladů, proč by se jí kriminologická psychologie měla vůbec zabývat.

Sledování souvislostí mezi věkem a pácháním trestné činnosti je jedno z nejvíce zmiňovaných faktů na poli kriminologické psychologie (Kazemian, 2007). Existuje všeobecná shoda, že souhrnné statistiky kriminálních činů vykazují jejich vrchol v pozdní adolescenci či rané dospělosti, přičemž v dalších letech postupně klesají. Stále

¹⁸ Funkční fixace jako fenomén návyku využití věcí běžné potřeby, jejichž jiné použití nejsme schopni díky zafixovaným způsobům nahlédnout (Adamson & Taylor, 1954).

ale mezi odborníky není konsenzus týkající se příčiny takového poklesu. Hirschi a Gottfredson (1983) věřili, že prediktory nástupu kriminality jsou podobné u perzistence (tedy chronického páchání trestných činů) i desistance (tedy schopnosti odolávat rozhodnutí sklouznout ke kriminální činnosti, případně od ní upustit), a že všechny tyto parametry jsou behaviorální manifestací jednoho základního konstruktů (například sklonu ke kriminálním aktům v prvním případě a míře autoregulace v případě druhém).

Jiní autoři (např. Weitekamp & Kerner, 1994) zase argumentovali odlišným předpokladem. A to tím, že prediktory desistance spojené s ranějším věkem jsou odlišné od těch, které mají vliv na desistanci v pozdějších obdobích života. Z teoretického úhlu pohledu pak však dochází k diskrepanci. Pokud jsou prediktory kriminální kariéry (nebo vůbec jejího počátku) odlišné od těch, které podporují schopnost odolávat takovému životnímu stylu, pak by takové vyjádření odporovalo některým základním principům obecné teorie kriminality. A na těch stojí většina mechanismů, které vysvětlují takový stav a které mají za cíl směřovat další práci s pachateli trestné činnosti.

Z obecného hlediska by však lepší porozumění jakýmkoliv prediktorům desistance mohlo poskytnout cenné informace pro snahu intervenovat už na počátku kriminální kariéry. Pokud jsou předpoklady pro upuštění od kriminální činnosti podobné těm, které kriminální kariéru zahajují, dalo by se vyvozovat, že je pak možné přesněji odhadovat či předvídat využití schopnosti desistance v dlouhodobém horizontu, resp. v delším období života sledovaného jedince.

Mnoho studií identifikovalo malou skupinu pachatelů, kteří vykazovali všechny možné druhy trestné činnosti a kteří v této činnosti pokračovali ve vysoké frekvenci v průběhu celého života. Tato skupina byla popisována jako tzv. chroničtí pachatelé (Farrington & Wilkstrom, 1994; Gottfredson & Hirschi, 1990; aj.). Takové studie zdůrazňují včasnou detekci a intervenci z důvodu prevence chronického nebo persistentního páchání trestné činnosti. V této souvislosti se objevují otázky, jaké typy preventivních opatření mohou být přijaty poté, co jedinec již začal s kriminální kariérou. Co by měla být cílová oblast preventivních iniciativ v kontextu zahájení kriminální činnosti? Liší se taková opatření v závislosti na vývojové fázi, resp. životní etapě člověka?

Kazemianová (2007) navrhuje, aby se po zahájení kriminální kariéry zvýšilo úsilí tento trend v chování jedince maximálně zkrátit formou zavedení opatření ke snížení intenzity a závažnosti kriminální kariéry. Identifikace životních zlomových období a kognitivních faktorů, které se podílejí na desistanci (upuštění od kriminálního

chování nebo odolnosti vůči kriminálnímu stylu života), mohou poskytnout užitečné informace k adekvátním intervencím. Například se usuzuje, že hlubší porozumění kognitivním procesům, které podporují desistanci, může být vysoce užitečné při vývoji efektivních kognitivně behaviorálních programů. Zlepšení sociálních a kognitivních schopností a dovedností může ústít v nastolení silnějších sociálních vazeb a zvýšit sociální integraci.

Zdá se, že se zvyšuje počet odborníků, kteří nalézají shodu v tom, nakolik existuje vztah mezi stabilitou a změnou ve schématech páchaní kriminálních činů v průběhu života (Ezell & Cohen, 2005). Ačkoliv s vyšším věkem klesá intenzita kriminálních sklonů, čímž se behaviorální schémata mění, mohou v určitých aspektech zůstat neměnná (stabilní) z důvodu zažitých celoživotních modelů takového chování. Fakt, že problematická trajektorie v dospělosti není plně vysvětlena zkušenostmi (a modely) z dětství, zdůrazňuje důležitost změny a potřeby trvalých intervencí, které vyvolají a akcelerují proces desistance (Kazemian, 2007).

Tyto výstupy poukazují na potřebu výzkumně se věnovat faktorům, které mohou cíleně podpořit či posílit odolnost vůči pokušení vydat se (znovu) na „šikmou plochu“, ať už byla motivace ke kriminální kariéře jakákoliv. Jak ale uchopit takový konstrukt?

Základním problémem je samotný popis desistance. Z podstaty věci se jeví jako zásadní obtíž už jen najít adekvátní, explicitně vyjádřenou definici fenoménu desistance. Existuje mnoho přístupů a teoretických modelů tohoto konstruktů. V kontextu této práce, kdy je desistance vnímána jako jeden z protektivních faktorů pro kriminální predikci, se může jevit užitečné akcentovat dvě základní pojetí.

Prvním je operacionální popis tohoto jevu. Tento přístup však s sebou nese riziko přílišné redukce problému na behaviorální projevy. V následující tabulce uvádím přehled operacionálních definic konceptu desistance, jak byly předloženy ve studiích za posledních 25 let.

Autoři	Definice
Farrington & Hawkins (1991)	Výkon trestu ve věku 21 let, ale ne mezi 21 a 32 lety.
Farrington & Wikstrom (1994)	Poslední oficiální záznam v rejstříku trestů pachatele do věku 25 let.
Haggard, Gumpert & Grann (2001)	Žádný výkon trestu po dobu (alespoň) 10

	let od posledního odsouzení.
Kruttschnitt, Uggen & Shelton (2000)	Absence nového záznamu v rejstříku trestů nebo porušení podmínky v období dvou let.
Laub & Sampson (2003)	Absence výkonu trestu odnětí svobody (až do věku 70 let).
Loeber, Stouthamer-Loeber, Van Kammen & Farrington (1991)	Neproblematické chování v průběhu méně, než jednoho roku.
Maruna (2001)	Jedinci, kteří sami sebe popisovali jako dlouhodobé pachatele (zvyk kriminálního stylu života), kteří prohlásili, že již nebudou v budoucnu páchat další kriminální činnost, a kteří následně reportovali nekriminální, bezproblémové chování po dobu alespoň jednoho roku.
Maruna, LeBel, Burnett, Bushway & Kierkus (2002)	Absence dalšího odsouzení po propuštění z vězení v období deseti let.
Mischkowitz (1994)	Poslední odsouzení se objevilo před věkem 31 let a zároveň se neopakuje záznam v rejstříku trestů nebo uvěznění následujících alespoň 10 let.
Sampson & Laub (1993)	Mladiství delinkventi, kteří nebyli uvězněni v dospělosti.
Shover & Thompson (1992)	Žádné uvěznění po dobu 36 měsíců od propuštění.
Uggen & Kruttschnitt (1998)	Behaviorální desistance: absence vykázaných nelegálních příjmů z trestné činnosti následující tři roky od odsouzení Oficiální desistance: žádné uvěznění po dobu následujících tří let od posledního trestu.
Warr (1998)	Jedinci, kteří nevykázali žádnou trestnou činnost v posledním roce.

Tabulka 2 Přehled operacionálních definic konceptu desistance (podle Kazemian, 2007)

Z přehledu lze usoudit, že ani operacionalizace neposkytuje příliš uspokojivý, široce akceptovaný pohled na fenomén desistance, byť se tento přístup snaží o uchopitelný a měřitelný podklad pro definici (přítomnost) odolnosti vůči kriminálnímu jednání a upuštění od takové činnosti. Ve výsledku je ale desistance jen negativně definována, resp. nahrazuje absenci problémového chování nepróblémovým, o příčinách nebo podstatě takového jednání však neříká zhola nic.

Užitečnější se může jevit spíše procesuální pohled. Desistanci lze vnímat jako fenomén, který více odpovídá dynamické definici. Zvyšující se počet badatelů v posledních letech potvrzuje důležitost vnímání desistance jako kontinua nebo postupného procesu (Bushway et al., 2001; Bottoms, Shapland, Costello, Holmes, & Muir, 2004; aj.). Kompletní ukončení kriminálních aktivit se velmi nepravděpodobně stane náhle, obzvláště u jedinců, kteří byli značně aktivní od mladého věku. Z tohoto důvodu, „statické“ – operacionální definice desistance mohou ignorovat progres, který pachatelé vykazují v průběhu různých fází procesu zvyšování odolnosti a upouštění od kriminálních aktivit (desistance). Proto, zaměření na finální stav ukončení kriminální kariéry poskytuje slabé východisko pro cílené intervence, kdy opomíjí nabídky podpory a posílení v obdobích, kdy jsou nejvíce potřeba (např. bilancování při neúspěších, při pomalé odezvě na resocializační snahy, apod.).

Ačkoliv různí jedinci mohou přestat páchat trestnou činnost ve stejném věku, jejich kriminální kariéra se může odlišovat v různých aspektech (např. frekvencí trestných činů, jejich závažností nebo dobou trvání kriminální kariéry). V porovnání statického a dynamického pojetí desistance, Bushway et al. (2003) usuzují, že dynamický model je mnohem víc objasňující, než statický, především v pohledu na původ či podstatu procesu desistance.

Celkově lze konstatovat, že v případech, kdy případná longitudinální data nejsou k dispozici, kdy období diagnostických pozorování jsou krátká, a kde dichotomické měřítko desistance je hlavním kritériem, desistance více odkazuje ke stavu dočasného bezproblémového chování. Dynamický model odolnosti vůči kriminálnímu životnímu stylu by pak, v podstatě, odpovídal nebo spíše zapadal do konceptu dynamických (protektivních) faktorů, jak jsou popisovány Jiříčkou, Podanou, Petrasem a Hůrkou (2014) v jejich prezentovaném prediktivním nástroji SARPO (viz další kapitoly).

Jinými slovy, místo soustředění nebo zaměření se na konkrétní stav ukončení kriminální kariéry, může být užitečnější vkládat úsilí do kvalitnějšího ozřejmění mechanismů, které hrají podstatnou roli v průběhu doby, ve které pachatelé získávají

větší odolnost vůči páčání trestné činnosti a přestávají se jí dopouštět (ať už kvůli cíleným intervencím nebo spontánním vývojem díky vlivu osobnostního a sociálního kontextu).

2.2.1.1 Kriminální sklony

Téma měření a operacionalizace kriminálních sklonů je vysoce spjaté s fenoménem desistance a jeho zkoumáním. Sebekontrola, náchylnost ke kriminálnímu stylu života, zločinnost. To jsou různé pojmy, které se obvykle používají k popisu velmi podobného konceptu referujícího o vnitřních dispozicích k antisociálnímu nebo kriminálnímu chování. Různé komponenty takového stylu myšlení byly chápány jako kognitivní predispozice (Longshore, Turner, & Stein, 1996). Přesto neexistuje jednotná shoda na tom, co vlastně z psychologického hlediska kriminální sklony obsahují. Některé studie odkazují k počátku kriminální kariéry a vnímají ho jako indikátor kriminálních sklonů (např. Sampson & Laub, 1993). Ti samí autoři spojují se začátkem kriminální kariéry zejména zvyk požívat alkohol v adolescentním věku (excesivní pití před dosažením věku dvaceti let), další vlastní problematické chování a záchvaty vzteku. Současně tyto projevy chápou jako indikátory kriminálních sklonů a slabé autoregulace.

Většina studií nachází shodu v tom, že klíčovými vlastnostmi (nebo osobnostními charakteristikami) jsou nízká sebekontrola (autoregulace), impulzivita a sklon k vyhledávání rizika (Gottfredson & Hirschi, 1990; Sampson & Laub, 1993; aj.). Jakkoliv mohou kognitivní predispozice nebo styly myšlení facilitovat angažovanost v páčání trestné činnosti za hranici impulzivity a vyhledávání vzrušení, Ward, Fon, Hudson a McCormack (1998) předpokládají, že může být užitečné začlenit širší škálu kognitivních proměnných při zkoumání procesu páčání trestné činnosti.

Zmiňované kognitivní predispozice podle Kazemianové (2007) zahrnují, mimo jiné: omezené abstraktní myšlení, kognitivní rigiditu (neflexibilní, konvergentní myšlení vykazující netoleranci k jakékoliv víceznačnosti a dogmaticnost), externalitu (deterministický přístup k životním událostem, v podstatě Rotterův externí locus of control), nízké schopnosti racionálně řešit interpersonální konflikty, egocentričnost (nedostatek empatie), sebestředný hodnotový systém (neschopnost odlišit potřeby své od potřeb druhých) a nedostatek kritického uvažování (tendence ke snížené sebekritičnosti). Tento výčet však zajisté není finální. V podstatě lze odpovídajícím způsobem připojit všechny charakteristiky, ke kterým v popisu pachatele trestné

činnosti došli Netík, Urbanová a Jefremová (1986) již desetiletí nazpět. Je ovšem otázka, nakolik kriminální sklony jako tendence odpovídají celkovému osobnostnímu profilu pouze pachatele, nebo také jedince, který odolal pokušení kriminálního stylu života. Byť mu pro životní styl přijde smysluplnější nebo praktičtější.

2.2.1.2 Faktory podporující proces desistance

Tradiční kriminologické teorie nabízejí několik základních proměnných, které mají zásadní vliv na odklon od kriminálního stylu života, které podporují odolnost vůči pokušení se k takovému vzorci chování vrátit. Částečně lze nalézt styčné body s protektivními nebo salutogenními faktory (např. Blatníková & Netík, 2008), které v průběhu života na jedince působí, ale v souvislosti s výzkumem desistance jsou chápány v užším slova smyslu. Tedy jako proměnné, které hrají roli v odklonu od kriminálního jednání. Hearnová (2010) zmiňuje tyto teoretické koncepty:

- **Zrání** – nejde jen o fyziologický proces vývoje nervových a jiných struktur, ale především o psychologický mechanismus adaptace (asimilace a akomodace v Piagetově terminologii) získaných životních zkušeností do kontextu vlastního života a předjímání jeho dalšího vývoje. Jejich začlenění do kognitivních struktur, např. *představivosti*, obzvláště ve vztahu k budoucnosti nebo *paměti* (v souvislosti s bilancováním dosavadních životních kroků) spolu s posunem v motivačních (hodnotových) a volních předpokladech vytváří prostor pro to, aby člověk tak říkajíc dozrál a „vyrostl“ z kriminálního způsobu života. Pokud nedošlo k neurologickým nebo biologickým defektům, jedinec mentálně, sociálně i fyzicky dozrává a upouští od problémového chování v souladu se socializací a nároky, které na něj klade (McCulloch & McNeill, 2008). Obtížné je ovšem určit přesný časový úsek nebo okamžik, kdy má být podle této teorie jedinec dostatečně zralý a kdy ještě nikoliv¹⁹.
- **Autoregulace** – jak již bylo zmíněno, sebekontrola je velmi často spojována s problémovým chováním. Jedinci s nízkou sebekontrolou jsou s větší pravděpodobností náchylnější k páchání trestné činnosti

¹⁹ V souladu s tímto názorem Netík tvrdí, že nejlepším „lékem“ na kriminální jednání je „věk“ (Netík, osobní sdělení, 2016).

(Gottfredson & Hirschi, 1990), zatímco posilování vůle vedlo u jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody k menší impulzivité, větší stabilitě a odolnosti (Mathews, Youman, Stuewig & Tangney, 2007). První ze zmíněných autorů nízkou schopnost autoregulace spojují se slabou socializací a nedostatečným výchovným vedením ze strany rodičů. Takový příliš generalizující argument však nelze plně přijmout. Sebekontrola totiž obsahuje mnohem více komponent, než jen sociální vliv rodiny. Ať už se jedná o fyziologické nebo osobnostní faktory (např. hodnota glukózy v krvi či „ego – vyčerpání“) (Baumeister & Tierney, 2012).

- **Vztahová vazba** – teorie sociální vazby (Bowlby, 2010) tvoří podklad pro Hirschiho koncept sociální kontroly (1969). Ta předpokládá, že lidé se angažují v delinkventním chování tehdy, kdy je jejich „vazba“ ke společnosti oslabena. Vazba (attachment) tvoří spojení mezi jednotlivcem a společností. Pokud má někdo silné připojení, tato vazba má tendenci se sama udržovat (autopoiesis v Maturanově terminologii (Maturana & Varela, 2016)), a lidé jsou s vyšší pravděpodobností méně náchylní k porušování sociálních norem nebo ochotni riskovat narušení této vazby (attachment). Attachment spočívá ve vztahovém spojení s rodinnými přáteli, náboženskou nebo hodnotovou referenční skupinou, s čímkoliv z okolí jedince, co může být narušeno, pokud se jedinec odchýlí od společně přijímaných norem. Zároveň, v rámci tohoto konceptu, kdokoliv vykázal úsilí investovat svůj osobní čas a energii do vzdělání nebo kariéry, bude s větší pravděpodobností méně ochotný riskovat své místo ve společenském zřízení tím, že bude jednat proti těmto hodnotám, resp. sociálně akceptovaným normám. V této souvislosti je vhodné zmínit sociálně konstrukcionistickou teorii poznání (Anderson, 2009), která předpokládá, že veškerý hodnotový systém včetně deviací (ať už pozitivně nebo negativně orientovaných), je důsledkem vzájemného jazykového (konverzačního) „dojednávání“. Takto „dojednaná“ realita má zásadní vliv na vnímání vlastního místa jedince v daném systému.
- **Schopnost „driftovat“** – kriminální jednání není podle Matze (1964) permanentním stavem. Každý pachatel se v rámci svého každodenního

chování a prožívání pohybuje mezi sociálně žádoucím i problémovým systémem. Tzv. opakovaně driftuje napříč kriminálním a přijatelným jednáním s více či méně odlišným trváním jednotlivých sekvencí nebo epizod. To v podstatě znamená, že lze stavět právě na okamžicích, kdy je takový jedinec ochotný a schopný fungovat v rámci sociálně přijatelných norem. Je možné takové okamžiky využít jako potenciál, výjimky z problému, které člověk může systematicky stavět do centra zájmu a vycházet z předpokladu, že umí a může fungovat žádoucím způsobem. Důležité je ovšem přesvědčit ho, aby také chtěl.

Výčet faktorů podporujících odklon od kriminální kariéry (desistanci) a udržení takového stavu jistě není úplný. Poskytuje nicméně přehled základních konceptů, se kterými kriminologická psychologie pracuje, především v rámci penitenciární a postpenitenciární péče. Podstatou, resp. hlavní proměnou, která umožní využít dalších dispozic, je dle popisovaného přístupu vztahová vazba. Za sebe bych k tomu přidal i autoregulaci, neboť „síla vůle“ může umožnit takovou vazbu v behaviorálním kontextu posilovat, ale i oslabovat.

Osobně však vnímám předložené koncepty a jejich důležitost pro úspěšnost podpory desistance ve dvou rovinách. Osobnostní a sociální. Byť se mohou prolínat, resp. komplementárně se doplňovat (a neexistuje teorie, která by to striktně odmítala), se na úrovni osobnostních dispozic může jako zásadní jevit dimenze emocionální stability (co by předpoklad pro posílení vůle, sebekontroly či autoregulace)²⁰. V sociální rovině jde zase o posílení žádoucích vztahových vazeb. V kontextu této práce se sluší dodat, nakolik lze propojit teoretický koncept FPI, resp. osobnostní dimenze, s předloženými faktory, aby mohl být případně využit pro intervenční aktivity a kriminální predikci.

Podle Hearnové (2010), zásadním předpokladem, ze kterého má zkoumání fenoménu desistance a případná intervence na podporu jejího procesu vycházet, je počátek kriminální kariéry.

2.2.1.3 Kriminální kariéra, její počátek a trajektorie

Owenová a Cooperová se v jedné ze svých posledních studií (2013) věnovaly výzkumu počátku kriminální kariéry. Zjišťovaly, nakolik typ prvotního trestného činu

²⁰ Její diagnostickou odezvu lze nalézt právě v FPI.

může mít vliv na predikci dalšího problémového chování v budoucnosti. Tento koncept lze úspěšně spojit s procesem desistance, neboť trajektorie kriminální kariéry, ve směru chronického páchaní trestné činnosti, může být určena (nebo alespoň podporována) právě typem trestného činu, za který byl pachatel poprvé v životě odsouzen (Svensson, 2002). Co k rozhodnutí jednat takovým konkrétním způsobem vedlo, nakolik v celé záležitosti hrály roli osobnostní faktory (kriminální sklony) nebo situační či systémové faktory, to vše má zásadní vliv pro vhodné intervence, aby nastartovaly proces desistance.

Na základě dat získaných z rejstříku trestů bylo analyzováno téměř 219 tis. pachatelů z Anglie a Walesu, kteří svůj první trestný čin spáchali v roce 2001. Kolem tři čtvrtin (74%) z této kohorty byli muži, a přes jednu třetinu (37%) těchto pachatelů bylo v době spáchání prvního zločinu ve věku 10 až 17 let. 31% těchto činů bylo proti majetku, 19% tvořily násilné trestné činy a jedna desetina byla vyhodnocena jako velmi závažná trestná činnost.

Skoro jedna polovina respondentů (47%) potvrdila, že v průběhu následujících devíti let jim bylo prokázáno jednání překračující zákon nebo alespoň sociálně akceptované normy. Pět procent členů kohorty se ovšem stalo chronickými pachateli, kteří se dopustili patnácti a více trestných činů v průběhu následujících let. Tito byli zároveň zodpovědní téměř za polovinu prokázaných recidiv (49%), které spáchali jedinci z výzkumného vzorku.

Ti pachatelé, jejichž prvním trestným činem byla loupež, krádež nebo jiný majetkový zločin, měli třikrát větší pravděpodobnost, že se stanou chronickými pachateli v porovnání se zbytkem výběrového souboru. Tito pachatelé byli převážně muži a statisticky signifikantně bylo jejich první obvinění situováno do období 10 až 17 let věku.

S přihlédnutím k pohlaví a věku zločinu na počátku kriminální kariéry byl typ prvního „skutečného“ trestného činu (dle oficiálního zápisu v rejstříku trestů) identifikován jako statisticky významný prediktor chronického kriminálního životního stylu. V podstatě, jeden z pěti mladých mužů, kteří se dopustili prvního trestného činu ve věku mezi 10 a 17 lety, přesmykl do stavu chronického pachatelství. Tři z pěti recidivovali (ale spáchali méně, než 15 následných zločinů), zatímco pouze jeden z pěti se již nadále žádného trestného činu nebo přestupku nedopustil. Výsledky pro loupež nebo krádež auta byly podobné.

Pachatelé majetkové trestné činnosti se také s větší pravděpodobností v následujících devíti letech dopustili závažnějších zločinů (násilného charakteru, např. sexuálního násilí) v porovnání se zbytkem skupiny. Těchto pachatelů bylo téměř 44% výzkumného vzorku.

Dalším zajímavým zjištěním citované studie bylo, že mezi lety 2001 a 2009 se počet prvotrestaných snížil o jednu pětinu. Tento pokles byl pravděpodobně následkem výrazného úbytku prvotrestaných ve věku mezi 10 a 17 lety věku. Počty odsouzených za loupež nebo krádež auta celkově se během devíti roků snížil skoro o polovinu, avšak počet pachatelů, kteří se dopustili loupeže coby prvního trestného činu, vzrostl o 11%.

Celkový počet chronických pachatelů po pěti letech od prvního trestného činu současně poklesl mezi výběrovými soubory z let 2001 a 2005. Dále došlo k redukci o 11 procent v počtu opakovaných činů spáchaných skupinou chronických pachatelů. To však bylo v souladu s poklesem velikosti kohorty. Průměrný počet trestných činů spáchaných chronickými pachateli nicméně v průběhu času zůstal stejný (Owen & Cooper, 2013).

Poznatky z této analýzy přispěly k diskusi o desistanci, a zároveň k debatě o důvodech případného poklesu kriminality. Současně poskytují podklady pro výběr nebo návrh přístupů a intervencí pro prevenci kriminality. Tato studie zároveň podporuje přístup založený na důkazech (evidence based). Především tím, že poukazuje, nakolik se pachatelé, jejichž prvním trestným činem byla loupež, vloupání či krádež vozidla v roce 2001, mohou s největší pravděpodobností stát chronickými pachateli. Tato malá skupina perzistentních pachatelů (5% z výzkumného souboru) byla odpovědná za téměř polovinu všech dalších prokázaných trestných činů spáchaných členy této skupiny. Studie dále poukazuje na fakt, že typ debutového činu může být nezávislým prediktorem chronického páchaní trestné činnosti, s přihlédnutím k pohlaví a věku v době prvního prokázaného trestného činu.

Tato zjištění poskytují podporu tvrzení, že preventivní opatření vůči některým druhům trestné činnosti mohou být zvláště slibné jako prostředek ke snížení celkové úrovně trestné činnosti. Analýza však nevysvětluje, proč se pachatelé zmiňovaných tří majetkových trestných činů s větší pravděpodobností stanou chronickými pachateli. Zároveň neposkytuje vysvětlení, zda, s menším počtem lidí dopouštějících se vloupání a krádeží motorových vozidel jako prvního porušení zákona, mohou i ostatní typy trestné činnosti fungovat jako prediktory chronické kriminální kariéry. Měli bychom mít na paměti, že mimo osobnostních, existují i kulturní, sociální a ekonomické, systémové

faktory, které ovlivňují míru kriminality ve společnosti a rozhodnutí jedince dopouštět se protiprávního jednání.

Autorky ze získaných údajů vyvozují závěr, že je extrémně důležité věnovat se cíleným intervencím, které mají podporovat proces změny trajektorie kriminální kariéry ve směru k sociálně přijatelnějším způsobům jednání (Owen & Cooper, 2013). Především podporovat odolnost vůči problémovému řešení různých životních situací (na které jsou riziková jedinci zvyklí), zvyšovat práh tolerance vůči maladaptivním postupům, cílit na motivaci a hodnotový systém ohroženého jedince, a trénovat „největší lidskou sílu“ – sílu vůle ve formě autoregulace. V podstatě podpořit proces desistance se všemi jeho charakteristikami.

Obecnější teorie věnující se kriminální kariéře a její trajektorii shrnuje ve své publikaci např. Farrington (2005). Jeho přístup, souhrnně podobný narativnímu paradigmatu, akcentuje celoživotní orientaci v (kriminálním) jednání, něco jako životní příběh (life course). Za těchto předpokladů, kdy na základě srovnávacích analýz došel k počátku trestné činnosti u chronických nebo perzistentních pachatelů mezi 8 a 14 rokem života jedince, počítá s jistým kontinuálním procesem od problémového chování k antisociálnímu, se zvyšující se závažností a frekvencí takových aktivit od raného mládí po pozdní dospělost. Silně však redukuje nebo determinuje pojetí potenciálně kriminální osobnosti na behaviorální projevy. Nutno podotknout, že se jedná spíše o kriminologickou, než o psychologickou studii. Přesto, osobnostní sklony k antisociálnímu jednání vidí především v závažnosti spáchaných skutků (resp. ochotě k nim vůbec přistoupit) v dětství. Tyto činy, zejména násilné a majetkové povahy, podle autora, s vysokou pravděpodobností predikují kriminální jednání v průběhu celého života.

Konkrétnější projevy charakterizující dětskou osobnost s potenciálem chronického páchání trestné činnosti v dospělosti se podle Le Blanca (in Farrington, 2005) manifestují především v postoji k autoritám. Typická je obzvláště neposlušnost, vzdorovitost, egocentrické chování, lhaní, hostilita, až fyzická agrese. Ne vždy je však tyto projevy možné spojovat s budoucím problémovým chováním v dospělosti. Pravděpodobnost takového vývoje je ale výrazně vyšší, než u „neagresivního“ (přesněji nepatologického) problémového chování, jehož projevy mohou často být součástí přirozené ontogeneze člověka. Zejména ve chvílích vývojových milníků (krizí) a rozvoje vlastní identity (např. Erikson, 1968).

Postoj k autoritám, který prochází u antisociálních tendencí kvalitativní i kvantitativní změnou, se projevuje zejména ve školním prostředí či dalších organizovaných kolektivních institucích. Le Blanc předkládá s dalšími autory (2005) domněnku, že lze z této rané formy problémového chování predikovat slabší sociální vazby v dospělosti a s tím související kriminální činnost. Nezanedbatelnou připomínkou k předložené koncepci může být pochybnost o kauzalitě takového důsledku. Jakkoliv se mohla projevit statistická souvislost, nelze zaměňovat kauzální a korelační charakter sledovaných výstupů. Rizikové faktory totiž nemusí nutně znamenat příčinnou souvislost, ale také pouze symptom daného kontextu. Blatníková a Netík (2008) současně připomínají, aby se v množství různých proměnných a zaujetí jejich studiím nestalo, že se zaměření míra závisle a nezávisle proměnné. V takovém případě může dojít k přecenění prediktivní síly daných faktorů. To je potřeba si uvědomit i v souvislosti s predikcí rizika aplikovanou na základě výstupů z FPI.

Obecně lze však vyvodit, že bude vždy obtížné identifikovat, zda je určitý rizikový faktor důsledkem (symptodem) nebo příčinou antisociální tendence (Blatníková & Netík, 2008). To může mít za následek odlišnou diagnózu jedince nebo chybnou prognózu jeho dalšího kriminálního chování (individuální kriminální predikci). Je sice možné usuzovat na míru rizika z přehledu přítomných faktorů (získaných z anamnézy a jiných diagnostických nástrojů), ale riziko omylu zůstane i nadále vysoké. Tomu se snaží předejít kvalitní diagnostika, jíž je věnována následující kapitola.

2.3 Penitenciární diagnostika a zacházení s odsouzenými

„Penitenciární diagnostika je základem zacházení s odsouzenými, základem procesu korektivní resocializace. Spočívá v komplexním poznání jedince podrobeného penitenciární péči a zahrnuje zjištění zdravotního stavu, posouzení osobnosti a jejích sociálních vazeb.“ (Netík, 1997). Jedná se o multioborovou spolupráci, kde se uplatňují lékaři, psychologové a sociální pracovníci²¹. V případě intervenčních programů pak i vychovatelé/pedagogové. Podstatu penitenciární diagnostiky tvoří diagnóza psychologická.

²¹ V praxi se však ukazuje, že je často obtížné nastolit kvalitní spolupráci. Také díky legislativnímu rámci, ve kterém se profesionálové pohybují (např. zákon 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů).

Výzkum pachatelů kriminální činnosti ve zdravotním (ale také justičním) systému se v případě psychologické diagnostiky soustředil především na poruchy osobnosti, jak jsou definovány ve dvou zásadních manuálech: mezinárodní klasifikaci nemocí v desáté revizi MKN-10 (ICD-10, WHO, 1992) a diagnostickým a statistickým manuálem v páté revizi DSM-V (DSM-V, APA, 2013). Podle Irelanda (2010) je to zejména proto, že (byť postaveny na vědeckém základě, s ohledem na validitu a jejich schopnost rozlišovat mezi jednotlivými poruchami) kladou větší důraz na disociální (antisociální), hraniční a schizotypální poruchy osobnosti s vyloučením takřka všech ostatních poruch.

V kontrastu s tímto faktem má pětifaktorový model osobnosti (FFM), zahrnující extraverci, emoční stabilitu, přívětivost, svědomitost, a otevřenost/intelekt, i když nikoliv bez kritiky, mnohem silnější vědecký základ ve vztahu ke konstruktové validitě (Goldberg, 1990; Ireland, 2010). Přesto, v porovnání se širším osobnostním modelem typu FFM, oba diagnostické manuály a systémy široce dominovaly v zahraničním výzkumu a forenzní literatuře (Ireland, 2010).

Ačkoliv se může zdát, že pro potřeby penitenciární diagnostiky je výčet nebo akcent poruch osobnosti (podle systémů MKN/DSM) v kriminologickém výzkumu a praxi vhodnější právě díky exaktním popisům klinických příznaků, mělo by poznání osobnosti odsouzeného vykazovat komplexnější charakter. Právě proto, aby nedocházelo k omylům a technicistním, čistě statistickým přístupům, které, pokud by se řídily pouze podle manuálu, mohou mít paradoxně v reálu katastrofální důsledky (např. při posuzování umístění odsouzených do cel, podmíněném propuštění z VTOS, apod.). Navíc lze oprávněně namítnout, že diagnostické manuály jsou velmi oklešťující právě pro účely jednoduchých škatulek, které vyžaduje systém (zdravotní péče především). Hodí se spíše pro výzkum díky operacionalizacím v popisech jednotlivých poruch.

Z procesního hlediska dochází k vyšetření a diagnostice při nástupu do nápravného zařízení, v průběhu výkonu trestu, i ve fázi před propuštěním.

Z obsahového hlediska jsou, podle Čepeláka (1982), součástí penitenciární diagnostiky následující metody:

- **Analýza dokumentace případu** (rozsudek, znalecký posudek, dokumentace z jiných zařízení, záznamy z rejstříku v případě recidivistů)
- **Rozhovor** (anamnéza individuální, rodinná, kriminální apod., často ve formě strukturovaného rozhovoru)

- **Pozorování** (jak ze strany psychologa, tak i dalšího vězeňského personálu; data takto získaná mohou sloužit též jako předpoklad pro konkrétní postupy v intervencích – terapie, resocializace, nebo pro posudek k podmíněnému propuštění z VTOS)
- **Analýza výtvorů** (stop a výsledků činností, jsou-li k dispozici)
- **Psychologické testy** (baterie standardizovaných i vlastních, autorských testů, které jsou zaměřeny především na specifické charakteristiky významné pro penitenciární praxi, včetně diagnostiky poruch osobnosti)

Lze s nadsázkou tvrdit, že penitenciární psychodiagnostika v podstatě kopíruje přehled klinických a testových metod. Souhrn těchto nástrojů má na úkol zjistit relativně stabilní charakteristiky osobnosti, ale také průběžně monitorovat efektivitu případných intervenčních programů (včetně psychoterapeutických).

Popis osobnosti pachatele z pohledu psychologie je zásadním zdrojem pro porozumění a výklad kriminálního jednání, pro predikci dalšího vývoje, pro odhad nebezpečnosti a pro adekvátní výběr dalších opatření (intervenční programy, individuální sankce a pochvaly, umístění do skupin) s cílem zamezit recidivě.

2.3.1 Diagnostické nástroje aktuálně užívané ve věznicích ČR

V penitenciární praxi mají svá zastoupení jak kvantitativní, tak kvalitativní metody. Blatníková a Netík (2008) uvádějí, že v posledních letech je viditelný posun od bipolárního hlediska, resp. výhradně kvantitativního nebo výhradně kvalitativního přístupu, k určité integraci a úsilí uchopit metodiku komplexně ve snaze doplnit zjištěné poznatky. Idiografický a nomotetický přístup stojí často na počátku rozhodování, kterou metodiku v penitenciární praxi ten který psycholog využije.

Obecně lze nicméně psychologickou diagnostiku ve vězení uchopit tak, že kvalitativní metody se zaměřují na poznání konkrétního jedince v jeho individualitě, a kvantitativní metody pomohou srovnání s referenční populací, případně s populací obecnou. Tato zjištění se vhodně doplňují, aby poskytla celistvý obraz o odsouzeném, který může být zprostředkován dalším profesionálům působícím ve vězeňském zařízení.

Nejen kvalitativní nebo kvantitativní přístup podléhá preferencím jednotlivých vězeňských psychologů, stejně tak jsou pro penitenciární diagnostiku upřednostňovány i konkrétní diagnostické nástroje a testové baterie. Jak již ale bylo řečeno, některé metody jsou všem vězeňským ústavům společné (anamnéza, rozhovor, aj.) a předchozí

tvrzení se tak týká především testů a dotazníků. To navíc s ohledem na možnosti věznic disponovat takovými nástroji.

Z klinických metod to jsou explorační metody – rozhovor, pozorování, anamnéza a analýza produktů (a dokumentů). Ve všech případech může být využito jak standardizovaných variant (u rozhovoru je to např. klinický rozhovor), tak i individuálně vytvořených verzí a forem klinických metod.

Ve všech klinických metodách (a především v pozorování) se ovšem projevují percepční chyby, které zkreslují snahu o získání objektivní představy o odsouzeném. Vedle nich se také na straně pozorovatele projevují chyby v rozhodování i posuzování (např. chyba nesprávného zakotvení tvořena chybou schovávavosti, přísnosti, nebo chyba centrální tendence). V hodnocení druhého člověka se také projevují konfirmační zkreslení, logická chyba posouzení, nebo v případě systémových chyb i chyby z únavy, nedostatku zkušeností, případně aktuálním emočním vyladěním administrátora.

Z testových metod se pro účely penitenciární psychologické diagnostiky využívají jak projektivní techniky, tak různé formy dotazníků a inventářů. Některé jsou shodné s aplikací v běžné klinické praxi, jiné byly speciálně vyvinuty pro posouzení rizik, především násilí, ve specifickém prostředí. Výhody a nevýhody těchto metod jsou popsány v první části této práce.

Jak již bylo zmíněno, výběr diagnostických nástrojů podléhá úsudku konkrétních vězeňských psychologů, kteří musejí být schopni odůvodnit své závěry formulované na základě těchto testů²². Důležité je, aby použitá baterie komplexně pokrývala celé spektrum osobnostních charakteristik a dispozic (dispozice k výkonu, k vzrušivosti, k zaměření, apod.). To se týká jak znalecké činnosti, tak běžné diagnostické praxe vězeňského psychologa.

Někteří se více orientují na projektivní techniky. Např. jeden z nestorů forenzní expertízy, Slavomil Hubálek, většinou používal sedm metod: anamnestický rozhovor, Vídeňský maticový test nebo variace na jednodimenzionální testy inteligence, Eysenckův osobnostní dotazník, Sacksův test nedokončených vět, Hand test, Baum test a kresbu postavy (Hubálek, osobní sdělení, 2012). Z projektivních technik je také hojně využíván Rorschachův test inkoustových skvrn nebo jeho variace nevyžadující tolik nároků na čas (např. Zulligerův tabulový test), dále pak i polo-projektivní

²² Problém občas bývá dostupnost metod a norem, které by chtěl mít vězeňský psycholog k dispozici.

Rosenzweigův frustrační test PFT orientovaný na agresivní tendence v případě dlouhodobé frustrace.

Jiní akcentují metody více založené na matematicko-statistickém zpracování (MMPI-2, 16PF, FPI, PSSI, aj.)²³.

Neopakovatelná osobnostní struktura každého jedince je však vždy posuzována jak z hlediska individuální stability, diference, tak i integrace. Jak je člověk schopen se vyrovnávat se zátěží, jakou má frustrační toleranci, a jak reaguje v případě nadměrných životních nároků.

Vedle klasických osobnostních dotazníků nebo inventářů (byť v některých svých subškálách orientovány klinicky – např. MMPI(-2), PSSI nebo FPI) byly vyvinuty specifické nástroje pro posouzení rizika násilného chování, přičemž některé jsou určeny přímo pro potřeby vězeňských zařízení (např. HCR-20, PICTS, PCL-R²⁴, aj.).

Jedním z těchto nástrojů domácí provenience, který byl relativně nedávno (2012) uveden do penitenciární praxe, a který má ambice uplatnit se i v zahraničí, je souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených – SARPO (Jiříčka, Podaná, Petras, & Hůrka, 2014).

SARPO je rozsáhlý prediktivní nástroj, který slouží k posouzení pravděpodobnosti rizik opětovného selhání a posouzení kriminogenních potřeb odsouzených, v podobě elektronického programu. Tento program nemá formu testové baterie, ale jeho struktura kopíruje systém profesionálů, kteří do programu informace zadávají (psycholog, sociální pracovník, vychovatel). Tyto okruhy mají každý svá specifika odpovídající odbornosti nebo náplni práce zpracovatele.

Program je konstruován tak, aby akcentoval jak tzv. **statické faktory** (věk spáchání trestného činu, kriminální historie, pohlaví, typ trestného činu), **dynamické faktory** (bydlení, finanční situace, zaměstnání, vztah ke kriminální činnosti, závislosti, rodina a sociální kontakty, apod.), tak i **protektivní faktory** (především motivace vězně ke změně) spolu s dalšími nezařazenými determinanty souvisejícími s trestnou činností (např. nízké sebevědomí, úzkostnost, depresivita, aj.) (Jiříčka et al., 2014).

Na základě výstupů z dodaných údajů jsou odsouzení kategorizováni podle statických a dynamických rizik. Zároveň se rozlišuje mezi riziky *vnějšími* (které může ovlivnit profesionál – psycholog, speciální pedagog, kdy cílem je zabránění recidivě po

²³ Další z předních forenzních psychologů a znalců, Karel Netík, standardně v současnosti využívá kombinaci obou přístupů – ROR, MMPI 2/PSSI, HPC pro rozhovor, kresbu postavy, Lüscherův test nebo CAE – Chromatický asociační experiment (Netík, osobní sdělení, 2016).

²⁴ HCR-20 (Historical Clinical Risk Management), PICTS (The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles), PCL-R (Psychopathy Check List-Revised)

propuštění) a *vnitřními* (např. agresivita ve formě případného napadení ve věznici nebo třeba útěku). Posouzení opětovného selhání je také založeno na odhadu způsobené újmy a na specifikaci potenciální oběti. To vše na základě analýzy trestné činnosti, vyhodnocení motivace, sebehodnocení a protektivních faktorů.

Inventář **PICTS** (Egan et al., 2000; Walters, 2002) je sestavený ke zjišťování kognitivních stylů myšlení (vzorců či charakteristik, postojů a přesvědčení), které posilují, podporují a udržují kriminální životní styl. Má formu inventáře se všemi jeho výhodami i nevýhodami (viz kapitola 1). V současné době prochází také standardizací na české populaci z iniciativy Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (realizuje Š. Blatníková). U vězeňské populace se předpokládá, že bude využit:

- k obecnějšímu screeningu,
- při problematické adaptaci na život ve výkonu trestu odnětí svobody,
- v případě recidivy (zejména, je-li, podle Jiříčky, Drahého, Hůrky a Petrase (2015) díky nedostatečné funkčnosti VTOS vedoucí k nápravě, míra recidivy v ČR 63-67%),
- pro diagnosticko-terapeutickou práci s jedincem a další intervenční programy (včetně posouzení efektivity takových programů),
- pro zjištění dominantních charakteristik u konkrétních jedinců. Obzvláště, když Egan a spol. (2000) na základě „faktorové“ (ve skutečnosti komponentní) analýzy, coby součást validizační studie, extrahovali dva dominantní faktory typické pro vězeňskou populaci:
 1. Nedostatek ohleduplnosti (lack of thoughtfulness)
 2. Úmyslné nepřátelství (wilful hostility)

Zajímavým zjištěním citované Eganovy studie (2000) v této souvislosti bylo, že inteligence nebyla spojena ani s jedním popisovaným faktorem stylu kriminálního myšlení (srov. Goddardovy předpoklady (1920) popisované na začátku této části rigorózní práce).

Dalším takovým nástrojem, který se jeví jako užitečný v penitenciární praxi, je *Posuzování rizika násilí – HCR-20* (Vojt et al., 2013; Douglas, 2014; Douglas et al., 2014). Ačkoliv se prediktivní validita této metody jeví jako diskutabilní, ukázalo se, že systematická práce s odsouzenými vedla přes nepříznivé výsledky v testu HCR-20 k redukci násilných incidentů u vězeňské populace (Vojt et al., 2013).

HCR-20 akcentuje kriminální historii jedince (*škály kriminální historie*), *klinické škály* (nedostatek vhledu a sebereflexe, negativní přístup, symptomatiku psychických poruch, impulsivitu, chybějící odezvy na léčbu), a *škály řízení rizik* (Risk Management Scale). Užití třetí revize HCR-20 se v českých podmínkách věnovala ve své diplomové práci Valentová (2013), kde zpřístupňuje použití metody širšímu spektru profesionálů v penitenciární péči. Účel aplikace tohoto nástroje je v podstatě zaměřený na odhad rizika a predikci recidivy. Výhodou třetí verze HCR-20 je především jeho orientace na terapeutické působení. Validizační studie a propracovanější potvrzení reliability jsou však v českém prostředí i nadále otázkou dalšího výzkumu.

Přestože jsem předložil pro názornost několik nástrojů penitenciární diagnostiky používaných pro popis osobnosti, posouzení nebezpečnosti, přípravu vhodných intervenčních programů a dalších charakteristik vztahujících se k výkonu trestu odnětí svobody, spektrum používaných metod je samozřejmě širší. Vzhledem k nedostatku času, personálu a množství jedinců, které je potřeba vyšetřit, přistupuje se často ke komplexním technikám, které pokryjí celou širší požadovaných informací. Pro screeningové účely, nebo jako podklad pro hlubší klinický rozhovor, se právě používá hlavní předmět této práce – Freiburský osobnostní dotazník, PSSI nebo Eysenckovy dotazníky. Výstupy z takových vyšetření jsou snadněji přenositelné a srozumitelné širšímu okruhu profesionálů z řad pomáhajících profesí.

FPI je často jednou ze součástí testových baterií, především na počátku výkonu trestu odnětí svobody. Neklade si sice takové aspirace, jako propracované nástroje pro posouzení rizik, může však poskytnout informace, které, když nic jiného, mohou sloužit konvergenční a inkrementální validitě, případně poukázat na zvláštnosti nebo indikátory, které stojí za pozornost, a které mohou být prozkoumány či dány do souvislosti s výstupy z jiných použitých diagnostických nástrojů.

2.3.2 Diferenciace vězňů

Lze konstatovat, že stejně jako výběr profesionálního způsobu práce s odsouzenými, tak i filosoficko-psychologické předpoklady (přístup) k působení na jedince ve výkonu trestu odnětí svobody podléhá diferenciaci odsouzených. Na každého se hodí jiný způsob a jiný přístup. Existuje však oprávněná obava, že žádný z terapeutických nebo intervenčních systémů není všemocný, a výběr vhodného programu by měl reflektovat individualitu odsouzeného. Neexistuje univerzální šablona, která by byla vhodná pro

všechny typy osobností, všechny typy trestných činů a všechny možné míry rizik u vězeňské populace. Snaha o snížení rizika recidivy může být efektivní pouze rozdílným přístupem k různým cílovým skupinám. Z tohoto důvodu by mělo právě docházet k důsledné diferenciaci odsouzených²⁵.

Hlavními principy diferenciaci jsou: míra rizika nebezpečnosti, definice kriminálních potřeb, a zároveň míra ovlivnitelnosti (viz Obr. 2.).

Obrázek 2 Princip diferenciaci odsouzených a zacházení s nimi podle míry rizika a ovlivnitelnosti (Jiříčka, 2012)

Jiříčka (2012) na základě popisovaného principu diferenciaci (viz Obr. 2) strukturuje konkrétní model, který pracuje se čtyřmi základními populacemi odsouzených. Reflektuje spíše charakter trestných činů a míru rizika, nikoliv podíl osobnostních činitelů na základě diagnostických manuálů.

- a) Pachatelé *majetkové či nedbalostní trestné činnosti* – nejpočetnější skupina, méně riziková. U těchto jedinců často VTOS plní nápravnou funkci, a z obecného hlediska není tolik potřeba specificky intervenovat. V případě recidivy bez větší závažnosti se uplatňuje pravidelný režim, upevňování pracovních návyků a podpora motivace.
- b) *Méně nebezpeční, snadno ovlivnitelní odsouzení* – tato skupina má vysoký potenciál nápravy. Často se jedná o pachatele dopravních nehod. Zde se uplatňuje cílený edukativní přístup spojený s psychoterapeutickým působením.

²⁵ K tomuto účelu mj. slouží právě penitenciární diagnostika.

- c) *Vysoce riziková a málo ovlivnitelná odsouzení* – početně nejmenší skupina, u které se jakákoliv snaha o nápravu míjí účinkem. Odpovídá „asociálním psychopatům“ z Netíkova (1997) dělení, viz dále. Jedinými způsoby zacházení s takovými jedinci jsou důsledná, přísná režimová opatření zaměřená na pracovní návyky a systematické působení na motivaci.
- d) *Relativně vysoce riziková, leč za určitých podmínek ovlivnitelná odsouzení* – celkem početná skupina vězňů, do které patří pachatelé drogově motivovaných deliktů, pachatelé násilí, ale také sexuální delinkventi.

Podíl vnitřních (osobnostních) předpokladů na kriminální činnosti umožňuje obecnější diferenciaci odsouzených do tří skupin (Netík, 1997):

1. *Pachatelé nedbalostních trestných činů* – z hlediska vnitřních činitelů obsahuje tato skupina nejširší spektrum míry osobnostních vlivů na spáchání trestného činu. Formulovanou míru nebezpečnosti tvoří osa od náhodných, situačně podmíněných deliktů způsobených únavou, afektem, apod., až po úmyslnou (např.) alkoholovou intoxikaci (na kuráž s výsledkem „nepříčetnosti“ v plné trestní odpovědnosti).
2. *Asociální psychopati* – skupina charakteristická těžkou poruchou osobnosti (disociální nebo antisociální podle systémů MKN-10/DSM-V). Z ní se nejvíce rekrutují recidivisté. Předpoklad napravené kognitivní distorze a korektivní resocializace prostřednictvím sankcí (VTOS) často selhává, stejně jako pokusy o napravení prostřednictvím specializovaných programů – až na některé výjimky – viz Cale & Lilienfeld (2003).
3. *Sexuální devianti* – skupina odsouzených, jejichž odlišná sexuální preference (v objektu nebo aktivitě) vedla ke kriminálnímu jednání. U této skupiny je nejvíce indikována psychoterapie a ochranná léčba, stejně jako specifické tréninkové programy.

2.3.3 Intervenční programy

Intervenční programy, v širším smyslu, slouží k resocializačním účelům jako podpůrný prostředek sankčních systémů (nejen) výkonu trestu odnětí svobody (VTOS). Snahy o snížení kriminality, především u persistentních pachatelů trestných činů, však málokdy bývají vnímány jako účinné (Jiříčka, 2012). Tento *penologický pesimismus*

bylo možné vysledovat daleko do historie jakýchkoliv pokusů o zavedení programů práce s odsouzenými jak v ČR, tak i v západních zemích²⁶.

V současné době u nás převládá akcent na edukativní složku a nápravu kognitivní distorze jak formou konfrontace odsouzeného s jeho trestným činem, tak formou specializovaných programů v rámci diferenciací vězňů. V zásadě platí, že míra intervence je přizpůsobována míře rizik a kriminogenních potřeb, včetně ovlivnitelnosti, které jsou u daného jedince diagnostikovány. V závěru práce bych si dovolil předložit možné alternativní přístupy nebo formy spolupráce, které lze aplikovat na základě výstupů z FPI.

Většina odsouzených²⁷ vykazuje vysoké skóre kriminogenních rizik s vysokou prevalencí osobnostních poruch (především disociální poruchy osobnosti podle MKN-10). U těchto jedinců se jako efektivní jevíly takové intervenční postupy, které zachází s aktuálními kriminogenními riziky, berou v potaz osobnostní charakteristiky (strukturu a dynamiku), a vůbec celý klinický obraz vězňů. Jak již bylo zmíněno, využívá se konfrontace s trestným činem za účelem korekce kognitivní distorze, přijetí odpovědnosti za trestný čin, posílení sebereflexe, behaviorální nácvik chování v rizikových situacích, a postupné zvyšování frustrační tolerance vůči zátěži.

Relevantní psychologické poznatky a přístupy lze v současné odborné literatuře, např. podle Netíka (1997), rozdělit v konkrétní rovině na následující profesionální způsoby práce:

- **Sociálně psychologický výcvik** – má za cíl především kognitivně behaviorální osvojení dovedností, které zlepšují kvalitu interpersonální interakce, především komunikace a kooperace.
- **Psychologické poradenství** – jeho účel je poskytovat možná řešení obecných i konkrétních problémů odsouzených. Profesionál se profiluje do role experta, který ví a zná správný způsob řešení. Tematické oblasti se týkají dynamických faktorů – zaměstnání, partnerské vztahy, péče o děti a vzdělávání.

²⁶ V Československu ve své době (70. - 80. léta 20. století) fungoval progresivní Výzkumný ústav penologický, který se pokoušel o reformu vězeňství. Přesto, jak píše Jiříčka (2012), na efektivitu intervenčních programů se ze strany širší odborné veřejnosti pohlíželo s rozpaky. Jedním z jeho vysvětlení takového pohledu je fakt, že často nad obsahem programu vítězila forma. Množství činností, které přímo nekorespondovaly s kriminogenními riziky ani potřebami odsouzených, edukativní programy formou přednášek a prezentací, jen málokdy vedly k požadované efektivitě.

²⁷ V případě recidivistů až 90%, dle Netíka (1997).

- **Psychoterapie** – forma léčebného působení psychoterapeutickými prostředky, která v průběhu historie prošla jak nekritickým přijímáním, tak striktním odmítáním právě v důsledku určitých rozpaků z efektivity (Jiříčka, 2012; Netík, 1997). Hledání adekvátního nebo ideálního terapeutického přístupu je stále předmětem dohadů a výzkumů.
- **Krizová intervence** – kombinace psychoterapie a poradenství, krátkodobé působení pro řešení aktuální, akutní inter- nebo intrapersonální krize. To se ve vězeňském prostředí týká především situací automutilace a agrese vůči okolí (napadení, vzpoura, apod.).
- **Skupinová psychoterapie, terapeutické komunity** – program sociálního učení začleněný do komunitního systému, který je určený především jedincům s poruchou osobnosti (nebo s psychopatickými rysy). Efektivita resocializačního procesu je postavena na vytvoření intenzivních emocionálně akceptovaných vztahů ve skupině a na skupinové kohezi²⁸.

V současné době jsou ve Vězeňské službě realizovány tzv. **standardizované intervenční programy**. Standardizace má zde stejný význam a charakter, jako v případě diagnostických testů. Znamená takové postupy, které jsou postaveny na jasně daných kritériích a procesech, výběru cílové skupiny, dosahovaných cílů a nástrojů k tomu používaných. Předem je také definován způsob posouzení efektivity. Vedle těchto základních kritérií se ještě uplatňují dílčí kritéria, která berou v potaz specifiku vězeňského prostředí a účel sankcí VTOS. Standardizované programy se snaží kopírovat míru rizika u kategorií odsouzených (tedy cílových skupin).

Na základě diferenciací odsouzených reflektuje vězeňský systém ČR jednotlivé skupiny pachatelů formou zřízených specializovaných oddělení. V rámci nápravných zařízení tu tak fungují specializovaná oddělení zaměřená na mentální retardace (např. Heřmanice, Vinařice, Stráž pod Ralskem), sexuální delinkventy (např. Kuřim), závislosti (např. Plzeň, Příbram, Ostrov), příp. poruchy osobnosti (např. Valdice, Liberec, Opava), a jiné.

V současné době jsou pro potřeby Vězeňské služby, mimo jiné, využívány nejčastěji následující standardizované programy:

²⁸ Stejně, jako v dalších komunitních zařízeních (např. pro léčbu závislosti) vycházejících ze systému SUR (Skála, Urban, Rubeš).

- **Program 3Z** (Zastav se, Zamysli se, Změň se). Vychází z anglosaských programů (Stop, Think and Change) a je zaměřen zejména na pachatele méně závažné trestné činnosti (převážně majetkové delikty) před podmíněčným propuštěním.
- **Program TP21 Junior**. Je orientovaný na cílenou inhibici násilí mezi mladistvými odsouzenými a využívá motivační aspekty pozitivního náhledu na problematické chování (nevhodnost řešení konfliktních nebo zátěžových situací). Snaží se zvnitřňovat odpovědnost za vlastní jednání.
- **GREPP – krátkodobý reedukační program**. GREPP je zaměřený na cílovou skupinu pachatelů násilí na dětech (týrání a zneužívání). Krátkodobost spočívá v intervenci trvající cca 7 týdnů formou skupinové práce.
- **GREPP 2 – dlouhodobý terapeutický program**. Vychází z předchozího programu, ale oproti GREPP trvá 1 rok. Cílem je snížení recidivy po propuštění z výkonu trestu.
- **PARDON pro pachatele dopravních nehod**. Program zaměřený na odsouzené v důsledku dopravních nehod, aby jejich návrat do silničního provozu proběhl bezrizikově. Využívá negativních zkušeností jako korektivního činitele a dává pachatelům příležitost vyrovnat se se svým problémem. Trvá krátkodobě (cca 7 dní).
- **TP KEMP pro násilníky**. Dlouhodobý terapeutický program zaměřený na pachatele násilné trestné činnosti. Snaží se naučit odsouzené pracovat s emocemi, vyhýbat se impulsivním reakcím, zvládat konflikty a upevnit si náhled důsledků vlastních činů. Cílem je změna postojů a vzorců chování tak, aby se míra fyzické a slovní agresivity snížila na společensky přijatelnou úroveň.
- **TERČ** – V rámci intervencí zaměřených na snížení rizika recidivy u pachatelů násilných trestných činů trpících poruchou osobnosti byl vyvinut tento terapeutický program, který vychází ze švýcarského Ambulantního intenzivního programu, jehož klíčovou součástí je tzv. terapie orientovaná na trestný čin. Klíčovým prvkem je konfrontace pachatele se spáchaným trestným činem.

Díky standardizované formě těchto programů se zavádí pokusy měřit jejich efektivitu. Ačkoli evaluace intervenčních programů probíhá relativně krátce, jsou k dispozici detailní studie usilující o nalezení kauzálních efektů (Jiříčka et al., 2012).

Sborník příspěvků z praxe specializovaných oddělení a terapeutických programů (2012) nabízí řadu příkladů takových evaluací. Kritéria hodnocení, která se tu objevují, často spočívají v „tvrdých“ datech (např. poměr udělených kázeňských odměn vůči uloženým kázeňským trestům). Kvalitativní hledisko se uplatňuje např. při reflexích – telefonických hovorech s bývalými odsouzenými, kteří se občas ozvou. Součástí evaluačních technik pro intervenční programy bývají také diagnostické nástroje, které byly zmíněny v předcházejícím textu, ale také metody vlastní produkce. Ku příkladu ve specializovaných odděleních pro závislosti se používá postojový dotazník (konkrétně ve věznicích v Příbrami), který odsouzení vyplní před nástupem do programu a pak např. po roce pobytu a účasti v terapeutické komunitě.

Vedle standardizovaných programů existují individuální intervence v rámci vychovatelského/psychoterapeutického (zkrátka resocializačního) působení profesionálů v různých věznicích.

2.3.4 Postpenitenciární péče a kriminální predikce

Cílem postpenitenciární péče z psychologického hlediska (neboli aplikace psychologických poznatků v procesu opětovného zařazení jedince propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody do společnosti) je podpora jeho znovu začlenění. Zpravidla bývá adekvátním završením snahy o korektivní resocializaci. V podstatě se jedná o formu zacházení s jedincem, která může mít dvě formy (Netík, 1997). Rozlišuje se **nucená a dobrovolná postpenitenciární péče**.

- *Nucená* nejčastěji značí ochranný dohled, probaci.
- *Dobrovolná* zase systém podpory pro úspěšnou adaptaci na život mimo vězení, který propuštěný jedinec využívá, protože chce.

Psycholog se nejčastěji v systému postpenitenciární péče setká s požadavky na diagnostiku, která má spíše charakter mapování sociálního prostředí v souvislosti s osobnostními dispozicemi propuštěného – např. předpoklady k nějaké profesi, udržení partnerských vztahů, apod. Využívá k tomu informace a poznatky uchované z výkonu trestu a penitenciární diagnostiky.

Klíčovým procesem a požadavkem kladeným na psychologa je individuální kriminální predikce. Tedy odhad pravděpodobnosti dalšího kriminálního jednání na základě diagnostických dat.

Druhou podstatnou formou práce psychologa v systému postpenitenciární péče je konkrétní zacházení s klienty. Profesionální způsoby práce typu poradenství, podpory nebo opatrování by měly navazovat na intervence, které proběhly v průběhu výkonu trestu za účelem osvojení účinných způsobů řešení problémů, zvládnání náročných situací, apod. (Miller & Berg, 2014; De Shazer, 1991, 2014, Kim Berg, 2014; aj.). Klasická psychoterapie je, dle Netíka (1997), neúčinná v důsledku absence dostatečné motivace klientů.

Postpenitenciární péči, jako systém sociální práce, lze také uchopit z pohledu přístupu ke klientovi. Úlehla (2005) v souladu s postmoderním (konstruktivistickým a sociálně konstrukcionistickým) přístupem k psychoterapii nebo socioterapii nabízí dva základní systémy: **pomoc** a **kontrolu**. Ty se vzájemně odlišují podle míry respektu ke klientovým kompetencím a následného uchopení dojednávané zakázky.

V případě, že klientem je stát (justiční systém), resp. *nucená* forma postpenitenciární péče²⁹, jedná se o kontrolu. Ta je často zákonem přesně kodifikována právě za účelem prevence. Konkrétní způsoby práce se pak týkají spíše dozoru, ošetřování, přijímání různých opatření, která spočívají v přijetí zodpovědnosti za výsledek na straně profesionála.

Na druhé straně, je-li klientem sám propuštěný, resp. *dobrovolná* forma postpenitenciární péče, pracovník pak odpovídá na přání klienta formou poradenství, informováním nebo podporou.

Kriminální predikce nebo prognóza resocializace jako klíčový komponent postpenitenciární diagnostiky je obvykle v kompetenci znalce psychologa. Z používaných nástrojů, které slouží posouzení nebezpečnosti a perspektivy resocializace, již byly zmíněny Rorschachův test inkoustových skvrn, Hand test, Eysenckův PEN³⁰, aj.

Posuzování pravděpodobnosti nápravy je však složitý proces s relativně vysokým rizikem chybovosti. Snahy vyhnout se omylům spočívají v kontinuálním procesu penitenciární diagnostiky, průběžném hodnocení výstupů z intervenčních programů a v reflektování celého výkonu trestu odnětí svobody, resp. chování odsouzeného. Nejen

²⁹ Systém si objednává cílový stav – co se má s propuštěným stát.

³⁰ Příležitostně též FPI.

z pozice dodržování režimu, ale také na základě kvalitativních kritérií typu posunu v korekci kognitivní distorze. To lze realizovat také průběžným, opakovaným retestováním jedním diagnostickým nástrojem v rámci predikce rizika. V úvahu musí být vždy brány také osobnostní dispozice, dosavadní kriminální kariéra a sociální podmínky, do kterých se propuštěný vrací.

Kriminogenní i protektivní faktory byly probrány v rámci osobnostních charakteristik, a není třeba je v tuto chvíli opakovat. Pro účely této práce je však nutné zdůraznit, že osobnostní charakteristiky popsané prostřednictvím Freiburského osobnostního dotazníku mohou sloužit jako prediktory případné recidivy (viz empirická část práce) nebo jako vodítko k intervenční činnosti.

2.4 Shrnutí

Cílová skupina, její charakteristiky a aspekty vězeňského prostředí z pozice nároků na psychologa, byly předmětem této části rigorózní práce. Právě proto, že Freiburský osobnostní dotazník v těchto souvislostech předpokládá specifické využití, je užitečné zmapovat okolnosti, za kterých má být jeho aplikace přínosná. Mou snahou je ověřit tento diagnostický nástroj, resp. jeho zkrácenou verzi tak, aby šetřila čas a úsilí při zacházení s vězni. To se týká jak diferenciací pro adekvátní intervence, tak pro kriminální predikci. Bez uvedení souvislostí, aplikovaných postupů a diagnostických nástrojů však nelze FPI do systému (post)penitenciární diagnostiky začlenit.

Z hlediska osobnostních a sociálních dispozic pro kriminální chování se ukázalo, že rozdělení statických, dynamických a protektivních faktorů, jejich zmapování a podrobná analýza, vytváří účinný předpoklad pro cílenou intervenci a prognózu resocializace.

Přehled diagnostických metod využívaných v penitenciární praxi zahrnuje široké spektrum. Jejich variabilita umožňuje pohodlné vytvoření testových baterií vyhovující preferencím jednotlivých vězeňských psychologů a možnostem věznic.

Ačkoliv byly vytvořeny zcela specifické nástroje, které lze jen stěží plně využít mimo forenzní prostředí, může FPI tyto metody doplnit (minimálně) pro potvrzení konvergenční validity těchto nástrojů.

Programy zacházení s vězni mají jak standardizovanou, tak individuálně vytvořenou formu, která v podstatě reflektuje posouzenou míru rizika diagnostikovanou u odsouzených pachatelů trestné činnosti.

Přestože akcent této práce leží na testové metodě založené na matematicko-statistickém zpracování, je potřeba si uvědomit, že tyto nástroje tvoří pouze dílčí část komplexního posouzení rizik. Aktuálně se sice objevují názory, že statistické výstupy vykazují často vyšší validitu oproti klinickým metodám (např. Kahneman, 2012), přesto nelze kvalitativní přístupy podceňovat. Opět ale záleží na přístupu jednotlivých profesionálů z oblasti psychologické diagnostiky.

Následující část práce se věnuje vytvoření norem FPI – K pro vězeňskou populaci, její srovnání s normami běžné populace, porovnání výsledků v rámci dílčích skupin vězeňské populace, hledání konstruktů (škál) FPI – K jako prediktorů další kriminální činnosti, vytvoření vlastní, dále zkrácené verze FPI – V, a kritickému zhodnocení takového postupu, včetně teoretických předpokladů.

3. Empirická část

V této kapitole předkládám Freiburský osobnostní dotazník (FPI), formu K, ve dvou základních výstupech:

1. Porovnání aktuálně získaných dat od vězeňské populace s normami, které předložili autoři československé verze (Kollárik, Poliaková, Ritomský, 1984) a zároveň vytvoření norem dotazníkové verze K pro vězeňskou populaci.
2. Redukce zkrácené verze K na ještě kratší variantu FPI – V při zachování požadovaných psychometrických charakteristik.

Součástí těchto výstupů je i analýza možných prediktorů recidivy, srovnání referenčních skupin, a dále faktorová analýza, která je srovnávána s extrahovanými faktory původního testu.

3.1 Teoretická východiska a záměr

Existuje předpoklad, že za dobu třiceti let mohlo dojít k posunu dosažených skóru, a je tedy vhodné normy aktualizovat³¹. Jak již bylo zmíněno, FPI se používá jako doplňková součást testové baterie v penitenciární praxi. Vzhledem k faktu, že původní manuál rozlišoval v normách pouze věk a pohlaví, nikoliv specifické skupiny, považuji za vhodné vytvořit rámcové normy vězeňské populace. Testové normy tak mohou být užitečným nástrojem pro přesnější diagnostiku a důsledky z ní plynoucí.

V rámci validizačních studií (Fahrenberg, Hampel & Selg, 2010) došlo k porovnání získaných skóru u definovaných kohort (viz kapitola 1), přičemž jednou z těchto skupin byli mladiství delinkventi, kteří se od nedelinkventů lišili zvýšenými hodnotami ve škálách FPI 1 (nervozita), FPI 2 (spontánní agrese), FPI 3 (depresivita), FPI 4 (vzrušivost), FPI 9 (otevřenost), FPI E a N (extraverze a emoční labilita). K vytvoření norem ale provedené srovnání nevedlo.

Koncem 80. let se také realizoval výzkum cca 1000 mladých delinkventů s cílem zjistit vliv výkonu trestu odnětí svobody na osobnost (Eisenhardt, 1977). K tomuto účelu byl použit FPI před nástupem VTOS a před propuštěním. Na konci vězení se mladiství popisovali v podstatě jako stabilnější, ale také agresivnější.

³¹ Ačkoliv někteří odborníci kritizují přeceňování pravidelných aktualizací norem, např. Heretik (osobní sdělení, 15.4.2015). Tvrdí, že případný posun je zanedbatelný, na praktické důsledky a posouzení v podstatě nemá zásadní vliv.

Z množství dalších údajů získaných penitenciární diagnostikou lze ve vztahu k FPI uvést, že čím více byli vězni zatíženi rodinou, školou apod. (ve smyslu intenzivních sociálních vazeb), tím více se lišili v FPI položkách orientovaných na tělesnou a emocionální labilitu. Čím negativnější byl jejich postoj k organizaci nápravných zařízení, tím se popisovali jako spontánně a reaktivně agresivnější. Hodnoty FPI 7 (reaktivní agrese) signifikantně korelovaly s autoritativním postojem k výchově, „militaristickými“, „antisemitskými“ a „machiavelistickými“ postoji (Hartman & Wakenhut, 1971). Intraskupinové normování FPI ale také neproběhlo.

Všechny citované studie jsou staršího data z toho důvodu, že v průběhu let došlo k revizi FPI, a nemělo by příliš smysl na tomto místě popisovat předpoklady výzkumů v podstatě jiného testu. Jak již bylo zmíněno, v našich podmínkách se pro screeningové a doplňkově diagnostické účely používá původní verze FPI, proto je v souvislosti s penitenciární praxí potřeba vycházet ze získaných poznatků týkajících se právě tohoto nástroje.

Záměrem této práce je tedy zejména vytvořit normy čistě pro vězeňskou populaci.

3.2 Cíle empirické části

Základní cíle této práce jsou především:

- **vytvořit aktuální intraskupinové normy zkrácené verze FPI-K pro vězeňskou populaci**
- **vytvořit dále zkrácenou, screeningovou variantu FPI-V při zachování psychometrických předpokladů pro validní využití dotazníku**
- **porovnat průměry standardizovaných skóre vězeňské populace s průměrnou hodnotou základního souboru**
- **porovnat výstupy FPI-K jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody v rámci věku, typu trestné činnosti a počtu výkonů trestu odnětí svobody**

Dílčím úkolem je také zjistit ze škál FPI – K potenciaální prediktory k recidivě. Obecným cílem je současně poskytnout nástroj sloužící konvergenční, diskriminační a inkrementální validitě při hodnocení této a jiných metod.

Data k analýzám jsou získána podle směrnic vězeňské služby a zároveň v souladu se standardizací původní metody, tedy individuálně v rámci penitenciární psychologické diagnostiky vedené vězeňským psychologem.

Postupy pro vytvoření intraskupinových norem obnášejí:

- **položkovou analýzu FPI**, která má za úkol potvrdit nutné charakteristiky pro užití nástroje u vězeňské populace. Jde především o obtížnost jednotlivých položek a jejich diskriminační sílu. Následně dojde k převedení diskrétního rozdělení na spojité pomocí McCallovy plošné transformace. Další z-transformací se provede přidělení z-skóru jednotlivým položkám, ze kterých jsou vytvořeny standardizované skóry *stanine*. Pro případ zešikmené distribuce některých škál jsou součástí standardizovaných skóru také *percentily*
- **odhad reliability** pomocí výpočtů Cronbachova koeficientu vnitřní konzistence, Spearman-Brownova a dalších koeficientů metody split-half

Rozšiřující analýzy získaných dat se sestávají z:

- analýzy vztahů mezi škálami FPI – K
- faktorové analýzy
- porovnání skupin v rámci výběrového vzorku pomocí vícerozměrné analýzy variance
- srovnání průměrných skóre FPI – K výběrového souboru se základním souborem pomocí t - testů
- identifikace prediktorů ze škál FPI – K pro recidivu (přesněji predikci výkonu trestu odnětí svobody) formou loglineární regresní analýzy

3.3 Normování FPI zkrácené verze K pro vězeňskou populaci a vyhodnocení dotazníku

Z předcházejících částí této práce je zřejmé, že metoda FPI je v mnoha zemích a institucích rozšířená. V České republice zažívala svůj největší rozmach na přelomu 80. a 90. let minulého století a v současné době je používána víceméně sporadicky. Penitenciární praxe však přináší částečnou rehabilitaci tohoto nástroje, a už jen proto si zaslouží takové úpravy, aby jeho aplikace byla co nejpřínosnější. Doposud navíc

neexistuje oficiální překlad (ani normy) revidované verze (FPI-R), a dá se tedy předpokládat, že nápravná zařízení VSČR budou spíše disponovat původní verzí.

Právě z těchto důvodů – specifikum dané populace, kulturní posun v čase, odlišnost socializačních přístupů a sociálních vlivů na formování osobnosti jedince – je zamýšlená standardizace, resp. vytvoření aktuálních norem, žádoucí a potřeba.

3.3.1 Základní údaje k výběrovému souboru

Data pro vytvoření norem byla získána od respondentů ve výkonu trestu odnětí svobody z věznice v Horním Slavkově. Z celkového počtu 245 probandů bylo pro účely věrohodného zpracování dat vyřazeno 14 odsouzených. Díky specifikaci cílové skupiny a obtížím při získávání dat, výběrový soubor tvoří pouze muži.

Ačkoliv v původní verzi byly ve skórování výrazné rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami probandů, ponechávám normy pro celý soubor vzhledem k nízkému počtu respondentů výběrového vzorku. Riziko významných rozdílů ve variabilitě je příliš vysoké.

Tabulka 3 ukazuje četnosti věkového zastoupení výběrového souboru.

	Frequency (<i>n</i>)	Valid Percent	Cumulative Percent
18-24 let	20	8,7	8,7
25-34 let	73	31,6	40,3
35-44 let	81	35,1	75,3
45-54 let	34	14,7	90,0
55 a více	23	10,0	100,0
Celkem N	231	100,0	

Tabulka 3 Četnosti věkového zastoupení výběrového souboru

Pro potřeby vytvoření norem vlastní zkrácené verze FPI – V bylo použito ještě o jednoho respondenta méně. Vzhledem k většímu množství chybějících hodnot v položkách jednotlivých škál byl vyjmut z výběrového souboru.

U všech probandů byla zajištěna anonymita osobních údajů v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů 101/2000 Sb. Kromě získaných skóru FPI – K byla evidována data o věku, paragrafu trestního zákona, za který byl jedinec odsouzen, a počet pravomocných rozsudků, včetně výkonů trestu odnětí svobody. Poslední údaj sloužil

k identifikaci potenciálních prediktorů z hlediska obsahových škál FPI – K. Data byla získána s informovaným souhlasem ze strany odsouzených a se souhlasem ředitele věznice. Administrace dotazníku probíhala podle manuálu v souladu se standardizací původní metody.

3.3.2 Položková analýza

Aktualizované normy v podstatě reflektují překlad testu z roku 1984. Při sestrojování vlastní zkrácené verze a zařazení položek do jednotlivých škál jsem vycházel z původní varianty FPI – K. Analýzy používané formy K vykazovaly několik důležitých charakteristik:

- Obtížnost položky 34 – „*Když je nás víc, dostávám často nepřekonatelnou chuť k hrubostem*“ – se ukázala natolik nízká (0,10), že v případě vězeňské populace by bylo vhodnější buď položku přeformulovat (aby zároveň plnila účel a adekvátně obsahově odpovídala příslušné škále), nebo ji vyřadit.
- Diskriminační síla některých položek (položka 39 – „*Patřím k lidem, kteří berou věci na lehkou váhu*“, se ukázala natolik nedostatečná, že by měla být také vyřazena jako v předchozím případě.
- Obecně, položky škál agresivity: FPI 2 (spontánní agresivita) a a FPI 7 (reaktivní agresivita) celkově vykazovaly tak nízké, až hraniční hodnoty obtížnosti, že došlo k úvahám o změně formulace položek při zachování smyslu. Konkrétní hodnoty obtížnosti položek podle jednotlivých škál, viz tabulky 4 – 15.

Škála	Rozpětí obtížnosti	Průměr
FPI 2 (spontánní agr.)	0,12 – 0,47	0,22
FPI 7 (reaktivní agr.)	0,16 – 0,31	0,25

Tabulka 4 Obtížnost položek ve škálách agresivity FPI

- Škála excitace FPI 4 (vzrušivost) vykazovala v průměru nízké hodnoty v obtížnosti jednotlivých položek (rozpětí 0,16 – 0,58; průměr 0,33).

	K1 POL5_NER	K1 POL6_NER	K1 POL19_NER	K1 POL25_NER	K1 POL30_NER	K1 POL54_NER	K1/M POL74_NER_F_M
Mean	,62	,47	,43	,45	,31	,59	,38

Tabulka 5 Obtížnost položek škály FPI 1

	K2 POL9_S_A GR	K2 POL12_S_ AGR	K2 POL33_S_ AGR	K2 POL34_S_ AGR	K2 POL57_S_ AGR	K2 POL60_S_ AGR	K2 POL68_S_ AGR
Mean	,13	,43	,23	,10	,30	,28	,13

Tabulka 6 Obtížnost položek škály FPI 2

	K3 POL28_DE P	K3 POL32_DE P_LAB	K3/N POL45_DE P_LAB	K3/N POL53_DE P_LAB	K3 POL56_DE P	K3/N POL71_DE P_LAB	K3 POL75_DE P
Mean	,68	,52	,43	,53	,84	,72	,56

Tabulka 7 Obtížnost položek škály FPI 3

	K4 POL7_VZR	K4 POL42_VZ R	K4 POL44_VZ R	K4 POL51_VZ R	K4 POL55_VZ R	K4 POL64_VZ R	K4 POL72_VZ R
Mean	,52	,58	,21	,16	,46	,25	,17

Tabulka 8 Obtížnost položek škály FPI 4

	K5 POL4_DR U	K5 POL15_D RU_EXT	K5 POL17_D RU	K5/E POL37_D RU_EXT	K5 POL66_D RU	K5/E POL67_D RU_EXT	K5 POL70_D RU
Mean	,38	,55	,23	,42	,33	,30	,58

Tabulka 9 Obtížnost položek škály FPI 5

	K6 POL3_MIR	K6 POL27_MIR	K6 POL39_MIR	K6 POL58_MIR	K6 POL59_MIR	K6 POL62_MIR	K6/M POL76_MIR_F_M
Mean	,37	,40	,37	,66	,63	,75	,61

Tabulka 10 Obtížnost položek škály FPI 6

	K7 POL11_R_ AGR	K7 POL14_R_ AGR	K7 POL20_R_ AGR	K7 POL29_R_ AGR	K7 POL31_R_ AGR	K7 POL41_R_ AGR	K7 POL69_R_ AGR
Mean	,23	,29	,22	,16	,31	,28	,29

Tabulka 11 Obtížnost položek škály FPI 7

	K8 POL8_ZDR	K8 POL10_ZDR	K8 POL16_ZDR	K8 POL22_ZDR	K8 POL26_ZDR	K8 POL43_ZDR	K8/M POL50_ZDR_F_M
Mean	,41	,47	,43	,40	,44	,39	,72

Tabulka 12 Obtížnost položek škály FPI 8

	K9 POL24_OT E	K9 POL35_OT E	K9 POL36_OT E	K9 POL38_OT E	K9 POL40_OT E	K9 POL46_OT E	K9 POL73_OT E
Mean	,44	,65	,36	,47	,43	,67	,39

Tabulka 13 Obtížnost položek škály FPI 9

	KE POL13_EXT	KE POL23_EXT	KE POL61_EXT	KE POL63_EXT
Mean	,42	,59	,35	,24

Tabulka 14 Obtížnost individuálních položek škály FPI E

		KN POL18_LAB	KN POL21_LAB	KN POL52_LAB
Mean		,52	,59	,42

Tabulka 15 Obtížnost individuálních položek škály FPI N

		KM POL47_F_M	KM POL48_F_M	KM POL49_F_M	KM POL65_F_M
Mean		,39	,29	,75	,60

Tabulka 16 Obtížnost individuálních položek škály FPI M

Diskriminační síla položek FPI – K byla ve svých hodnotách odpovídající standardizovanému použití testu.

V případě vlastní, ještě více zkrácené varianty FPI – V se po vyřazení položek s nejnižší obtížností a proporcionální redukcí dalších položek ve všech škálách ukázalo, že jak obtížnost, tak diskriminační síla položek vyhovuje psychometrickým předpokladům, které jsou na test kladeny. Položky v tabulkách jsou číslovány podle platné varianty FPI – K

FPI 1	POL5_NER	POL6_NER	POL25_NER	POL54_NER
Mean	,61	,46	,45	,59
FPI 2	POL12_S_AGR	POL33_S_AGR	POL57_S_AGR	POL60_S_AGR
Mean	,43	,20	,30	,28
FPI 3	POL28_DEP	POL32_DEP_LAB	POL53_DEP_LAB	POL75_DEP
Mean	,68	,52	,53	,56
FPI 4	POL7_VZR	POL42_VZR	POL55_VZR	POL64_VZR
Mean	,51	,58	,47	,23
FPI 5	POL4_DRU	POL15_DRU_EXT	POL66_DRU	POL70_DRU
Mean	,37	,54	,30	,57
FPI 6	POL27_MIR	POL58_MIR	POL59_MIR	POL62_MIR
Mean	,39	,66	,63	,74
FPI 7	POL14_R_AGR	POL31_R_AGR	POL41_R_AGR	POL69_R_AGR
Mean	,27	,31	,27	,28
FPI 8	POL8_ZDR	POL10_ZDR	POL16_ZDR	POL26_ZDR
Mean	,40	,46	,42	,43
FPI 9	POL35_OTE	POL38_OTE	POL40_OTE	POL46_OTE
Mean	,65	,46	,43	,67

Tabulka 17 Obtížnost položek obsahových škál vlastní, zkrácené verze FPI – V

FPI E	POL13_EXT	POL23_EXT	POL61_EXT	
Mean	,41	,59	,35	
FPI N	POL18_LAB	POL21_LAB		
Mean	,52	,58		
FPI M	POL47_F_M	POL49_F_M	POL65_F_M	POL48_F_M
Mean	,39	,76	,59	,29

Tabulka 18 Obtížnost položek doplňkových škál vlastní, zkrácené verze FPI – V

Diskriminační sílu položek vlastní, dále zkrácené verze FPI – V uvádí následující tabulka (Tab. 19):

K1 NER	0,735465664	0,66367743	0,66971233	0,61680959
POLOŽKA	<i>POL5_NER</i>	<i>POL6_NER</i>	<i>POL25_NER</i>	<i>POL54_NER</i>
K2 S AGR	0,590319821	0,50934601	0,79461318	0,75801569
POLOŽKA	<i>POL12_S_AGR</i>	<i>POL33_S_AGR</i>	<i>POL57_S_AGR</i>	<i>POL60_S_AGR</i>
K3 DEP	0,563633222	0,71620416	0,65203907	0,65522307
K N		0,31037424	0,26121871	
POLOŽKA	<i>POL28_DEP</i>	<i>POL32_DEP_LAB</i>	<i>POL53_DEP_LAB</i>	<i>POL75_DEP</i>
K4 VZR	0,601564036	0,65779766	0,70248011	0,59938732
POLOŽKA	<i>POL7_VZR</i>	<i>POL42_VZR</i>	<i>POL55_VZR</i>	<i>POL64_VZR</i>
K5 DRU	0,653156441	0,26304064	0,59421698	0,58542722
K E		0,29521536		
POLOŽKA	<i>POL4_DRU</i>	<i>POL15_DRU_EXT</i>	<i>POL66_DRU</i>	<i>POL70_DRU</i>
K6 MIR	0,459505232	0,6322358	0,69958732	0,58011859
POLOŽKA	<i>POL27_MIR</i>	<i>POL58_MIR</i>	<i>POL59_MIR</i>	<i>POL62_MIR</i>
K7 R AGR	0,700278665	0,6851525	0,72544631	0,68675944
POLOŽKA	<i>POL14_R_AGR</i>	<i>POL31_R_AGR</i>	<i>POL41_R_AGR</i>	<i>POL69_R_AGR</i>
K8 ZDR	0,665807604	0,57922913	0,72455849	0,6533488
POLOŽKA	<i>POL8_ZDR</i>	<i>POL10_ZDR</i>	<i>POL16_ZDR</i>	<i>POL26_ZDR</i>
K9 OTE	0,677559155	0,60416534	0,59485374	0,70053794
POLOŽKA	<i>POL35_OTE</i>	<i>POL38_OTE</i>	<i>POL40_OTE</i>	<i>POL46_OTE</i>

K E	0,59579855	0,60634184	0,60935814	
POLOŽKA	<i>POL13_EXT</i>	<i>POL23_EXT</i>	<i>POL61_EXT</i>	
K N	0,559330845	0,61518464		
POLOŽKA	<i>POL18_LAB</i>	<i>POL21_LAB</i>		
K M	0,645963643	0,59198593	0,31180115	0,49491512
POLOŽKA	<i>POL47_F_M</i>	<i>POL49_F_M</i>	<i>POL65_F_M</i>	<i>POL48_F_M</i>

Tabulka 19 Diskriminační síla položek vlastní, zkrácené verze FPI – V

Porovnání průměrných a diskriminačních hodnot s výsledky autorů československé verze ukazují poměrně vyrovnané hodnoty, a lze tak považovat vypovídací hodnotu dotazníku za relevantní.

Pro dodatečný přehled ještě uvádím tabulku šikmostí a ostrotí distribuce jednotlivých škál FPI – K (Tab. 20):

	K1 NER	K2 S AGR	K3 DEP	K4 VZR	K5 DRU	K6 MIR	K7 R AGR	K8 ZDR	K9 OTE	K E	K N	K M	
N	Valid	230	230	230	230	230	230	230	230	230	230	230	
Koeficient šikmosti		-,113	,798	-,127	,161	,047	-,403	,855	,388	-,370	,147	-,114	,227
Koeficient ostrosti		-1,096	-,337	-1,054	-,938	-,590	-,651	-,377	-,956	-,906	-,617	-,671	-,389

Tabulka 20 Šikmost a ostrost distribuce škál FPI – K

3.3.3 Reliabilita

Reliabilitu dotazníku jsem sledoval dvěma základními způsoby. První zkoumal, do jaké míry se jednotlivé položky podílejí na výsledné hodnotě škály, resp. jak s touto hodnotou souvisí. To jsem zjišťoval výpočtem korelačních koeficientů mezi jednotlivými položkami s celkovou hodnotou škály a výpočtem Cronbachova alfa koeficientu s vyloučením dané položky. Rozpětí korelačních koeficientů a alfa koeficientu mezi jednotlivými položkami a škálami (N=230) uvádím při kritické hodnotě $p < 0,05$ (Tab. 21).

Druhý způsob sledoval posouzení reliability metodou split-half.

Níže uvádím tabulky obou metod zjišťování reliability pro FPI – K a vlastní, zkrácenou verzi FPI – V (Tab. 21 a 22):

Škála	Rozpětí korelací položky se škálou	Rozpětí Cronbachova alfa při vyloučení položky
FPI 1	0,20 – 0,54	0,891 – 0,894
FPI 2	0,18 – 0,60	0,89 – 0,895
FPI 3	0,11 – 0,38	0,893 – 0,896
FPI 4	0,33 – 0,6	0,891 – 0,893
FPI 5	0,18 – 0,54	0,89 – 0,895
FPI 6	0,11 – 0,31	0,893 – 0,897
FPI 7	0,23 – 0,46	0,892 – 0,894
FPI 8	0,20 – 0,50	0,891 – 0,894
FPI 9	0,17 – 0,40	0,893 – 0,895
FPI E	0,13 – 0,35	0,893 – 0,896
FPI N	0,39 – 0,51	0,891 – 0,893
FPI M	0,20 – 0,32	0,893 – 0,896

Tabulka 21 Rozpětí korelačních koeficientů a alfa koeficientů FPI – K

Škála	Rozpětí korelací položky se škálou	Rozpětí Cronbachova alfa při vyloučení položky
FPI 1	0,30 – 0,51	0,881 – 0,883
FPI 2	0,26 – 0,33	0,882 – 0,883
FPI 3	0,24 – 0,50	0,881 – 0,883
FPI 4	0,33 – 0,49	0,881 – 0,882
FPI 5	0,16 – 0,25	0,883 – 0,885
FPI 6	0,15 – 0,23	0,883 – 0,885
FPI 7	0,14 – 0,26	0,883 – 0,884
FPI 8	0,28 – 0,40	0,882 – 0,883
FPI 9	0,33 – 0,48	0,881 – 0,882
FPI E	0,10 – 0,13	0,884 – 0,885
FPI N	0,38 – 0,47	0,881 – 0,882
FPI M	0,19 – 0,41	0,882 – 0,886

Tabulka 22 Rozpětí korelačních koeficientů a alfa koeficientů vlastní, zkrácené verze FPI – V

Celková hodnota Cronbachova alfa je v případě FPI – K = 0,895 a v případě vlastní, zkrácené verze FPI – V = 0,884.

Uvedené údaje jsou spíše informačního charakteru, protože rozpětí hodnot přímo nevyjadřuje počet a významnost jednotlivých položek. Koeficienty alfa však zůstávají vysoké se statistickou významností. Následující tabulky 23 a 24 uvádějí hodnoty reliability zjištěné metodou split half.

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,852
		N of Items	37
	Part 2	Value	,764
		N of Items	37
Total N of Items			74
Correlation Between Forms			,764
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,866
	Unequal Length		,866
Guttman Split-Half Coefficient			,856

Tabulka 23 Split half reliabilita včetně Cronbachova alfa testu FPI – K

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,692
		N of Items	29 ^a
	Part 2	Value	,764
		N of Items	28 ^b
Total N of Items			57
Correlation Between Forms			,772
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,871
	Unequal Length		,871
Guttman Split-Half Coefficient			,871

a. The items are: POL5_NER, POL6_NER, POL25_NER, POL54_NER, POL12_S_AGR, POL33_S_AGR, POL57_S_AGR, POL60_S_AGR, POL28_DEP, POL32_DEP_LAB, POL53_DEP_LAB, POL75_DEP, POL7_VZR, POL42_VZR, POL55_VZR, POL64_VZR, POL4_DRU, POL15_DRU_EXT, POL66_DRU, POL70_DRU, POL27_MIR, POL58_MIR, POL59_MIR, POL62_MIR, POL14_R_AGR, POL31_R_AGR, POL41_R_AGR, POL69_R_AGR, POL8_ZDR.

b. The items are: POL10_ZDR, POL16_ZDR, POL26_ZDR, POL35_OTE, POL38_OTE, POL40_OTE, POL46_OTE, POL13_EXT, POL23_EXT, POL61_EXT, POL18_LAB, POL21_LAB, POL47_F_M, POL49_F_M, POL65_F_M, POL48_F_M, K1_NER, K2_S_AGR, K3_DEP, K4_VZR, K5_DRU, K6_MIR, K7_R_AGR, K8_ZDR, K9_OTE, K E, K N, K M.

Tabulka 24 Split half reliabilita včetně Cronbachova alfa vlastní, zrcené verze FPI – V

Oba způsoby zjišťování reliability vykázaly hodnoty, které svědčí ve prospěch stability použitého nástroje. Především ve vyjádřené vnitřní konzistenci položek vymezenou **hodnotami Cronbachova koeficientu a dalších koeficientů v metodě split half.**

3.3.4 Vztahy mezi škálami FPI – K a faktorová analýza

Zajímavým zjištěním při použití nástroje FPI – K na vzorku vězeňské populace jsou vzájemné vztahy jednotlivých škál. Ty mohou, kromě validizačním účelům, sloužit i detailnější diagnostice v rámci screeningu.

Sledování vztahů mezi jednotlivými škálami s sebou nese i hypotetické otázky, nakolik mohou být výsledky testu rozdílné v jednotlivých věkových skupinách, které jsou ve výběrovém vzorku zastoupeny, stejně jako výsledky ve vztahu k množství výkonů trestu odnětí svobody u jednotlivých respondentů, případně k formě trestné činnosti. Součástí těchto úvah je také porovnání průměrných hodnot vězeňské populace s průměrnými hodnotami základního souboru, které poskytli autoři československé verze v roce 1984.

Korelace jednotlivých škál FPI – K

Při pohledu do tabulky korelačních koeficientů (Tab. 25) se nelze ubránit úvahám, zda výsledky odpovídají popisům osobnosti pachatele trestného činu, které jsou uvedeny v teoretické části. Signifikantní korelace se dají identifikovat u škál, které je možno, v rámci osobnosti pachatele, považovat za „příbuzné“, resp. vykazují některé společné znaky. Pro lepší představu uvádím tabulku koeficientů determinace (Tab. 26), která představuje podíl společné variance na celkovém výsledku (nakolik je výsledek vysvětlen společným vztahem uvedených škál).

Correlations

		K1 NER HS	K2 S AGR HS	K3 DEP HS	K4 VZR HS	K5 DRU HS	K6 MIR HS	K7 R AGR HS	K8 ZDR HS	K9 OTE HS	K E HS	K N HS	K M HS
K1 NER HS	Correlation Coefficient	1	,146*	,440**	,317**	,199**	-0,039	0,017	,451**	,198**	-0,005	,298**	,312**
	Sig. (2-tailed)	.	0,027	0	0	0,002	0,557	0,801	0	0,003	0,937	0	0
K2 S AGR HS	Correlation Coefficient	,146*	1	,152*	,283**	-0,037	-0,068	,384**	,139*	,286**	0,116	0,101	0,074
	Sig. (2-tailed)	0,027	.	0,021	0	0,572	0,303	0	0,035	0	0,078	0,126	0,264
K3 DEP HS	Correlation Coefficient	,440**	,152*	1	,390**	,218**	-0,127	-0,052	,439**	,441**	-,163*	,383**	,276**
	Sig. (2-tailed)	0	0,021	.	0	0,001	0,055	0,432	0	0	0,013	0	0
K4 VZR HS	Correlation Coefficient	,317**	,283**	,390**	1	0,114	0,052	,174**	,190**	,434**	0,02	,191**	,295**
	Sig. (2-tailed)	0	0	0	.	0,086	0,43	0,008	0,004	0	0,759	0,004	0
K5 DRU HS	Correlation Coefficient	,199**	-0,037	,218**	0,114	1	-0,053	0,027	,231**	0,072	-0,043	,235**	,183**
	Sig. (2-tailed)	0,002	0,572	0,001	0,086	.	0,426	0,682	0	0,275	0,515	0	0,005
K6 MIR HS	Correlation Coefficient	-0,039	-0,068	-0,127	0,052	-0,053	1	0,057	-0,083	0,073	,164*	-0,057	,141*
	Sig. (2-tailed)	0,557	0,303	0,055	0,43	0,426	.	0,386	0,211	0,268	0,013	0,391	0,032
K7 R AGR HS	Correlation Coefficient	0,017	,384**	-0,052	,174**	0,027	0,057	1	-0,027	,166*	,157*	-0,06	-0,035
	Sig. (2-tailed)	0,801	0	0,432	0,008	0,682	0,386	.	0,683	0,012	0,017	0,368	0,593
K8 ZDR HS	Correlation Coefficient	,451**	,139*	,439**	,190**	,231**	-0,083	-0,027	1	,250**	-,192**	,313**	,249**
	Sig. (2-tailed)	0	0,035	0	0,004	0	0,211	0,683	.	0	0,003	0	0
K9 OTE HS	Correlation Coefficient	,198**	,286**	,441**	,434**	0,072	0,073	,166*	,250**	1	-0,055	,183**	,223**
	Sig. (2-tailed)	0,003	0	0	0	0,275	0,268	0,012	0	.	0,407	0,005	0,001
K E HS	Correlation Coefficient	-0,005	0,116	-,163*	0,02	-0,043	,164*	,157*	-,192**	-0,055	1	-0,046	-0,071
	Sig. (2-tailed)	0,937	0,078	0,013	0,759	0,515	0,013	0,017	0,003	0,407	.	0,486	0,28
K N HS	Correlation Coefficient	,298**	0,101	,383**	,191**	,235**	-0,057	-0,06	,313**	,183**	-0,046	1	,239**
	Sig. (2-tailed)	0	0,126	0	0,004	0	0,391	0,368	0	0,005	0,486	.	0
K M HS	Correlation Coefficient	,312**	0,074	,276**	,295**	,183**	,141*	-0,035	,249**	,223**	-0,071	,239**	1
	Sig. (2-tailed)	0	0,264	0	0	0,005	0,032	0,593	0	0,001	0,28	0	.

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabulka 25 Vzájemné korelace škál FPI – K

	K2 S AGR HS	K3 DEP HS	K4 VZR HS	K5 DRU HS	K6 MIR HS	K7 R AGR HS	K8 ZDR HS	K9 OTE HS	K E HS	K N HS	K M HS
K1 NER HS	0,021	0,194	0,100	0,040			0,203	0,039		0,089	0,097
K2 S AGR HS	1,000	0,023	0,080			0,147	0,019	0,082			
K3 DEP HS		1,000	0,152	0,048			0,193	0,194	0,027	0,147	0,076
K4 VZR HS			1,000			0,030	0,036	0,188		0,036	0,087
K5 DRU HS				1,000			0,053			0,055	0,033
K6 MIR HS					1,000				0,027		0,020
K7 R AGR HS						1,000		0,028	0,025		
K8 ZDR HS							1,000	0,063	0,037	0,098	0,062
K9 OTE HS								1,000		0,033	0,050
K E HS									1,000		
K N HS										1,000	0,057
K M HS											1,000

Tabulka 26 Koefficienty determinace signifikantních korelací jednotlivých škál FPI – K

Nejsilnější vazbu tedy můžeme identifikovat především u škál:

- FPI 8 (zdrženlivost) – FPI 1(nervozita), $r^2=0,20$;
- FPI 3 (depresivita) – FPI 1 (nervozita), $r^2=0,19$;
- FPI 3 (depresivita) – FPI 8 (zdrženlivost), $r^2=0,19$;
- FPI 3 (depresivita) – FPI 9 (otevřenost), $r^2=0,19$;
- FPI 4 (vzrušivost) – FPI 9 (otevřenost), $r^2=0,19$;

Vycházíme-li z předpokladů popsaných v teoretické části práce věnované konstrukci FPI, pak poslední dva výstupy lze interpretovat nejen způsobem, že

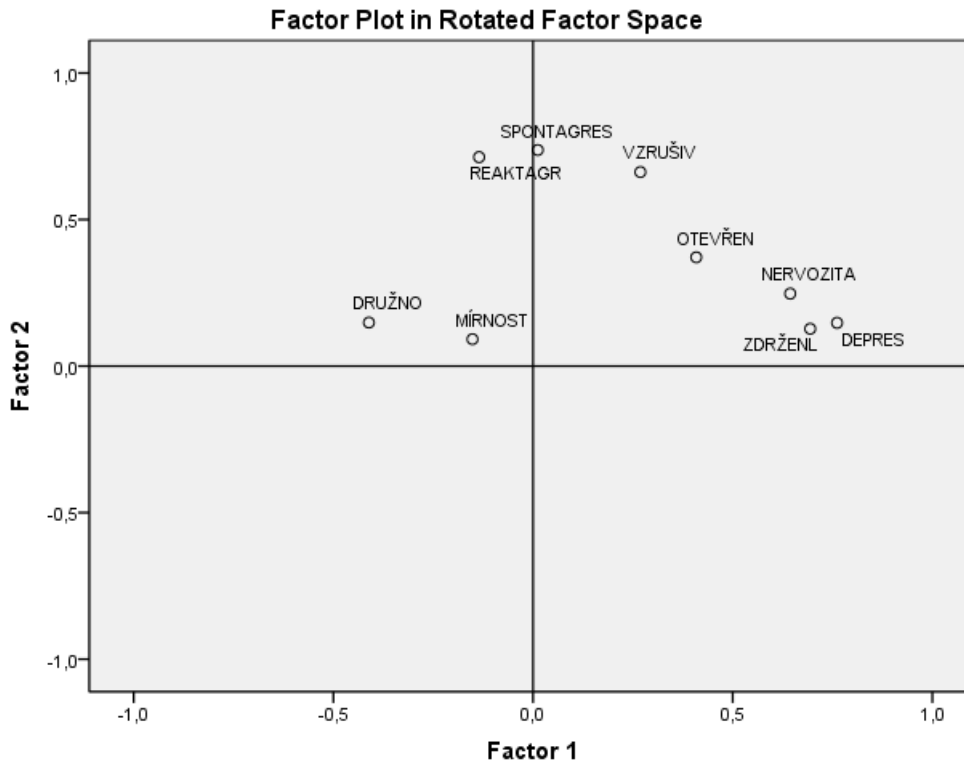
respondent otevřeně uvádí vyjádření týkající se položek ze škál depresivity a vzrušivosti, ale také tak, že je může záměrně zkreslovat.

Faktorová analýza

Postavení mezi škálami je zajímavé porovnat také faktorovou analýzou, která v podstatě odpovídá faktorovému řešení, ke kterému došli autoři československé standardizace FPI. Tato extrakce se týká pouze základních škál, neboť autoři původní verze (Fahrenberg et al., 1984) doplňkové škály vyvodili právě ze škál základních. Metodou *principal axis factoring* s rotací Varimax jsem došel k extrakci následujících faktorů sycených základními škálami FPI (kvůli srovnání s původní verzí jsem se držel dvou a pětifaktorového řešení):

Škála FPI	Factor		Factor				
	1	2	1	2	3	4	5
K1 NERVOZITA	,644			,319	,395		,455
K2 SPONT AGRES		,737	,790				
K3 DEPRES	,761			,706	,342		,373
K4 VZRUŠIV		,662	,541	,388			,336
K5 DRUŽNO	-,411				-,370	,424	
K6 MÍRNOST						,644	
K7 REAKT AGR		,713	,727				
K8 ZDRŽENL	,694				,858		
K9 OTEVŘEN	,409	,371		,635			

Tabulka 27 Faktorová analýza základních škál FPI – K (dvou a pěti faktorové řešení)

Obrázek 3 Dvoufaktorové řešení škál FPI – K

Dvoufaktorové řešení je v první dimenzi definováno především škálami FPI 1 (nervozita), FPI 3 (depresivita) a FPI 8 (zdrženlivost), zatímco v druhé dimenzi škálami FPI 2 (spontánní agresivita), FPI 4 (vzrušivost) a FPI 7 (reaktivní agresivita). Přiložený obrázek (Obr. 3) nabízí vizualizaci dvou faktorů po rotaci Varimax. Faktory mohou být popsány jako tendence k **emoční labilitě** a **tendence k agresivitě**.

Pětifaktorová varianta, která více odpovídá tradičním, vícedimenzionálním přístupům k popisu osobnosti (viz FFM, BIG5), se zdá být více využitelná pro psychologickou deskripci.

1. Faktor je určen škálami spontánní a reaktivní agresivity spolu se škálou excitability (FPI 1, FPI 7 a FPI 4). Lze jej tedy charakterizovat jako tendence k agresii.
2. Faktor je sycen škálami psychosomatického narušení, depresivity, vzrušivosti a otevřenosti (FPI 1, FPI 3, FPI 4, FPI 9). Otevřenost se může zdát překvapující, ale nabízí se interpretace určitého zvláštního postoje k testování. Škála FPI 9 (otevřenost) je autory chápána jako forma validizační škály.

3. Faktor je definován především škálou zdrženlivosti, negativně škálou družnosti a škálou nervozity. Tento obraz odpovídá Eysenckově dimenzi extraverte x introverte. Faktor je orientován spíše dovnitř ve smyslu prožívání.
4. Faktor je určen škálami mírnosti a družnosti (FPI 6 a FPI 5). Potřeba kontaktu a zároveň sebedůvěry opět odpovídá Eysenckově teorii extraverte x introverte. Oproti předchozímu faktoru je orientován spíše navenek ve smyslu proklamovaného chování.
5. Faktor je sycen škálami psychosomatického narušení, depresivity a vzrušivosti (FPI 1, FPI 3 a FPI 4). Tento typ do značné míry odpovídá Eysenckem definovanému základnímu označení emocionální labilita – stabilita (neuroticismus), jehož bazálními složkami jsou psychosomatické poruchy, rozladěnost, pocity nedostačivosti, a vnitřní napětí.

Tato faktorová řešení jsou extrahována pouze z korelační matice jednotlivých škál, mají proto jen informativní charakter. Pro hlubší faktorovou analýzu postavenou na všech položkách zkrácené verze (K i mé vlastní) je však potřeba dalších výpočtů.

Ačkoliv se tedy jedná o výlučně názornou nabídku možných konstruktů, lze ji považovat za zobecnění původních položek FPI – K.

Porovnání skupin v rámci výběrového souboru

Jak již bylo zmíněno, součástí analýz je také srovnání skupin výběrového souboru, resp. zkoumání, zda se liší průměrné skóry FPI – K ve skupinách odsouzených rozdělených podle věku, typu trestné činnosti a počtu výkonů trestu odnětí svobody. Nulová hypotéza předpokládá, že průměry standardizovaných skóre stanine se signifikantně neliší ($H_0: \mu = 5$)

Porovnání skupin dle věku

Vzhledem k množství skupin a sledovaných proměnných bylo rozhodnuto použít místo analýz variance vícerozměrnou analýzu rozptylu. Díky velikosti vzorku nebylo nutno řešit normálnost distribuce a tedy riziko chyby I. řádu. Pro přípravné analýzy variance byly zkoumány předpoklady shodnosti rozptylů. Levenův test homogenity variancí sice vykazoval signifikantní významnost u škál depresivita a spontánní agrese na hladině významnosti $p < 0,05$, ale následný Robustní test rovnosti průměrů

homogenitu potvrdil (viz Tab. 29 a 30). Předpoklad shody kovariačních matic pro použití MANOVA byl rovněž splněn (Tab. 32).

Z výsledků analýzy rozptylu pro každou škálu lze usuzovat, že nebyl potvrzen rozdíl v průměrných skórech jednotlivých škál FPI – K mezi skupinami (Tab. 31), ani nebylo možné zamítnout multivariační nulovou hypotézu o shodnosti průměrů škál FPI – K v testu jako celku (Tab. 33). Korelační koeficienty škál FPI – K s věkem sice vykazaly jedinou signifikantní závislost, a to u škály FPI 8 (zdrženlivost), což lze s rezervou interpretovat tak, že s vyšším věkem se respondenti dostávají méně do rozpaků³² (viz Tab. 28), ale v kontextu celkového statistického zpracování lze FPI – K považovat za odolné vůči faktoru věku respondentů.

		Correlations												
		NERVOZITA	SPONTAGRES	DEPRES	VZRUŠIV	DRUŽNO	MÍRNOST	REAKTAGR	ZDRŽENL	OTEVŘEN	EXTRAVER	EMLABIL	MASFEM	
Spearman's rho	VĚK	,052	-,086	-,077	,002	-,045	-,019	-,002	-,143	-,061	-,078	-,019	,028	
	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed)	,431	,191	,243	,978	,499	,771	,974	,029	,352	,241	,775	,671	

Tabulka 28 Korelace škál FPI – K s věkem odsouzených

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
NERVOZITA	,486	4	226	,746
SPONTAGRES	2,533	4	226	,041
DEPRES	3,149	4	226	,015
VZRUŠIV	,991	4	226	,413
DRUŽNO	2,393	4	226	,052
MÍRNOST	,464	4	226	,762
REAKTAGR	1,018	4	226	,399
ZDRŽENL	,926	4	226	,450
OTEVŘEN	1,026	4	226	,394
EXTRAVER	,880	4	226	,477
EMLABIL	,642	4	226	,633
MASFEM	1,086	4	226	,364

Tabulka 29 Test homogeneity variací

Robust Tests of Equality of Means					
		Statistic	df1	df2	Sig.
NERVOZITA	Brown-Forsythe	,350	4	146,656	,843
SPONTAGRES	Brown-Forsythe	1,181	4	137,638	,322
DEPRES	Brown-Forsythe	,483	4	160,765	,748

³² Při korelaci všech položek FPI – K s věkem se to nejvíce projevilo u položek 8 („Lehko zčervenám nebo zblednu“) a 16 („Lehko se dostanu do rozpaků“).

VZRUŠIV	Brown-Forsythe	1,236	4	129,036	,299
DRUŽNO	Brown-Forsythe	,937	4	108,991	,445
MÍRNOST	Brown-Forsythe	,604	4	118,939	,661
REAKTAGR	Brown-Forsythe	,235	4	149,876	,918
ZDRŽENL	Brown-Forsythe	1,420	4	130,076	,231
OTEVŘEN	Brown-Forsythe	,913	4	132,419	,459
EXTRAVER	Brown-Forsythe	,550	4	129,539	,700
EMLABIL	Brown-Forsythe	1,152	4	150,916	,335
MASFEM	Brown-Forsythe	,274	4	150,713	,894

Tabulka 30 Test rovnosti průměrů

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
NERVOZITA	Between Groups	5,889	4	1,472	,337	,853
	Within Groups	987,106	226	4,368		
	Total	992,996	230			
SPONTAGRES	Between Groups	11,600	4	2,900	1,051	,382
	Within Groups	623,673	226	2,760		
	Total	635,273	230			
DEPRES	Between Groups	5,939	4	1,485	,426	,790
	Within Groups	787,437	226	3,484		
	Total	793,377	230			
VZRUŠIV	Between Groups	14,896	4	3,724	1,256	,288
	Within Groups	669,995	226	2,965		
	Total	684,892	230			
DRUŽNO	Between Groups	10,211	4	2,553	,977	,421
	Within Groups	590,629	226	2,613		
	Total	600,840	230			
MÍRNOST	Between Groups	4,568	4	1,142	,643	,633
	Within Groups	401,536	226	1,777		
	Total	406,104	230			
REAKTAGR	Between Groups	2,329	4	,582	,218	,928
	Within Groups	604,511	226	2,675		
	Total	606,840	230			
ZDRŽENL	Between Groups	19,757	4	4,939	1,439	,222
	Within Groups	775,750	226	3,433		
	Total	795,506	230			
OTEVŘEN	Between Groups	10,332	4	2,583	,953	,434
	Within Groups	612,629	226	2,711		
	Total	622,961	230			

EXTRAVER	Between Groups	6,213	4	1,553	,568	,686
	Within Groups	617,527	226	2,732		
	Total	623,740	230			
EMLABIL	Between Groups	15,718	4	3,929	1,074	,370
	Within Groups	826,758	226	3,658		
	Total	842,476	230			
MASFEM	Between Groups	2,931	4	,733	,261	,903
	Within Groups	634,636	226	2,808		
	Total	637,567	230			

Tabulka 31 Analýza variance věkových skupin pro jednotlivé škály FPI – K

**Box's Test of Equality
of Covariance Matrices**

Box's M	163,145
F	,935
df1	156
df2	38490,837
Sig.	,707

Tabulka 32 Předpoklad shodnosti kovariačních matic pro použití MANOVA

Multivariate Tests

Effect		Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.
VĚK	Pillai's Trace	,121	1,165	24,000	436,000	,269
	Wilks' Lambda	,883	1,164 ^a	24,000	434,000	,270
	Hotelling's Trace	,129	1,164	24,000	432,000	,271
	Roy's Largest Root	,088	1,593 ^b	12,000	218,000	,095

Tabulka 33 Vícerozměrná analýza rozptylu pro věkové skupiny

Porovnání podle typu trestné činnosti

Vedle intraskupinového srovnání dle věkových kategorií byly analyzovány skupiny normativního souboru rozdělené podle typu trestné činnosti. Vzhledem k širokému a tedy problematickému pojetí trestného činu z hlediska formy a struktury³³ jsem přistoupil ke zjednodušujícímu rozdělení na násilnou, majetkovou, nedbalostní a drogovou trestnou činnost. Bez hlubší opory o právní systém a terminologii, tato nepřiliš systémová redukce vycházela z paragrafů trestního zákona, kvůli kterým byl výkon trestu odnětí svobody udělen. Pro účely této práce je nicméně takové

³³ Monotematická internetová encyklopedie o právu *Juridictum* shrnuje dělení trestné činnosti jak podle hlav trestního zákoníku (trestné činy podle objektu), tak podle závažnosti, úmyslu a v neposlední řadě podle tradičního, ad hoc, dělení na základě dílčích kritérií a hledisek.

zjednodušující pojetí vcelku vypovídající a dostatečné, přestože počty pachatelů ve dvou kategoriích jsou marginální (viz Tab. 34). Základním kritériem tohoto rozdělení byla převažující povaha trestného činu (např. čin vyžadující užití násilí, činy směřující k obohacení pachatele bez užití závažného násilí nebo činy zaviněné nedbalostí). U všech lze očekávat, díky charakteru nápravného zařízení (a paragrafu trestního zákona, pod který spadal výkon trestu odnětí svobody), že byly úmyslné.

		Typ TČ	N
KATEGORIE TRESTNÉ ČINNOSTI	1	NÁSILNÁ TR Č	85
	2	MAJETKOVÁ TR Č	119
	3	NEDBALOSTNÍ TR Č	14
	4	DROGOVÁ TR Č	13

Tabulka 34 Kategorie trestné činnosti - počty jedinců ve VTOS

Vztah mezi typem trestné činnosti a výsledky FPI-K vychází z předpokladu, že lze do určité míry očekávat odlišné osobnostní charakteristiky pro různé typy kriminálního chování. Vedle obecnějšího předpokladu poruch osobnosti, které se ve větším zastoupení v nápravných zařízeních objevují (viz kapitola 2.2. v teoretické části práce), jsem se zaměřil na možné zjištění specifitějších charakteristik podle FPI, které by se významně u konkrétních trestných činů mohly objevit.

Pro orientační přehled byla nejprve provedena analýza průměrných skóre ve všech škálách FPI-K vypočtené pro jednotlivé kategorie trestných činností. Ty byly srovnávány pomocí t-testů s průměry škál u skupiny pachatelů bez předmětného trestného činu (např. průměry ve škálách FPI-K u osob vykonávajících nepodmíněný trest za násilnou trestnou činnost byly porovnávány s průměry všech zbývajících osob v souboru, které nebyly odsouzeny za násilné akty).

Při těchto analýzách se ukázaly osobnostní specifika v dimenzích FPI především u pachatelů násilné a majetkové trestné činnosti (signifikantní rozdíly byly detekovány ve třech dimenzích u majetkové tr.č. a v jedné dimenzi u násilné tr.č., ačkoliv hodnoty blízko statistické významnosti se u této kohorty objevily i v dalších třech případech).

Shodně se od zbytku souboru liší v průměrném skóru na škálách FPI 4 (vzrušivost) a FPI E (extraverze). Pachatelé násilí ještě ve škále FPI 3 (depresivita) a FPI 5 (družnost). Pachatelé majetkové trestné činnosti zase ve škále FPI 1 (nervozita).

Konkrétní hodnoty rozdílů jsou uvedeny v přehledu níže (Tab. 35).

	NÁSILNÁ TR.Č.	95% CI of the Difference		MAJETKOVÁ TR.Č.	95% CI of the Difference	
FPI 1 (NERVOZITA)				,654	,29	1,02
FPI 3 (DEPRESIVITA)	,378	-,04	,80			
FPI 4 (VZRUŠIVOST)	,651	,26	1,04	,379	,07	,69
FPI 5 (DRUŽNOST)	,291	-,05	,63			
FPI E	,301	-,03	,63	,554	,24	,87

Tabulka 35 Významné rozdíly ve škálách FPI – K ve srovnání s ostatními respondenty u pachatelů násilné a majetkové trestné činnosti (HS), včetně intervalu spolehlivosti

Jedinci odsouzení jak za násilnou, tak za majetkovou trestnou činnost vykazují ve všech uvedených škálách významně vyšší skóre než ostatní pachatelé, ačkoliv interval spolehlivosti (na hranici 95%) výrazně definuje rozpětí hrubých skóre tak, že je potřeba uvedené rozdíly brát v úvahu při interpretaci výsledků. Při rozptylu HS: 0 až 7 může jeden bod způsobit až necelý patnáctiprocentní rozdíl v osobnostní charakteristice dané škály oproti zbytku normativního souboru.

Pro detailnější analýzu byly průměrné skóre ve všech škálách FPI – K vypočtené pro jednotlivé skupiny pachatelů následně vzájemně srovnávány pomocí multivariační analýzy variance (MANOVA). Na základě výstupů z vícerozměrné analýzy rozptylu, za předpokladů splnění všech podmínek pro užití multivariační analýzy, bylo zjištěno, že nelze zamítnout multivariační nulovou hypotézu, která předpokládala, že se skupiny pachatelů odsouzených k trestu odnětí svobody za definovanou trestnou činnost v žádné z osobnostních dimenzí statisticky signifikantně neliší (viz Tab. 36). Nebyly zjištěny významné rozdíly v průměrech dosažených výsledků FPI – K u jednotlivých skupin pachatelů.

Zjištěná míra asociace škál FPI – K s kategoriemi trestné činnosti rovněž nepoukazuje na signifikantní vztah mezi danými hodnotami (viz Tab. 37).

Multivariate Tests						
Effect		Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.
TRESTNÁ_ČINNOST	Pillai's Trace	,173	1,109	36,000	654,000	,307
	Wilks' Lambda	,837	1,103	36,000	638,924	,315
	Hotelling's Trace	,184	1,098	36,000	644,000	,322
	Roy's Largest Root	,085	1,549 ^b	12,000	218,000	,109

Tabulka 36 Multivariační analýza variance pro typy trestné činnosti

		Correlations												
		NERVOZIT A	SPONTAG RES	DEPRES	VZRUŠV	DRUŽNO	MÍRNOST	REAKTAG R	ZDRŽENL	OTEVŘEN	EXTRAVE R	EMLABIL	MASFEM	
Spearman's rho	KATEGORIE	,084	-,005	-,075	-,130	-,044	-,027	-,030	,029	-,006	-,040	-,038	,014	
	TRESTNÉ ČINNOSTI	,201	,934	,259	,048	,509	,688	,647	,661	,930	,549	,562	,838	
	N	231	231	231	231	231	231	231	231	231	231	231	231	

Tabulka 37 Míra asociace škál FPI – K s kategoriemi trestné činnosti

Lze tedy s vysokou mírou pravděpodobnosti konstatovat, že se osobnostní charakteristiky podle FPI – K u popsaneho vzorku pachatelů neliší v návaznosti na typ trestného činu, za který byli odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody.

Porovnání podle četnosti odsouzení

Podobná analýza byla provedena za situace, kdy byl normativní vzorek rozdělen podle počtu výkonů trestu odnětí svobody bez ohledu na typ trestné činnosti. Z výzkumného souboru museli být v tomto případě odebrány další dvě osoby, u kterých chyběl údaj o počtu VTOS.

Jedním z kritérií pro kriminální predikci může být výsledek resocializačních opatření v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, který se, mimo jiné, odráží v anamnéze, resp. kriminální historii pachatele. Bez ohledu na teorie, které předpokládají výrazné zastoupení disociační poruchy osobnosti ve vězeňské populaci, možné sociokulturní vlivy, popřípadě vliv systému (justičního, zdravotnického, sociálního, legislativního prostředí obecně) na odsouzení jedince k pobytu ve vězení, může být operacionalizace ve formě četnosti pravomocných odsouzení k VTOS dobrým intuitivním kritériem prognózy resocializace. Ať už je důvod k udělení takového trestu jakýkoliv.

Existuje předpoklad (který navazuje na zmíněnou teorii osobnostní psychopatologie vězeňské populace), že jedinci, kteří mají v rejstříku trestů častý pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody, disponují specifickými osobnostními charakteristikami. Ty se mohou, mimo jiné, projevit právě v počtu pobytů za mřížemi. Jinak řečeno, čím častější trest odnětí svobody, tím pravděpodobněji se v testech projeví osobnostní specifika reflektující poruchu osobnosti. Otázka zní, nakolik se tento předpoklad může ukázat ve výsledcích FPI – K.

		Počet VTOS	N
KATEGORIE POČTU	1	0-6	33
ODSOUZENÍ	2	7-11	73
	3	12-18	72
	4	19-34	50

Tabulka 38 Četnost VTOS

Stejně jako v případě typů trestné činnosti, byly provedeny analýzy průměrných skóru ve všech škálách FPI – K vypočtené pro jednotlivé kategorie počtu odsouzení k VTOS. Ty byly srovnávány pomocí t-testů s průměry škál u skupin pachatelů s odlišným počtem odsouzení (např. průměry ve škálách FPI – K u osob, které byly odsouzeny k nepodmíněnému trestu 7 – 11 krát, byly porovnávány s průměry všech zbývajících osob v souboru, které byly odsouzeny méně či vícekrát).

Při těchto analýzách se, vyjma jediné škály – FPI 4 (vzrušivost) $p=0,038$, žádné signifikantní rozdíly neprojevily. Na hranici statistické významnosti ($p=0,056$ a $p=0,068$) se skupiny lišily v dimenzích FPI 2 (spontánní agresivita) a FPI 8 (zdrženlivost) – viz Tab. 39. Všechny charakteristiky vykazovaly vyšší průměrné skóre oproti ostatním skupinám.

	ČET VTOS 7-11	95% CI of the Difference		ČET VTOS 12-18	95% CI of the Difference	
FPI 2 (SPONTÁNNÍ AGRESIVITA)				,394	-,01	,80
FPI 4 (VZRUŠIVOST)	,404	,02	,79			
FPI 8 (ZDRŽENLIVOST)	,389	-,03	,81			

Tabulka 39 Významné rozdíly ve škálách FPI – K ve srovnání s ostatními respondenty u pachatelů násilné a majetkové trestné činnosti (HS), včetně intervalu spolehlivosti

Nabízí se interpretace, že spontánní agresivita u pachatelů, jejichž kriminální kariéra obsahuje dvouciferný počet pobytů v nápravných zařízeních, je, dle očekávání, na vyšší úrovni a odpovídá charakteristice disociální poruchy osobnosti. Leč taková interpretace je příliš intuitivní, smělá a neodpovídá statistické signifikanci. Pro plausibilní závěry je potřeba získané údaje podrobit i dalším testům, které mohou na případný vztah poukázat.

Pro zajímavost a lepší představu, jak se mohou jednotlivé zkoumané skupiny normativního souboru projevit do výsledků analýz, uvádím kontingenční tabulku typů trestné činnosti a kategorií počtu VTOS (Tab. 40).

		KATEGORIE POČTU ODSOUZENÍ				Total
		0-6	7-11	12-18	19-34	
KATEGORIE TRESTNÉ ČINNOSTI	NÁSILNÁ TR Č	12	32	22	17	83
	MAJETKOVÁ TR Č	10	37	43	28	118
	NEDBALOSTNÍ TR Č	6	3	3	2	14
	DROGOVÁ TR Č	5	1	4	3	13
Total		33	73	72	50	228

Tabulka 40 Četnosti VTOS pro typy trestných činů

Korelační koeficienty škál FPI – K s počtem VTOS také nevykazovaly žádnou signifikantní závislost (Tab. 41), a FPI – K je tedy možné považovat za odolné vůči faktoru četnosti trestů odnětí svobody.

			NERVOZIT A	SPONTAG RES	DEPRES	VZRUŠIV	DRUŽNO	MÍRNOST	REAKTAG R	ZDRŽENL	OTEVŘEN	EXTRAVE R	EMLABIL	MASFEM
Spearman' s rho	POČET VTOS	Correlation Coefficient	,043	,013	-,003	,014	-,043	-,090	,034	-,073	,000	-,097	,027	,011
		Sig. (2- tailed)	,514	,843	,960	,830	,523	,177	,612	,270	,997	,143	,683	,870

Tabulka 41 Korelace dimenzí FPI – K s počtem VTOS

Vícerozměrná analýza rozptylu (MANOVA), která srovnávala průměrné skóry škál FPI – K pro jednotlivé skupiny normativního souboru, za splnění všech předpokladů pro užití multivariační analýzy, neprokázala statisticky signifikantní rozdíly v dosažených skóre napříč kategoriemi různých četností výkonu trestu odnětí svobody (Tab. 42).

Multivariate Tests						
Effect		Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.
CETNOST_ODSOUZE	Pillai's Trace	,115	,714	36,000	645,000	,894
	Wilks' Lambda	,889	,712	36,000	630,060	,896
	Hotelling's Trace	,121	,710	36,000	635,000	,898
	Roy's Largest Root	,070	1,257 ^b	12,000	215,000	,246

Tabulka 42 Multivariační analýza variance pro četnost VTOS

Srovnání průměrů FPI výběrového souboru se základním souborem

Existuje předpoklad, že získané průměrné skóry vězeňské populace se liší od průměrných skóre běžné populace, jak jsou uvedeny v manuálu z roku 1984 (Fahrenberg et al., 1984). Hodnoty získané od výběrového souboru vězňů jsem převedl na standardní skóry „stanine“ podle norem z roku 1984, a pomocí t-testů porovnal jejich průměry se základním vzorkem ($H_0: \mu = 5$). Tyto domněnky vedly také k základnímu účelu této práce, tedy vytvořit normy pro vězeňskou populaci, aby bylo možné porovnat hodnoty FPI – K v rámci intraskupinového srovnání.

Vyjma škál FPI 5 (družnost), FPI 9 (otevřenost), FPI N (emoční labilita) a FPI M (maskulinita – feminita), byl potvrzen signifikantní rozdíl v dosažených skórech všech ostatních škál při $p < 0,01$ (Tab. 43). Svým způsobem se tak jedná o potvrzení konstruktové validity testu pro oblast tendencí k agresivitě, která je klíčová v penitenciárním užití.

Ačkoliv byl indikován statisticky významný rozdíl, je zajímavé sledovat odlišnosti v průměrech stanine, které se například v případě škály reaktivní agresivity pohybují spíše pod úrovní průměrů základního souboru. To lze interpretovat tak, že pro populaci odsouzených je spíše charakteristická tendence ke spontánní agresivitě. Výsledky ovšem mohou být zavádějící také vzhledem k použité statistické metodě, která akcentuje normální rozdělení dat, přičemž distribuce některých škál u vězeňské populace byla silně zešikmená. To se týká právě škály reaktivní agresivity, kdy největší četnost vykazovaly nulové hodnoty příslušných položek. Možné vysvětlení také spočívá v „průhlednosti“ položek a následné sociální desirabilitě. I proto je vhodnější použít místo stanine spíše percentily, u kterých distribuce nehraje tak závažnou roli. Z tohoto důvodu je výběrový soubor normován na oba standardizované skóry³⁴. Přehled norem, jak pro variantu FPI – K, tak pro vlastní, dále zkrácenou, 47 položkovou verzi FPI – V, uvádím v přílohách.

One-Sample T-Test						
	Test Value = 5					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
FPI 1_NERV	8,651	230	,000	1,126	,87	1,38

³⁴ Stanine zachovávám vzhledem k jeho použití v manuálu původní verze (Fahrenberg et al., 1984).

FPI 2_AGG	4,826	230	,000	,455	,27	,64
FPI 3_DEP	8,838	230	,000	1,061	,82	1,30
FPI 4_VZR	-9,650	230	,000	-,710	-,85	-,56
FPI 5_DRU	,279	230	,780	,035	-,21	,28
FPI 6_MIR	2,687	230	,008	,281	,08	,49
FPI 7_R_AGG	-5,266	230	,000	-,563	-,77	-,35
FPI 8_ZDR	-4,352	230	,000	-,532	-,77	-,29
FPI 9_OT	-,681	230	,497	-,082	-,32	,16
FPI E	-4,555	230	,000	-,494	-,71	-,28
FPI N	-1,624	230	,106	-,199	-,44	,04
FPI M	,395	230	,693	,043	-,17	,26

Tabulka 43 T-test průměrů stanine skóre škál FPI – K vězeňské a normální populace

Zjišťování prediktorů pro výkon trestu odnětí svobody

Dodatkovou analýzou nad rámec standardizace, která měla ambice poskytnout informaci o možných osobnostních dimenzích z rámce FPI – K, které stojí za povšimnutí v případě kriminální predikce, bylo zjišťování prediktorů pro počet výkonů trestu odnětí svobody. Resp. najít dimenze FPI – K, které mají statistickou souvislost s množstvím VTOS u výběrového vzorku. Na základě získaných dat byla z důvodu nespojitě distribuce provedena pořadová loglineární regresní analýza s ne příliš překvapivým výsledkem (Tab. 44). Při vhodnosti použitého modelu ($\chi^2=3492,49$; $p=0,981$) byla na hodnotě $p < 0,05$ jako jediný prediktor signifikantně významná škála FPI E (extraverze).

Predictor	Coef	SE Coef	Z	P	Odds	95% CI	
					Ratio	Low	Up
K1 NERVOZITA	-0,0714495	0,0780384	-0,92	0,360	0,93	0,80	1,08
K2 SPONT AGRES	-0,0684425	0,0948845	-0,72	0,471	0,93	0,78	1,12
K3 DEPRES	-0,0071276	0,120287	-0,06	0,953	0,99	0,78	1,26
K4 VZRUŠIV	-0,0337540	0,0905903	-0,37	0,709	0,97	0,81	1,15
K5 DRUŽNO	-0,0455074	0,0992790	-0,46	0,647	0,96	0,79	1,16
K6 MÍRNOST	0,0647118	0,0951205	0,68	0,496	1,07	0,89	1,29
K7 REAKT AGR	0,0018870	0,0899630	0,02	0,983	1,00	0,84	1,20
K8 ZDRŽENL	0,147070	0,0840193	1,75	0,080	1,16	0,98	1,37
K9 OTEVŘEN	0,0169357	0,0852029	0,20	0,842	1,02	0,86	1,20
K E	0,238765	0,0993574	2,40	0,016	1,27	1,05	1,54
K N	-0,0778276	0,122365	-0,64	0,525	0,93	0,73	1,18
K M	-0,123499	0,0989090	-1,25	0,212	0,88	0,73	1,07

Tabulka 44 Logistická regresní analýza prediktorů množství VTOS

Ačkoliv výsledek nepřináší žádný nový poznatek, přeci jenom poukazuje na fakt, který potvrdily již Eysenckovy studie (Eysenck, 1960). A to, že extravertovaní jedinci,

navíc s vysokými hodnotami dimenze psychoticismu, vykazují značnou pravděpodobnost kriminogenního rizika v případě souhry dalších okolností.

I proto se nabízí jako jeden z možných způsobů zacházení s vězni přístup zaměřený na schopnost jedince být sociálně aktivní, na schopnost prosazovat se v rámci cílených aktivit žádoucím způsobem a na jeho impulzivnost. Na druhou stranu tento přístup může být zaměřený právě na inhibici takových charakteristik, a na konfrontaci těchto dispozic s páčáním trestné činnosti.

3.4 Využití výsledků pro zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody

Jak již bylo zmíněno, smyslem této práce je především:

- poskytnou aktuální intraskupinové normy zkrácené verze FPI-K pro vězeňskou populaci
- pokusit se vytvořit dále zkrácenou, screeningovou variantu FPI-V při zachování psychometrických předpokladů pro validní využití dotazníku
- porovnat průměry standardizovaných skóre vězeňské populace s průměrnou hodnotou základního souboru
- porovnat výsledky FPI-K v rámci jednotlivých skupin jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody (rozdělené podle věku, typu trestné činnosti a počtu VTOS)

Dílčím úkolem bylo také poskytnout nástroj sloužící konvergenční, diskriminační a potenciálně inkrementální validitě při hodnocení této a jiných metod. Konstruktová validita byla v případě agresivních tendencí potvrzena porovnáním výsledků testu s výsledky normální populace. Současně může FPI nabídnout inspiraci pro zacházení s vězni, která vychází z dosažených výsledků.

V současné době se prosazuje princip práce s pachateli trestné činnosti, který je postaven na základech *osobnostní diagnostiky* (především psychopatických rysů), *diagnostiky některých schopností* (především sebevědomí, seberegulace, postojů ke kriminálnímu hodnotovému systému) a *sociálního učení* (kontext rodiny, přátel, zaměstnání či školy). Tyto tři složky se vztahují především k modelu *RNR: risk – need – responsivity* (Bonta & Andrews, 2007), který, na základě uvedené diagnostiky, pracuje s úrovní kriminálního rizika, kriminogenních potřeb a schopnosti pachatele učit se v rámci intervenčních programů (resp. ovlivnitelností).

FPI může být součástí diagnostických nástrojů, které:

- identifikují osobnostní charakteristiky vnímané jako kriminogenně rizikové
- identifikují dispozice adekvátně reagovat na terapeutické postupy

V souvislosti s intervenčními programy, resp. profesionálními způsoby práce s odsouzenými jako nadstavba konkrétních programů, uvedu coby jeden z nejužitečnějších – systemický přístup. Ačkoliv konstruktivismus (ať už radikální konstruktivismus nebo sociální konstrukcionismus) striktně odmítají „objektivizované“ diagnostické metody, mohou z těchto metod účinně vycházet.

Pokud se FPI použije jako screeningový prostředek pro zjištění základních „témat“ (tedy dispozic k riziku, schopnosti seberegulace a internalizaci nových zkušeností, resp. nápravy kognitivní distorze), může sloužit coby nástroj k dojednání zakázky.

Jak jsem zmínil ve druhé kapitole, metody práce s klientem označované jako *kontrola*³⁵, konkrétně: *opatrování, dozor a ošetřování*, poskytují rámec jak pro individuální, tak pro skupinovou práci orientovanou na řešení (Solution Focused Approach). Tato krátkodobá intervence (v řádech týdnů) je schopna velmi účinně konfrontovat odsouzeného se spáchaným trestným činem, vést ho ke změně náhledu (dekonstrukcí kognitivní distorze), a k možným řešením obtíží, které ho dovedly do vězení, ať už se jedná o osobnostní nebo sociální faktory (De Jong & Berg, 2008). Nicméně téma na řešení orientovaného přístupu je mimo oblast této práce, a považuji za dostatečné jej takto v krátkosti zmínit. FPI přesto může sloužit jako odrazový můstek pro takový styl (spolu)práce.

3.5 Diskuse

Přestože se podařilo dosáhnout vytyčených cílů práce, je potřeba zmínit některé nedostatky, které by měly být v dalším případném zpracování, v rámci možností, ošetřeny. Procesně metodologické se týkají především:

- *Velikosti vzorku*: ačkoliv statistická ročenka uvádí pro rok 2014 průměrný počet odsouzených ve všech typech věznic hodnotu **15 457,86** (Statistická ročenka VSČR, 2014) a výběrový vzorek pro aktuální normy v době sběru

³⁵ Ve smyslu postmoderních konstruktivistických přístupů. Tedy vymýšlení způsobů řešení a přejímání odpovědnosti za problém na straně pomáhajícího, což vykazuje nižší míru respektu ke kompetencím klienta nastolit změnu. V nápravných zařízeních je ale klientem společnost, tedy její institucionální zastoupení, za účelem ochrany společnosti a nápravy „narušeného“ jedince, nikoliv odsouzený sám. V tom je způsob práce formou kontroly legitimní a neporušuje konstruktivistické předpoklady. Pracuje spíše s kontextem.

dat tedy tvořil téměř 1,5%³⁶ základního souboru (N=231), bylo by vhodné pro ošetření hraničních hodnot ovlivňujících distribuci tento vzorek rozšířit. Jedna ze studií (Fahrenberg et al., 1984), která je odbornou veřejností vnímána jako uspokojivá pro potvrzení validity (viz kapitola 1), čítala 204 mladistvých vězňů. Vzorek určený pro normy v počtu 231 odsouzených tak považují za relevantní, ačkoliv pro přesnější diferenciaci by bylo potřeba výběr navýšit. Rozšiřující data pro detailnější normování by bylo vhodné zpracovat, např. v rámci disertační práce.

- *Složení a výběru vzorku:* pro specifičnost dané populace je obtížné stratifikovat výběrový soubor podle struktury základního souboru normální populace. Je proto vždy potřeba počítat s odlišným zastoupením demografických charakteristik (typu věk, vzdělání, pohlaví, socioekonomický status, apod.). Tomu odpovídá i algoritmus výběru. Není možné uskutečnit takový výběr, aby stratifikace odpovídala nenulové pravděpodobnosti výběru v rámci všech demografických složek. Omezení vyplývající z výkonu trestu odnětí svobody jasně určuje kritéria výběrového souboru. Výsledné normy pak mohou poskytovat zkreslené údaje díky širokému rozptylu hodnot. Ten je dán nízkým rozsahem vzorku v normovaných kategoriích (skupiny dále diferencované, např. podle věku, druhu trestné činnosti, aj.)
- *Výpočtů norem:* i přes detailně ošetřené výpočty je nutné počítat s tím, že zatím nedošlo ke konfirmatorní faktorové analýze, která by potvrdila konstrukty navržené původní verzí (Hosser et al., 2008). Ty se v podstatě manifestovaly i v aktualizovaných výpočtech pro vězeňskou populaci. Tato omezitelnost je podstatná právě ve chvíli interpretace výsledků.
- *Interpretace výsledků:* interpretace FPI je závislá na dalším zjišťování, např. motivace probanda (zda má nějaký zájem proti testu a testové situaci – viz kapitola 1), a především na vědomí, že výsledné hodnoty jsou pouze odhadem skutečných hodnot. Ty jsou dány intervalem spolehlivosti, který ale v případě nízkých rozsahů hrubých skóre (a standardizovaných skóre - např. stanine) může dosáhnout rozptylu až 2,5 bodu u stanine při hodnotě $p=0,01$ (Fahrenbegr, et al., 1984). Výsledky tedy poskytují spíše

³⁶ Což v podstatě není malý výběr. 1,5% celkové populace ČR by tak ve výběrovém souboru tvořilo přibližně 157 500 respondentů.

pravděpodobnostní model nebo podněty k uvažování nad tendencemi, které mohou mít různé projevy v chování a prožívání. Otázku hodnocení je potřeba posuzovat také z hlediska zaměření odpovědí, zejména v souladu se sociální desirabilitou. Jak již bylo zmíněno, škála FPI 9 (otevřenost) je považována za kontrolní škálu. Její nízké hodnoty (stanine 2 v případě aktualizovaných norem), s ohledem na interval spolehlivosti, by mohly být kritériem, které rozhoduje o interpretovatelnosti testu. Tyto nízké hodnoty by mohly svědčit o tendenčních odpovědích ve smyslu nedostatečné otevřenosti, čímž pravděpodobně dochází k redukci testových hodnot FPI 3 (depresivita) a FPI 4 (vzrušivost)³⁷.

- *Specifických podmínek determinující testovou situaci:* ať už se jedná o diferenciaci věznic, speciálních oddělení a vůbec typy výkonu trestu odnětí svobody (včetně rozdílných trestných činů, za které byl VTOS udělen), jde o natolik výrazné determinanty, že mohou zkreslovat dosažené výsledky. V případě výběrového souboru šlo o jedno nápravné zařízení, které nemohlo poskytnout skutečně relevantní výběr ze základního souboru (i přes zastoupení VTOS s dohledem, dozorem a s ostrahou³⁸). Ačkoliv tyto podmínky jsou zmiňovány jako specifikum (viz výše), stále je nutné být obezřetný a dávat výstupy FPI do souvislosti s dalšími diagnostickými nástroji. S tím souvisí i odlišná forma dohledu a kontextu. Vůbec, je třeba zohlednit rámec testové situace.

Z kvalitativního hlediska, položky vlastní, zkrácené verze FPI – V vykazují stále nedostatky, na které jsem poukázal v první kapitole. To má příčinu především v tom, že se vycházelo z původní verze a reformulace položek by mohla mít za následek odlišný efekt, v krajním případě by se jednalo o konstrukci čistě nového testu inspirovaného FPI. Jedinými dvěma položkami, které bylo nutno přeformulovat pro kontext nápravného zařízení, byly:

³⁷ Podle aktualizovaných výpočtů.

³⁸ Dělení nápravných zařízení v době sběru dat podle členění, vnitřního režimu a zajištění bezpečnosti závislé na závažnosti trestného činu: od nejmírnější věznice s dohledem (A), přes věznici s dozorem (B), věznici s ostrahou (C), až po věznici se zvýšenou ostrahou (D). Poslední jmenovaná nebyla ve výběrovém souboru zastoupena vzhledem k typu nápravného zařízení, kde byla data získána. V blízké budoucnosti nicméně dojde k reorganizaci, resp. změně struktury (redukci) typů nápravných zařízení, které budou zahrnovat pouze dvě kategorie (s ostrahou a se zvýšenou ostrahou).

- úvodní položka č. 2: „*Večer si rád vyjdu ven.*“, která v případě výkonu trestu odnětí svobody, díky kontextu, dozajista ztrácí smysl, a spíše vyvolá úsměv na tváři (nejen) respondenta. Místo toho jsem ji nahradil neutrální formulací: „*Ráno si rád přivstanu.*“ Na výsledek testu nemá vliv právě proto, že se jedná o položku uvádějící do testové situace.
- položka č. 60 z FPI – K: „*Rád si z druhých vystřelím*“, která může být respondentem vnímána jako takřka totožná s položkou č. 57 („*Rád si z druhých lidí neškodně vystřelím*“). Protože jsou i v původním testu zařazené velmi brzy za sebou, usoudil jsem, že ji bude vhodné pozměnit se zachováním významu: „*Rád si z druhých lidí dělám legraci*“. Předpokládám, že formulace pomůže respondentům odlišit drobnou nuanci ve významu. Výsledku testu by mohla přispět tím, že nevyvolává tak silný dojem kopie předchozí položky. Ve vlastní, zkrácené verzi FPI – V jsou položky pod čísly 36 a 39.

Dále nelze zapomenout na vnější podmínky determinující testovou situaci a dosažené výsledky.

Dalším podnětem k zamyšlení je vůbec vhodnost FPI – K/V pro diagnostiku kriminogenních rizik, potřeb a ovlivnitelnosti. Z dílčích výzkumů (např. Woessner & Schneider, 2013) vyšlo najevo, že pro danou diagnostiku a odhad kriminální predikce je významný komplexní vzájemný vztah mezi sebeovládáním, sebeúctou, a případnými rizikovými faktory z raného dětství. Kombinace nízké společenské sebeúcty, jejími fyziologickými korelátů a historií rodičovských problémů, které charakterizují pachatele násilných trestných činů, vyvolává testovatelné otázky o tom, zda sebeúcta a násilí jsou prostředky pro kompenzaci nízké „sociální“ sebeúcty s původem v rodičovském zanedbávání, nekonzistentní či drsné výchově (Woessner & Schneider, 2013). Žádný z těchto testovatelných předpokladů ale není FPI (K) schopen naprosto přesně identifikovat, vyjma sebeúcty a psychosomatického narušení (uchopíme-li jej jako fyziologický korelát sebehodnocení). Je tedy otázka, nakolik mohou být výstupy FPI – K/V v takovém případě dostatečné pro efektivní intervenci. Naštěstí je vysvětlení záležitostí interpretace a FPI bezpochyby může sloužit jako screeningový „radar“ pro jmenované osobnostní charakteristiky, relevantní v případě kriminální predikce a intervenčních programů.

V neposlední řadě si dovolím diskutovat samotné předpoklady, ze kterých vychází kontext využití osobnostních testů pro penitenciární péči a případnou prognózu rizika. Dispoziční přístup, resp. interakce osobnostních dispozic a prostředí (např. situacemi) vede k různým behaviorálním schémátům. Lidé jako subjekty jsou v takovém případě produkty různých kontextů, jejichž význam spoluvytvářejí. Obvykle se nejedná o nahodilosti, ale spíše vlastní volbu jedinců a jejich preference, jakým způsobem do svého prostředí vstoupí a jak ho budou ovlivňovat, které prostředky k tomu zvolí a jakou stopu svou přítomností zanechají. Lze tedy mluvit o předpokladu aktivního působení v rámci limitů daných kontextem (biologickými determinanty, sociokulturními hodnotami a systémy), kde biologické dispozice nemusejí být jedinou určující proměnnou.

Dispoziční i situacionistický přístup (zastoupený např. K. Lewinem, A. Bandurou, aj.) jsou často charakterizovány experimentálními výstupy, případně statistickými daty. Tato paradigmatata mohou být ale v mnoha případech, díky laboratorním podmínkám, odtrženy od reálných důsledků každodenního života už jen tím, že sociálně situační proměnné jdou málokdy kompletně nasimulovat (byť se to v legendárních a eticky hraničních experimentech relativně povedlo³⁹).

Proto je potřeba brát v patřnost i jiné souvislosti, než jen osobnostní dispozice. Kromě sociálních faktorů (typu referenční skupiny, socializační procesy, apod.), je vhodné akcentovat úlohu systému jako zastřešujícího pole, ve kterém působí jak osobnostní, tak situační proměnné (Zimbardo, 2005, 2014). Jak Zimbardo v citovaných pracích prokázal (2005, 2014), vliv systému na jedince může být destruktivní bez ohledu na jeho osobnostní dispozice a partnery, se kterými se v situaci nachází. To je potřeba brát v úvahu ve chvíli, kdy se systémově snažíme aplikovat resocializační opatření (nejen ve formě intervenčních programů). Osobnostní dispozice, které zjistíme prostřednictvím FPI – K/V pak mohou poskytovat pouze určitý rámec, který nám pomůže odhadnout např. sklon k patologii, citlivost vůči různým vlivům, odolnost s jakou člověk čelí náročným situacím nebo adaptační mechanismy pomáhající srovnat se se situací. V žádném případě ale nedostaneme přesnou informaci, nakolik je pravděpodobná predikce recidivy, případně jak efektivní může být cílená intervence.

Bez ohledu na vliv systému a situační proměnné, považuji FPI obecně za hodnotný nástroj, který bezpochyby je užitečný v penitenciární praxi.

³⁹ Stačí zmínit Milgramovy, Ashovy nebo Zimbardovy experimenty, jejichž výstupy našly odezvu v reálných situacích a staly se podklady pro různá systémová opatření (viz např. Zimbardo, 2014).

Závěr

Předkládaná práce se věnovala Freiburskému osobnostnímu dotazníku jako psychodiagnostickému nástroji, který může najít výraznější uplatnění v penitenciární praxi. Díky chybějícím normám pro vězeňskou populaci je zatím používán v nápravných zařízeních víceméně sporadicky – a to screeningově, bez plnohodnotného využití jeho potenciálu.

V první části rigorózní práce byl věnován prostor popisu metody FPI. Byly nastíněny základní dimenze a teoretická východiska testu, který se odkazuje především na Eysenckovu třídimenziální teorii osobnosti. Ve zkratce bylo předloženo srovnání testu s jinými osobnostními dotazníky, především EOD, 16PF, ICL a MMPI (2), ze kterého vyplynulo, že lze metodu považovat za validní, ačkoliv dosavadní využití její zkrácené verze ve vězeňské praxi je nutno stále chápat spíše screeningově. Především pro nedostatek výzkumů, které by se zabývaly vztahy výsledků FPI s dalšími charakteristikami nebo procesy v rámci výkonu trestu odnětí svobody. FPI však může, podle dosavadních závěrů, tvořit relevantní podklad pro detailnější diagnostiku osobnosti, především pro rozhovor. Z citovaných výzkumů bylo vyvozeno, že reliabilita a další psychometrické charakteristiky FPI jsou pro použití ve vězeňském prostředí dostatečně kvalitní, ačkoliv je zapotřebí realizovat další studie se širším výzkumným vzorkem. Současně je potřeba provést konfirmatorní faktorovou analýzu, která doposud nebyla uskutečněna.

Druhá část rigorózní práce se zaměřila na cílovou skupinu, její charakteristiky a vězeňské prostředí z pozice nároků kladených na psychologa. Právě proto, že Freiburský osobnostní dotazník v těchto souvislostech předpokládá specifické využití, bylo užitečné zmapovat okolnosti, za kterých má být jeho aplikace přínosná. Z hlediska osobnostních a sociálních dispozic pro kriminální chování se ukázalo, že rozdělení statických, dynamických a protektivních faktorů, jejich přehled a podrobná analýza, vytváří účinný předpoklad pro cílenou intervenci a prognózu resocializace (resp. kriminální predikci). Jsou předloženy také formy posouzení těchto faktorů a způsoby jejich identifikace. Variabilita diagnostických metod, využívaných v penitenciární praxi, umožňuje pohodlné vytvoření testových baterií, které mohou vyhovovat preferencím

jednotlivých vězeňských psychologů a možnostem věznic⁴⁰. FPI je z tohoto hlediska vhodný a nenáročný nástroj.

Ačkoliv byly vytvořeny zcela specifické metody, které lze jen stěží plně využít mimo forenzní prostředí, může FPI tyto nástroje doplnit za účelem např. konvergenční nebo inkrementální validity. Součástí kapitoly je také rámcový přehled programů zacházení s vězni.

Třetí část rigorózní práce tvoří zpracování získaných dat z věznice v Horním Slavkově za účelem vytvoření norem pro vězeňskou populaci. Obsahuje položkovou analýzu dotazníku, výpočty reliability a posouzení vztahů mezi jednotlivými škálami zkrácené verze FPI – K, včetně návrhu vlastní, 47 položkové verze dotazníku FPI – V. Ukázalo se, že pro validní využití původní verze FPI – K by bylo potřeba, na základě výběrového souboru, vyřadit některé položky. Vlastní, dále zkrácená verze FPI – V reflektovala tyto závěry a spolu s další redukcí některých položek splnila psychometrické předpoklady pro použití dotazníku ve vězeňské populaci. Reliabilita metody byla plně potvrzena hodnotou Cronbachova i Spearman – Brownova koeficientu. Dále byly sledovány vztahy mezi jednotlivými dimenzemi FPI – K a byla provedena rámcová faktorová analýza, která v podstatě ve výsledcích odpovídá provedeným výpočtům původní verze z roku 1984. Srovnání výsledků výběrového souboru s populačními normami vedlo k signifikantním rozdílům v klíčových dimenzích FPI – K, které jsou relevantní pro vězeňskou populaci. Konkrétně v dimenzích identifikující tendence k agresivitě a formu emoční lability (byť i ta může být vnímána jako prekurzor agresivního jednání). Porovnání věkových skupin v rámci výběrového souboru vedlo k závěru, že věk nehraje významnou roli v dosažených skóre FPI – K u vězeňské populace, stejně jako typ trestného činu, za který byl trest odnětí svobody udělen. Počet výkonů trestu odnětí svobody se také ve výsledcích škál FPI – K nijak významně neprojevil. Jediným prediktorem, který byl signifikantně identifikován pro výkon trestu odnětí svobody z hlediska FPI – K, byla doplňková škála extraverze (FPI E). Z tohoto aspektu je nahlíženo na případné intervence v rámci penitenciární a postpenitenciární péče. FPI – K/V tedy může být ve vztahu k diagnostice vězeňské populace vnímán jako nástroj, který identifikuje osobnostní charakteristiky týkající se kriminogenních rizik, a současně jako nástroj, který je schopen identifikovat dispozice

⁴⁰ Někdy mohou být limitujícím faktorem skutečně jen možnosti nápravných zařízení dosáhnout na určité diagnostické nástroje. Ať už z důvodu chybějících norem (viz tato práce) nebo zkrátka proto, že nejsou alokované zdroje pro pořízení/prodloužení licence k některým metodám.

k možné ovlivnitelnosti (pro případ začlenění do konkrétních intervenčních programů). Diskuse empirické části se zaměřila především na zmíněné využití FPI v penitenciární praxi, a dále na specifika provedené standardizace.

Seznam použité literatury

- Anderson, H. (2009). *Konverzace, jazyk a jejich možnosti*. Brno: NC Publishing.
- Adamson, R. E., & Taylor, D. W. (1954). Functional fixedness as related to elapsed time and to set. *Journal of Experimental Psychology*, 47(2), 122.
- Alison, L., Bennell, C., Mokros, A., & Ormerod, D. (2002). The personality paradox in offender profiling: A theoretical review of the processes involved in deriving background characteristics from crime scene actions. *Psychology, Public Policy, and Law*, vol. 8(issue 1), pp. 115-135.
- Angleiter, A. (1976). Metodische und theoretische Probleme bei Persönlichkeitsfragebogen unter besonderer Berücksichtigung neuerer deutschsprachiger Fragebogen. Bonn: Universität Bonn. *Z. klin. Psychol*, 5, 1-23.
- Baumann, U., & Dittrich, A. (1976). Überprüfung der Fragebogendimension P (Psychotizismus) im Vergleich zu Extraversion und Neurotizismus.
- Baumeister, R. F., & Tierney, J. (2012). *Willpower: rediscovering the greatest human strength*. New York: Penguin Books.
- Berg, I. (2013). *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. (Vyd.1., 167 s.) Praha: Portál.
- Binder, A. (1988). Juvenile delinquency. *Annual Review Of Psychology*, 39 (Vyd.1), 253-282. doi:10.1146/annurev.ps.39.020188.001345
- Blatníková, Š. (2011). *Aplikace klinických a testových metod v kriminologickém výzkumu*. (Vyd. 1., 176 s.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Blackburn, R., & Fawcett, D. (1999). The antisocial personality questionnaire: An inventory for assessing personality deviations in offender populations. *European Journal of Psychological Assessment*, 15, 14–24.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. (Vyd. 1., 216 s.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Boduszek, D., Shevlin, M., Adamson, G., & Hyland, P. (2013). Eysenck's Personality Model and Criminal Thinking Style within a Violent and Nonviolent Offender Sample: Application of Propensity Score Analysis. *Deviant Behavior*, 34(6), 483-493. doi:10.1080/01639625.2012.748628

Bohannon, J. (2015). I Fooled Millions Into Thinking Chocolate Helps Weight Loss. Here's How. [Online]. In *Gizmodo*. Dostupné z <http://io9.gizmodo.com/i-fooled-millions-into-thinking-chocolate-helps-weight-1707251800>.

Bonta, J., & Andrews, D. (2007). *Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation*. Ottawa: Public Safety Canada.

Bottoms, A., Shapland, J., Costello, A., Holmes, D., & Muir, G. (2004). Towards desistance: Theoretical underpinnings for an empirical study. *Howard Journal of Criminal Justice*, 43, 368-389.

Bushway, S. D., Piquero, A. R., Broidy, L. M., Cauffman, E., & Mazerolle, P. (2001). An empirical Framework for studying desistance as a process. *Criminology*, 39, 491-515.

Bushway, S. D., Thornberry, T. P., & Krohn, M. D. (2003). Desistance as a developmental process: A comparison of static and dynamic approaches. *Journal of Quantitative Criminology*, 19, 129-153.

Cale, E. (2006). A quantitative review of the relations between the 'big 3' higher order personality dimensions and antisocial behaviour. *Journal of Research in Personality*, 40, 250-284.

Cale, E. M., & Lilienfeld, S. O. (2003). What every forensic psychologist should know about psychopathic personality. In W. O' Donohue & E. Levensky (Eds.), *Handbook of forensic psychology* (pp. 395-428). New York: Academic Press.

Cheung, I., Campbell, L., LeBel, E.,...Yong, J. C. (accepted). Registered Replication Report: Study 1 from Finkel, Rusbult, Kumashiro, & Hannon (2002). *Perspectives on Psychological Science*.

Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653-665.

Čáp, D. (2014). *Rosenzweigův obrázkově frustrační test PFT (C-W)*. Nepublikovaný překlad. Praha: FFUK

Čepelák, J. (1982). *Penitenciární psychologie. D. 1, Úvod do penitenciární psychologie: Penitenciární psychologická diagnostika*. (1. vyd., 310 s.) Praha: Vysoká škola SNB.

Dahle, K. (2006). Strengths and limitations of actuarial prediction of criminal reoffence in a German prison sample: A comparative study of LSI-R, HCR-20 and PCL-R. *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 29(issue 5), pp. 431-442.

Deinzer, R., Steyer, R., Eid, M., Notz, P., Schwenkmezger, P., Ostendorf, F., & Neubauer, A. (1995). Situational effects in trait assessment: The FPI, NEOFFI, and EPI questionnaires. *European Journal of Personality*, vol. 9(issue 1), pp. 1-23.

De Jong, P., & Berg, I. (2008). *Interviewing for solutions*. (3rd ed., xxi, 394 p.) Belmont, CA: Thomson Higher Education.

De Shazer, S. (1991). *Putting difference to work*. (1st ed., xxi, 182 p.) New York: Norton.

De Shazer, S. (2014). *Zázračná otázka: krátká terapie zaměřená na řešení*. (Vyd. 2., 239 s., Překlad Ondřej Fafejta). Praha: Portál.

Dollard, John; Doob, Leonard W; Miller, Neal E; Mowrer, Orval Hobart; Sears, Robert R (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven, CT, US: Yale University Press.

Douglas, K. S. (2014). Version 3 of the Historical-Clinical-Risk Management-20 (HCR-20V3): Relevance to violence risk assessment and management in forensic conditional release contexts. *Behavioral Sciences & The Law*, 32(5), 557-576. doi:10.1002/bsl.2134

Douglas, K. S., Hart, S. D., Webster, C. D., Belfrage, H., Guy, L. S., & Wilson, C. M. (2014). Historical-Clinical-Risk Management-20, Version 3 (HCR-20V3): Development and overview. *The International Journal Of Forensic Mental Health*, 13(2), 93-108. doi:10.1080/14999013.2014.906519

Drahý, F., Hůrka, J., Petras, M., Jiříčka, V. (2015). Hodnocení kriminogenních rizik odsouzených. *III. Kriminologické dny*. Hradec Králové: VSČR

Duellman, R.M., & Bowers, T.G. (2004). Use of personality assessment inventory (PAI) in forensic correctional settings: Evidence for concurrent validity. *International Journal of Forensic Psychology*, 1, 42-57.

Egan, V., McMurrin, M., Richardson, C., & Blair, M. (2000). Criminal cognitions and personality: What does the PICTS really measure?. *Criminal Behaviour And Mental Health*, 10(3), 170-184.

Eisenhardt, T. (1977). *Die Wirkung der kurzen Haft auf Jugendliche: eine repräsentative empirische psychologisch-kriminologische Studie über delinquente Jugendliche und die Auswirkungen des Vollzuges auf ihre Persönlichkeit und ihre sozialen Einstellungen*. Farnkfurt: Fachbuchhandlung f. Psychologie, Verlagsabteilung.

Erikson, E. H. (1968). *Osm věků člověka*. Praha: KÚP.

Eysenck, H. J. (1960). *The structure of human personality*. London: Methuen.

Eysenck, H. J. & Eysenck, S. B. G. (1969). *Personality structure and measurement*. London: Routledge Kegan Paul.

Ezell, M. E., & Cohen, L. E. (2005). *Desisting from crime: Continuity and change in long-term crime patterns of serious chronic offenders*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Fahrenberg, J., Selg, H., & Hampel, R. (1984 (1992)). Freiburský osobnostný dotazník (Sv. T-169). (T. úpr. Kollárik, E. Poliaková, & A. Ritomský, Překl.) Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.

Fahrenberg, J., Hampel, R. & Selg, H. (2010). *FPI-R. Freiburger Persönlichkeitsinventar. 8. erweiterte Auflage*. Göttingen: Hogrefe.

Farrington, D. P. (2005). Introduction to integrated developmental and Life-course theories of offending. In D. P. Farrington, (ed.), *Integrated developmental & life-course theories of offending*, (pp 1-14). London: Transaction Publishers.

Farrington, D. P., & Hawkins, J. D. (1991). Predicting participation, early onset, and later persistence in officially recorded offending. *Criminal Behavior and Mental Health*, 1, 1-33.

Farrington, D. P., & Wikström, P. O. H. (1994). Criminal careers in London and Stockholm: A crossnational comparative study. In E. G. M. Weitekamp & H.-J. Kerner (Eds.), *Cross-national longitudinal research on human development and criminal behavior* (pp. 65-89). Dordrecht, the Netherlands: Kluwer Academic.

Friedlander, K. (1947). *The Psychoanalytical Approach to Juvenile Delinquency*. London: Routledge and Kegan Paul.

Glaserfeld, E. (2007). *Key works in radical constructivism*. Rotterdam: Sense Publishers.

Goddard, H. H. (1920). *Feeble-mindedness: Its causes and consequences*. New York, NY, US: MacMillan Co. doi:10.1037/10950-000

Goldberg, L.R. (1990). An alternative “description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216–1229.

Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990) *A general Theory Of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Haggard, U., Gumpert, C. H., & Grann, M. (2001). Against all odds: A qualitative follow-up study of highrisk violent offenders who were not reconvicted. *Journal of Interpersonal Violence*, 16, 1048-1065.

Hathaway, S.R. & McKinley, J.C. (2002). [Autor české verze testu: Netík, K.] *MMPI 2: Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2*. Praha: Testcentrum.

Harsa, P., Žukov, I., & Csémy, L. (2008). Možnosti posuzování a měření agresivity u psychiatrických pacientů pomocí osobnostních dotazníků. *Čes. a slov. Psychiatrie*, 104(8), 405–411.

Hartmann, H., & Wakenhut, R. (1971). Typenanalysen anhand gesellschaftlich-politischer Attitüden. *Zschr. Sozialpsychol*, 2, 1971-186.

Hearn, N. (2010). Theory of desistance. *Internet Journal of Criminology*, 1-48.

Heretik, A. (2004). *Forezná psychológia: pre psychologov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profese*. (2., preprac. a dopl. vyd., 376 s.) Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Hicklin J & Widiger TA (2008). Similarities and differences among antisocial and psychopathic self-report inventories from the perspective of general personality functioning. *European Journal of Psychology*, 19, 325–342.

Hobi, V., & Klar, A. (1973). A combined factor analysis of the MMPI, FPI and 16-PF. *Zeitschrift Für Klinische Psychologie*, 1(2), 27-48.

Hobi, V. (1973). A comparison of MMPI, 16-PF and FPI in small sample tests. *Zeitschrift Für Klinische Psychologie Und Psychotherapie*, 21(2), 129-139.

Hosser, D., Lauterbach, O., & Camehn, K. (2008). Validität und Reliabilität des FPI-R beim Einsatz im Strafvollzug. *Diagnostica*, vol. 54(issue 3), pp. 129-137.

Houdková, L. (2014). *Psychologické souvislosti resocializačních programů pro mladé odsouzené*. Disertační práce. Praha: FFUK.

Ireland, J., & Ireland, C. (2011). Personality structure among prisoners: How valid is the five-factor model, and can it offer support for Eysenck's theory of criminality?. *Criminal Behaviour and Mental Health*, vol. 21(issue 1), pp. 35-50.

Jiříčka, V. & Prokešová, J. E. (eds.) (2012). *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích: sborník příspěvků z praxe specializovaných oddělení a terapeutických programů*. Praha: VSČR.

Jiricka, V., Podana, Z., Petras, M., & Hurka, J. (2014). Prediction of Offending: SARPO—The Czech Tool for Assessment of Offenders' Criminogenic Risk and Needs. *Journal of Criminology*, vol. 2014, pp. 1-8.

Kahneman, D. (2012). *Myšlení rychlé a pomalé*. Brno: Jan Melvin Publishing, s.r.o.

Kastner, R., Sellbom, M., & Lilienfeld, S. (2012). A comparison of the psychometric properties of the psychopathic personality inventory full-length and short-form versions. *Psychological Assessment*, vol. 24(issue 1), pp. 261-267.

Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23, 5-27.

Koukal, J.. (7.7.2015). Třicet měsíců po Klausově amnestii jsou věznice opět plné. *Novinky.cz* [online]. Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/domaci/374415-tricet-mesicu-po-klausove-amnestii-jsou-veznice-opet-plne.html>

Krejčí, P. (1997). Některé osobnostní charakteristiky vězněných mladistvých delikventů. in P. Sak, & J. Semrád (Editor), *Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem - Sborník referátů* (str. 89-101). Praha: Policejní akademie.

Krueger, R.F., Schmutte, P.S., Caspi, A., Moffitt, T.E., Campbell, K., & Silva, P.A. (1994). Personality traits are linked to crime among men and women: Evidence from a birth cohort. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 328–338.

Kruttschnitt, C., Uggem, C., & Shelton, K. (2000). Predictors of desistance among sex offenders: The interaction of formal and informal social controls. *Justice Quarterly*, 17, 61-87.

Kuhl, J., & Kazén, M. (2002). *PSSI – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti*. Praha: Testcentrum.

Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Le Blanc, M. (2005). An integrative personal control theory of deviant behavior: Answer to contemporary empirical and theoretical developmental criminology issues. In D. P. Farrington, (ed.), *Integrated developmental & life-course theories of offending*, (pp 125-164). London: Transaction Publishers.

Lee, K., & Ashton, M.C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329–358.

Lilienfeld, S. O., & Andrews, B. P. (1996). Development and preliminary validation of a self-report measure of psychopathic personality traits in noncriminal population. *Journal of Personality Assessment*, 66, 488–524. doi:10.1207/s15327752jpa6603_3

Listwan, S.J., Van Voorhis, P., & Ritchey, P.N. (2007). Personality, criminal behavior, and risk assessment. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 60-75.

Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Van Kammen, W. B., & Farrington, D. P. (1991). Initiation, escalation, and desistance in juvenile offending and their correlates. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82, 36-82.

Longshore, D., Turner, S., Stein, J. A. (1996). Self-control in a criminal sample: An examination of construct validity. *Criminology*, 34, pp.209-228.

Lombroso, C. (1890). *L'uomo delinquente, Tomo I – III*. Torino: Bocca.

Lorenz, K. (2003). *Takzvané zlo*. (Vyd. 2., V nakl. Academia 1., 234 s.) Praha: Academia.

Marešová, A. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. (Vyd. 1., 302 s.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association.

Maruna, S., LeBel, T. P., Burnett, R., Bushway, S., & Kierkus, C. (2002, November 13). *The dynamics of desistance and prisoner reentry: Findings from a 10-year follow-up of the Oxford University "Dynamics of Recidivism" study*. Paper presented at the American Society of Criminology Annual Meeting, Chicago. In Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23, 5-27.

Massoubre, C. C., Jaeger, B. B., Milos, G. G., Schmidt, U. U., Soares, I. I., Papezova, H. H., & ... Lang, F. F. (2005). FPI Profiles in a European Sample of 1068 Female Patients Suffering from Anorexia or Bulimia Nervosa. *European Eating Disorders Review*, 13(3), 201-210. doi:10.1002/erv.644

Maturana, H. R., & Varela, F. J. (2016). *Strom poznání: biologické základy lidského rozumu*. Praha: Portál.

Matoušek, O., & Kroftová, A. (2003). *Mládež a delikvence: [možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže]*. (Vyd. 2., aktualiz., 340 s.) Praha: Portál.

Matza, D. (1964). *Delinquency and drift*. New York: John Wiley.

Mathews, J. M., Youman, K., Stuewig, J. & Tangney, J. (2007). *Reliability and validity of the Brief Self-Control Scale in a sample of incarcerated offenders*. Poster presented at the annual meeting of the American Society of Criminology, Atlanta, GA. Dostupné na <http://psychology.gmu.edu/people/9>

Maxwell, S. E., Lau, M. Y., & Howard, G. S. (2015). Is psychology suffering from a replication crisis? What does “failure to replicate” really mean?. *American Psychologist*, 70(6), 487.

McCulloch, T., and McNeill, F. (2008) 'Desistance-focused Approaches'. In: S. Green, E. Lancaster and S. Feasey (eds.) *Addressing Offending Behaviour: Context, Practice and Values*. Cullompton, Devon: Willan Publishing; 154 - 171.

Mezník, J., Kalvodová, V., & Kuchta, J. (1995). *Základy penologie*. (Vyd. 1., 75 s.) Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity.

Miller, S., & Berg, I. (2014). *Zázračná metoda: radikálně nový přístup k problémovému pití alkoholu*. (Vyd. 1., 215 s.) Praha: Portál.

Medina, P., Cebolla, A., Baños, R., & Botella, C. (2012). Are validity scales useful for detecting deliberately faked personality tests? A study in incarcerated populations. *Journal of Forensic Psychiatry*, vol. 23(issue 4), pp. 452-465.

Meehl, P.E., & Hathaway, S.R. (1946). The K factor as a suppressor variable in the Minnesota Multiphasic Personality Inventory. *Journal of Applied Psychology*, 30, 525–564.

Mogge, N.L., Lepage, J.S., Bell, T., & Ragatz, L. (2009). The negative distortion scale: A new PAI validity scale. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 21, 77–90.

Morávek, T. (2001). *Diagnostika agresivity*. Diplomová práce. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy.

Morey, L.C., & Quigley, B.D. (2002). The use of the Personality Assessment Inventory in assessing offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46, 333–349.

Netík, K., Netíková, D., & Hájek, S. (1997). *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. (Vyd. 1., x, 140 s.) Praha: C. H. Beck.

Netík, K., Urbanová, M., Jefremovová, G.CH. (1986). Faktorová struktura osobnosti prvovězňného pachatele a podmínky jejího vývoje. In O. Suchý, (ed). *Osobnost pachatele II*, (pp 194-233). Praha: Výzkumný ústav kriminologický.

Owen, N., & Cooper, C. (2013). *The start of a criminal career: does the type of debut offence predict future offending?*. London: Home Office.

Piedmont, R.L., McCrae, R.R., Riemann, R., & Angleitner, A. (2000). On invalidity of validity scales: Evidence from Self-reports and Observer Rating in volunteer Samples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 582–593.

Pink, D. (2011). *Pohon: překvapivá pravda o tom, co nás motivuje!*. (187 s.) Olomouc: ANAG.

Polišenská, V. A. (2009). Popis osobnosti pachatele trestného činu vloupání dle Cloningerova dotazníku temperamentu a charakteru. (Slovak). *Československá Psychologie*, 545-555.

Rogers, R., Sewell, K.W., Martin, M.A., & Vitacco, M.J. (2003). Detection of feigned mental disorders: A meta-analysis of the MMPI-2 and malingering. *Assessment*, 10, 60–77.

Rohrman, S. & Spinath, F. M. (2011). TBS-TK Rezension: „FPI-R. Freiburger Persönlichkeitsinventar.“ *Psychologische Rundschau*, 62, 268–270.

Rolison, J. J., Hanoch, Y., & Gummerum, M. (2013). Characteristics of offenders: the HEXACO model of personality as a framework for studying offenders' personality. *Journal Of Forensic Psychiatry & Psychology*, 24(1), 71-82. doi:10.1080/14789949.2012.752024

Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Scheinost, M., & Netík, K. (2010). *Český organizovaný zločin v mezinárodním kontextu*. (Vyd. 1., 102 s.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Scheinost, M. (2010). *Kriminalita očima kriminologů*. (Vyd. 1., 238 s.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Schlesinger, L. B. (2009). Psychological profiling: Investigative implications from crime scene analysis. *Journal Of Psychiatry & Law*, 37(1), 73-84.

Shover, N., & Thompson, C. Y. (1992). Age, differential expectations, and crime desistance. *Criminology*, 30, 89-104.

Singh, J., Avasthi, A., & Grover, S. (2007). Malingering of psychiatric disorders: A review. *German Journal of Psychiatry*, 10, 126–132.

Smith, D. (2006). 'Making sense of psychoanalysis in criminological theory and probation practice', *Probation Journal*, 53 (4): 361-376.

Standardy pro pedagogické a psychologické testování. (2001). (1. české vyd.) Praha: Testcentrum.

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky. (2014) [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z WWW:

http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statisticky/Statistick%C3%A9%20ro%C4%8Denky/Rocenka_2014.pdf

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky. (2015) [online]. [cit. 2016-11-16]. Dostupný z WWW:

http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statisticky/Statistick%C3%A9%20ro%C4%8Denky/Ro%C4%8Denka_2015.pdf

Stroebe W., Postmes T., Spears R. (2012). Scientific misconduct and the myth of self-correction in science. *Perspectives on Psychological Science*, 7, 670–688.

Sullivan, K., & King, J. (2010). Detecting faked psychopathology: A comparison of two tests to detect malingered psychopathology using a simulation design. *Psychiatry research*, 176, 551-563.

Svensson, R. (2002) 'Strategic Offences in the Criminal Career Context', *British Journal of Criminology*, 42, pp 395–411.

Taylor, S., Lambeth, D., Green, G., Bone, R., & Cahillane, M. (2012). Cluster Analysis Examination of Serial Killer Profiling Categories: A Bottom-Up Approach. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, vol. 9(issue 1), pp. 30-51.

Uggen, C., & Kruttschnitt, C. (1998). Crime in the breaking: Gender differences in desistance. *Law and Society Review*, 32, 339-366.

Úlehla, I. (2005). *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. (Vyd. 3., v Sociologickém nakladatelství (SLON) 2., 128 s.) Praha: Sociologické nakladatelství.

Valentová, P. (2013). *Vybrané psychologické aspekty posuzování nebezpečnosti pbytu pachatelů trestného činu na svobodě, rizika recidivy a možnosti resocializace*. Diplomová práce. Praha: FFUK.

van Dam, C., Janssens, J.A.M.A.M., & De Bruyn, E.E.J. (2005). PEN, Big Five, juvenile delinquency and criminal recidivism. *Personality and Individual Differences*, 39, 7–19.

Vojt, G., Thomson, L. D., & Marshall, L. A. (2013). The predictive validity of the HCR-20 following clinical implementation: Does it work in practice?. *Journal Of Forensic Psychiatry & Psychology*, 24(3), 371-385. doi:10.1080/14789949.2013.800894

Vranka, M., & Bahník, Š. (2016). Is the emotional dog blind to its choices? An attempt to reconcile the Social intuitionist model and the choice blindness effect. *Experimental Psychology*, 63, 180–188.

VS ČR *Informační servis Vězeňské služby ČR* [online] [cit. 12.06.2015, 6:00]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

- Výrost, J. (2008). *Sociální psychologie*. (2., přeprac. a rozš. vyd., 404 s., Editor Ivan Slaměnik). Praha: Grada.
- Walters, G. D. (2002). Current and Historical content scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Legal And Criminological Psychology*, 7(1), 73-86.
- Ward, T., Fon, C., Hudson, S. M., & McCormack, J. (1998). A descriptive model of dysfunctional cognitions in child molesters. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 129-155.
- Warr, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36, 183-216.
- Wasserstein, R. L., & Lazar, N. A. (2016). The ASA's Statement on p -Values: Context, Process, and Purpose. *The American Statistician*, 70:2, pp. 129-133, <http://doi.org/10.1080/00031305.2016.1154108>
- Woessner, G., & Schneider, S. (2013). The role of self-control and self-esteem and the impact of early risk factors among violent offenders. *Criminal Behaviour and Mental Health*, vol. 23(issue 2), pp. 99-112.
- Zickar, M.J., & Robie, C. (1999). Modeling faking good on personality items: An item-level analysis. *Journal of Applied Psychology*, 84, 551-563.
- Zimbardo, P. G., Fiala, J., & Klicperová-Baker, M. (2005). *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. Břeclav: Moraviapress.
- Zimbardo, P. G. (2014). *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia.

Přílohy

PŘÍLOHA A

Normy FPI

varianta K pro vězeňskou populaci

FPI 1 (NERVOZITA)		
HS	PERCENTIL	STANINE
0	5,8	2
1	18,0	4
2	32,7	5
3	49,6	5
4	63,6	6
5	76,2	7
6	88,5	8
7	97,0	9

FPI 3 (DEPRESIVITA)		
HS	PERCENTIL	STANINE
0	0,4	1
1	5,0	2
2	13,6	3
3	27,9	4
4	45,9	5
5	62,8	6
6	78,4	7
7	92,6	8

FPI 2 (SPONT. AGRES)		
HS	PERCENTIL	STANINE
0	15,4	3
1	46,8	5
2	69,9	6
3	82,5	7
4	90,5	8
5	94,6	9
6	97,0	9
7	98,9	9

FPI 4 (VZRUŠIVOST)		
HS	PERCENTIL	STANINE
0	8,7	3
1	26,8	4
2	47,8	5
3	68,8	6
4	84,2	7
5	92,4	8
6	96,1	9
7	98,7	9

FPI 5 (DRUŽNOST)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	0,9	1
1	5,0	2
2	14,5	3
3	30,7	4
4	51,5	6
5	72,7	7
6	89,8	8
7	98,3	9

FPI 9 (OTEVŘENOST)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	4,8	2
1	14,9	3
2	27,9	4
3	47,0	5
4	68,8	6
5	87,4	8
6	97,8	9
7	100	9

FPI 6 (MÍRNOST)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	1,3	1
1	6,9	3
2	20,6	4
3	45,9	5
4	73,4	7
5	90,7	8
6	98,3	9
7	100	9

FPI E (EXTRAVERZE)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	6,3	2
1	21,6	4
2	42,0	5
3	61,0	6
4	78,1	7
5	92,0	8
6	98,3	9
7	100	9

FPI 7 (REAKT. AGRES)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	20,6	4
1	50,0	5
2	68,4	6
3	82,9	7
4	90,7	8
5	95,2	9
6	98,5	9
7	100	9

FPI N (LABILITA)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	6,9	3
1	20,3	4
2	34,2	5
3	50,4	6
4	66,9	6
5	81,6	7
6	94,4	9
7	100	9

FPI 8 (ZDRŽENLIVOST)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	7,4	3
1	27,1	4
2	48,1	5
3	62,6	6
4	74,9	7
5	87,0	8
6	96,3	9
7	100	9

FPI M (MASKUL)

HS	PERCENTIL	STANINE
0	3,5	2
1	13,6	3
2	29,2	4
3	48,9	5
4	68,6	6
5	85,3	8
6	96,5	9
7	100	9

PŘÍLOHA B

Normy vlastní, zkrácené verze FPI – V

FPI 1			FPI 6		
HS	PERCENTIL	STANINE	HS	PERCENTIL	STANINE
0	8,0	3	0	2,6	2
1	24,7	4	1	14,1	3
2	46,4	5	2	34,5	5
3	70,6	7	3	64,8	6
4	90,8	8	4	91,9	8

FPI 2			FPI 7		
HS	PERCENTIL	STANINE	HS	PERCENTIL	STANINE
0	17,4	4	0	21,7	4
1	50,9	6	1	55,1	6
2	74,9	7	2	75,1	7
3	88,4	8	3	88,7	8
4	97,1	9	4	96,9	9

FPI 3			FPI 8		
HS	PERCENTIL	STANINE	HS	PERCENTIL	STANINE
0	4,6	2	0	9,8	3
1	19,3	4	1	35,5	5
2	42,9	5	2	61,7	6
3	66,7	6	3	79,5	7
4	88,4	8	4	93,6	9

FPI 4			FPI 9		
HS	PERCENTIL	STANINE	HS	PERCENTIL	STANINE
0	8,9	3	0	6,5	2
1	30,8	4	1	21,0	4
2	57,1	6	2	39,9	5
3	80,6	7	3	68,1	6
4	95,4	9	4	92,8	8

FPI 5			FPI E		
HS	PERCENTIL	STANINE	HS	PERCENTIL	STANINE
0	5,0	2	0	5,4	2
1	25,1	4	1	24,2	4
2	57,9	6	2	54,9	6
3	86,2	8	3	81,7	7
4	98,5	9	4	95,6	9

FPI N

HS	PERCENTIL	STANINE
0	5,0	2
1	18,6	4
2	45,1	5
3	74,5	7
4	93,0	8

FPI M

HS	PERCENTIL	STANINE
0	1,5	1
1	16,8	4
2	50,9	6
3	82,3	7
4	96,7	9

PŘÍLOHA C

Dotazník FPI – V

FREIBURSKÝ OSOBNOSTNÍ DOTAZNÍK

Jméno:

Datum:

Věk:

		Souhlasí	Nesouhlasí
1	Přečetl jsem si instrukci a jsem ochotný odpovídat.	ANO	NE
2	Ráno si rád přivstanu.	ANO	NE
3	Těžko nalézám správný námět k hovoru, když se chci s někým seznámit	ANO	NE
4	Někdy se mi rozbuší srdce nebo bije nepravidelně.	ANO	NE
5	Někdy cítím, že mi srdce buší až v krku.	ANO	NE
6	Rychle se rozčilím, ale rychle se i ovládnou.	ANO	NE
7	Lehko zčervenám nebo zblednu.	ANO	NE
8	Je mi trochu nepříjemné, když mě lidé pozorují na ulici nebo v obchodě.	ANO	NE
9	Tu a tam jsem jen z legrace udělal něco nebezpečného	ANO	NE
10	Jsem podnikavější než většina mých známých.	ANO	NE
11	Na obranu svých práv jsem ochoten použít i násilí.	ANO	NE
12	Dokážu rychle probrat a oživit i velmi nudnou společnost.	ANO	NE
13	Lehko se dostanu do rozpaků.	ANO	NE
14	Někdy se cítím bez příčiny dost bídne.	ANO	NE
15	Někdy mám pocit lhostejnosti a vnitřní prázdnoty.	ANO	NE
16	Mám rád úlohy, které vyžadují rychlé jednání.	ANO	NE
17	Mám citlivý žaludek (pocit tlaku, bolesti a plnosti).	ANO	NE
18	V podstatě jsem spíše bázlivý člověk.	ANO	NE
19	Moc mě nevzruší, když se mi něco nedaří.	ANO	NE
20	Hodně z toho, co udělám, později lituji.	ANO	NE
21	Když někdo ublíží mému příteli, chci být při odplatě.	ANO	NE
22	Často mívám všeho po krk.	ANO	NE
23	Rád dokazuji chyby druhých.	ANO	NE
24	Občas si i já zalžu.	ANO	NE
25	Někdy mě napadají myšlenky, za které se musím stydět.	ANO	NE
26	Ve společnosti se obvykle chovám lépe, než doma.	ANO	NE
27	Kdo mě vážně urazí, může počítat s fackou.	ANO	NE
28	Když se rozzuřím, řeknu ledacos.	ANO	NE
29	Někdy odkládám to, co bych měl udělat hned.	ANO	NE
30	Trhnu sebou, když se něco rychle pohne anebo na mě někdo neočekávaně promluví.	ANO	NE
31	Při leknutí nebo vzrušení se roztřesu, klepou se mi kolena.	ANO	NE
32	Někdy jsem velmi smutný a stísněný.	ANO	NE
33	Často mě napadají a stále se vrací zbytečné myšlenky.	ANO	NE
34	Mívám potíže se spánkem - těžko usínám, budím se atd.	ANO	NE
35	Často řeknu bez uvážení věci, kterých později lituji.	ANO	NE
36	Rád si z druhých lidí neškodně vystřelím.	ANO	NE
37	Většinou hledím do budoucnosti plný důvěry.	ANO	NE
38	I když se proti mně všechno spikne, neztrácím odvalu.	ANO	NE
39	Rád si z druhých lidí dělám legraci.	ANO	NE
40	Mám skoro vždycky připravenou pohotovou odpověď.	ANO	NE
41	I když mě něco vyvede z míry, rychle se uklidním.	ANO	NE
42	Často mě dokáže někdo rozčítit.	ANO	NE
43	Cítím se dobře připravený na život a jeho těžkosti.	ANO	NE
44	Těžko si dokážu získat lidi.	ANO	NE
45	Lépe je někomu rozbit nos, než být zbabělý.	ANO	NE
46	Nepouštím se do rozhovoru s lidmi dřív, než mne osloví.	ANO	NE
47	Někdy si myslím, že nejsem k ničemu.	ANO	NE

PŘÍLOHA D

Zařazení položek vlastní, zkrácené formy FPI – V a jejich polarizace do jednotlivých škál

Škála FPI	Položka			
1	4	5	17	34
2	9	23	36	39
3	20	22	33	47
4	6	28	35	42
5	-3	12	-44	-46
6	19	37	38	41
7	11	21	27	45
8	7	8	13	18
9	24	25	26	29
E	10	12	16	40
N	14	15	22	33
M	-30	-31	-32	43